

AIDAI

1957

NR. 3

TURINYS

MARCH, 1957

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1957 METAI KOVO MĖNUO Nr. 3 (98)

LIETUVIŲ TAUTOS PLOTAI IR GYVENTOJAI

PROF. K. PAKŠTAS

I. Proistoriniai laikai

Jie apdengti tiek stora praeities migla, kad nėra galimybės apskaičiuoti tų laikų lietuvių gyventus plotus ir jų gyventojų gausumą. Bet tais atvejais, kai archeologai ar kalbininkai pateikia tautos gyventojų plotų žemėlapius, geografams atsiveria proga apskaičiuoti tų plotų didumą. M. Alseikaitė-Gimbutienė, rašydama "Liet. Enc." apie baltų proistorę, duoda žemėlapį, kurs parodo kai kuomet baltų gyventas vietas nuo 2000 pr. Kr. iki 1000 po Kr. Tie plotai tęsiasi nuo Persantės žiočių prie Kolbergo vakaruose iki Volgos ir Okos santakos prie Nižnij Novgorod (Gorkij) rytuose, viso per 1800 km.; ir beveik nuo Vologdos šiaurėje iki Dniepro ir Pripeties santakos pietuose, viso per 1050 km. Šioje erdvėje turime žemutinį Vyslos baseiną, Nemuno ir Dauguvos baseinus, Dniepro augštutinį baseiną iki Pripeties ir Desnos. Volgos augštutinį baseiną iki Okos ir Dono versmes. Ši baltų erdvė apima apie 860,000 kv. km. Kiekvienoje jos daly baltų gyventa po keletą šimtų metų. Tačiau jie nebuvo tuo pačiu laiku apgyvenę visos šios erdvės.

Pagal Konrado Jazdžewskio proistorinį atlasą, didžiausią erdvę baltai buvę apgyvenę per pirmus 200 m. po Kristaus. Šiuo metu jų vakarinė riba buvusi Baltijos jūra nuo Ventpilės iki Pasargės žiočių, ogi nuo čia — Pasargės upė, V. Bugo vidurinė tėkmė, Pripetis, Desna ir augštutinė Oka, baltams priskiriant dabartines Smolensko, Briansko, Tulos, Kalugos ir Maskvos apygardas. Šiaurinė baltų riba tuomet buvusi augštutinė Volga nuo Ugličo iki Rževo, o nuo Rževo beveik tiesia linija iki šiaurinių Rygos apylinkių. Ši erdvė turi 1300 km nuo vakarų į rytus ir arti 600 km nuo šiaurės į pietus, apimdama 600,000 kv. km. Per 200 metų ši erdvė rodoma beveik ištisai vienų baltų gyvenama, tik plati Maskvos apylinkė gyvenama baltų ir suomių mišinio.

To paties periodo visų slavų gyvenamoji erdvė tuo metu buvusi bent kiek mažesnė: pagal K. J. emėlapį ji galėjo apimti apie 500,000 kv. km. Slavų ir baltų tiesioginio kontakto zona tęsėsi Pasargės upe ir V. Bugu iki Pripeties balų. Čia prasidėjo Pripeties baseino negyvenama pelkių zona, apie 50,000 kv. km., visiškai izoliuojanti baltus nuo slavų, kurių erdvė buvo tuomet apėmusi dabartinę Lenkiją, Volynę ir Kijevo žemės dalį abiem šonais Dniepro nuo Kijevo iki Kremčugo.

Tarp 452 ir 500 m. A. D., pagal Jazdžewskį, vyksta didelis slavų įsiveržimas į pietus, į Dunojų ir į Juodmarį, ir į šiaurės rytus, kur jie užlieja pirmiau baltų gyventą Desnos baseiną ir užima visą Pripeties tuščią pelkyną, bet dar niekur nepasiekia Nemuno ir Dauguvos baseinų. Baltai nustoja apie 100,000 kv. km., bet jiems dar lieka apie 500,000 kv. km. Slavai gi savo erdvę praplečia per 50 metų iki 1,200.000 kv. km.

Šiam laikui (t. y. 500 m. A. D.) Kaz. Būga jau 1924 m. yra davęs baltų žemėlapį, kuriame jų erdvė apima per 430,000 kv. km. Lietuviai pagal jo žemėlapį gyvena tarp Pripeties ir augštutinės Dauguvos, užimdami augštutinio Dniepro ir Berezinos baseinus, viso apie 150,000 kv. km.

Būgos ir Jazdžewskio (500 m. A. D.) baltų-slavų rytinė riba ta pati. Bet pagal Būgą tuo metu Latvijoj ir Žemaitijoj gyvena suomiai, o pagal K. J. ten visur gyvena baltai, suomiams palikdami tik nedidelį Kuršo pusiasalį.

Per sekamus 500 m. (500 iki 1000) baltai slavų išstumiami iš Dniepro ir Berezinos baseinų ir pastumiami atgal į vakarus iki žemutinės Vyslos ir į Narevo baseiną iki žemutinio V. Bugo. Anksčiausioji Lietuvos istorijos dalis prasideda Quedlinburgo kronika 1009 m. Šiam laikui turime M. Alseikaitės-Gimbutienės baltų kilčių žemėlapį (žiūr. Liet. Encikl. II t., 148 pusl.), paremtą paskiausiais archeologijos daviniais. Jos žemėlapis rodo visų baltų kilčių ribas, tad leidžia kiekvienai jų apskaičiuoti apytikslį plotą, būtent:

Lietuvių plotai	85,000 km^2
Prūsų plotai	50,000 ”
Latgalių (latvių)	45,000 ”
Sūduvių (jotvingių)	30,000 ”
Kuršių plotai	20,000 ”
Žiemgalių plotai	13,000 ”
Sėlių plotai	12,000 ”
Visi baltų plotai	*255,000 km.^{2}*

X amž. lietuvių plotus pervedus į 1914 m. administracinius vienetus, jie šitaip pasiskirstytų:

Beveik visa Vilniaus gub.	40,000 km^2
Kauno gubernijos 60%	24,000 ”
Gardino gubernijos 40%	16.000 ”
Naugarduko apskritis	5,000 ”
Visi lietuvių plotai	85,000 ”

Skaičiuojant pagal M. Alseikaitės-Gimbutienės XI amž. žemėlapį, paskirų baltų kilčių geografiniais centrais galėjo būti:

Lietuvių—Vilniaus-Ašmenos apylinkės.
Prūsų—Yluvos apylinkės.
Latgalių—Madonos ap. prie Aiviekstės upės.
Sūduvių-jotvingių—Augustavo apylinkės.
Kuršių—Liepojos-Durbės ežero apylinkės.
Žiemgalių—Jelgavos apylinkės.
Sėlių—Rokiškio apylinkės.

Koks buvo baltų plotuose gyventojų tankumas XI amž. — nieko apytiksliai negalima pasakyti. Leistina būtų spėti, kad vidutinis viso kalbamo krašto 255,000 km^2) gyventojų tankumas galėjo tuomet būti nuo 1 iki 2 gyv. 1 km^2. Gyventojų tankumas galėjo būti truputį didesnis vakaruose ir pietuose, klimatinių sąlygų įtakoje. Didesnės upės, ežerai ir pakilaus paviršiaus vietos irgi galėjo stipriau patraukti ankstyvuosius gyventojus.

II. Ankstyvoji istorija (1009-1316 m.)

Ankstyvąją Lietuvos istoriją erdviniu požiūriu galima šitaip apibūdinti:

1) Jos metu vyko gan žymios baltų tarpkiltinės migracijos, lietuviams pasistumiant prie Baltijos jūros Palangos, Klaipėdos ir Labguvos kryptimi, net į kryžiuočių ordino nukariautas prūsų žemes, ką liudija tipingai lietuviško vietovardžio — Laukiškių — atsiradimas 1291 m. kairiajame krante Mauros upės, 9 km į vak. nuo Labuvos ir 3 km nuo Deimenos (Karge). 2) Kuršių, žiemgalių ir sėlių kraštai palengva asimiliavosi su lietuviais pietiniame šone ir su latviais — šiauriniame. Tad pradėjo ryškėti ir nusistoti dabartinė etninė riba tarp lietuvų ir latvių, ir beveik visa latvių erdvė buvo nukariauta Livonijos ordino. 3) Prūsų žemės didžioji dalis (apie 40,000 kv. km) kryžiuočių ordino buvo nukariauta 1231-82 m. ir labai daug prūsų buvo išžudyta; jų žemės pietines ir vakarines dalis pradėjo apgyventi ateiviai vokiečiai, o šiaurės rytų dalin iki Labguvos-Girduvos ir Geldupės linijos pradėjo palengva insifiltruoti artimiausi prūsų giminės — lietuviai. 4) Narsūs jotvingiai, nors ir pateko Mindaugo valdžion, bet jam mirus baisiai buvo nuterioti ir išžudyti vokiečių ir slavų (tarp 1264 ir 1282); jų dalis persikėlė Sembos pusiasalin ir į Gardino apylinkes, gi likusieji slapstėsi milžiniškoje Baltvyžių girioje ar palengva maišėsi su iš pietų atvykusiais slavais; jotvingių žemė pasidarė baltų ir slavų mišiniu ir kai kuomet buvo net vadinama Čiornaja Russ, kur tuo metu ir vėliau lietuvių irgi daug gyventa, ką liudija ir žymus skaičius lietuviškų vietovardžių ir net Lebedkino statistika 1861 m. (Ščiara—Siaura; Uša; Zelva — pagal Karskį — lietuviški vietovardžiai).

Mindaugo karaliavimo gale (ca. 1260) lietuvių gyvenama erdvė prasiplėtė vison dabartinėn Žemaitijon iki Baltijos jūros Palangoje ir Klaipėdoje, čia padidinant jos plotus apie 20,000 kv. km. Lietuviai slinko ir į jotvingių-sūduvių pratuštintas žemes, bet nėra tikslių žinių apie to laiko lietuviškas sodybas Jotvos-Sūdavos žemėse. Lietuvių daugumos gyvenama erdvė 1260 m. galėjo apimti apie 100,000 kv. km ar truputį daugaiu. Pagal P. P. Semionocą XI amž. lietuvių-gudų siena ėjusi per Rubeževičius, miestelį 50 km į pietų vakarus nuo Minsko, prie lietuviškos upės Sulos. Rubeževičiai galėjo būti prie lietuvių-gudų sienos iki XIV amž. pradžios,

P. PUZINAS

ŽVEJYS

bet Jogailos laikais slavų (gudų) masė jau buvo pasistūmėjusi bent kiek į vakarus arčiau Naugarduko, palikdami stambias lietuvių salas savo užpakaly, nes ir 1921 m. iš Rubeževičiaus valsčiaus 10,872 gyv. gudų pravoslavų buvo tik 2,057, o lietuviškos kilmės sulenkėjusių katalikų — 7,767.

Mindaugo laikais po Lietuvos vėliava buvo apie 100,000 kv. km lietuviškų ir apie 40,000 kv. km maišytų jotvingiškų, dar apie 60,000 kv. km gudiškų žemių su Polocku ir Minsku. Taigi visa valstybė apėmė 1260 m. apie 200,000 kv. km. Bet Mindaugo karalystės gyventojų tankumas gal nebuvo didesnis, kaip 2 gyv. 1 kv. km. Tai būtų apie 400,000 gyv., kurių arti du trečdaliu, arba apie 250,000, galėjo būti lietuvių ir jų artimų giminių: jotvingių, sėlių, kuršių, žiemgalių, kurie tuomet asimiliavosi su lietuviais.

"Kas Romai buvo Campagna Romana, Šveicarijai Keturių Kantonų sritis ir Lenkijai Goplano ežerų apylinkė, tai Lietuvai tą pačią prasmę turėjo Neries baseinas, ypatingai žemesnioji

jo dalis. Nekalbant apie Žemaitiją ir Lietuvos dalis kairiajame Nemuno krante, likusioji Tikrosios Lietuvos dalis, kuri kalbėjo lietuviškai, galėtų būti apribota upių tėkmėmis: Nevėžio, Dauguvos, Beržūnos ir augštutinio Nemuno", rašo lenkų istorikas — geografas A. Sujkowskis (Geografja ziem dawnej Polski, Warszawa, 1918, p. 436). Panašios nuomonės laikosi garsus rusų istorikas S. F. Platonovas.

Tikrosios Lietuvos ilgalaikė istorinė ašis eina pagal liniją, nužymėtą tokiomis senomis lietuvių vietovėmis, kaip Kaunas, Kernavė, Vilnius ir Krėva. Tai lietuvių tautos istorinė ašis. Jai ginti (nuo slavų ir totorių) lietuviai pasistatė savo tvirtoves pietiniame etninės Lietuvos pakrašty: Gardiną, Lydą, Alšėnus, Krėvą. Ir iki šių laikų šie miestai tebežymi labai jautrią lietuvių erdvės dalį, kurią kaimynai gali nuo Lietuvos atplėšti tik didele jėga ir dideliais skausmais.

Tikrosios Lietuvos istorinį branduolį per visą tūkstantį metų (ca. 800-1800) sudarė Lietuvos Mesopotamija, beveik visa apibrėžta upių tėkmėmis: augštutiniu ir viduriniu Nemunu, Dubysa, iš dalies Mūša, Nemunėliu ir truputį vidurine Dauguva, o iš rytų šono — Medila, Narutimi ir Beržūna. Į ją atsirėmęs, Gediminas plėtė savo valstybę į tolimas rytinių slavų (rutėnų) žemes, atimdamas jas iš totorių imperijos, vykdydamas savo galingą "Pax Lithuanica". Tačiau jo laikais (1316-41) baltų gyvenamoji erdvė vis dėlto ėjo siauryn. Iš 250,000 kv. km ji jau buvo susitraukusi į kokius 185,000 kv. km, kurių bent 115,000 kv. km buvo lietuvių gyvenami, o apie 70,000 kv. km — latvių; prūsų skaičius jau buvo labai sumažintas, jotvingių erdvė irgi jau labai susiaurinta.

Bet Lietuvos valstybė, Gediminui valdant, padidėjo iki 350,000 kv. km. Dabar slaviškoji jos erdvė jau pasidarė bent kiek net didesnė už lietuvišką ir jotvingišką, tačiau slavų gyventojų skaičius Gedimino valstybėje dar buvo mažesnis už lietuvių. Ir Gediminas pasirinko visai tinkamą sau titulą: *Rex Lithuanorum et multorum Ruthenorum.* Rutėnais čia buvo vadinami gudai ir ukrainai. Šie paskutiniai gausiausi buvo Voluinėje. Prie Gedimino Lietuva pasidarė tarptautinė (bent trijų tautų) valstybė, kurios sostinė apsistojo Vilniuje, kurs tuomet buvo centre labiausiai apgyventų sričių, nors geografinis valstybės centras buvo Naugardukas, bet jis tuomet jau buvo ant lietuvių ir slavų ribos ir turėjo lietuviams vieną pirmųjų katalikų bažnyčių.

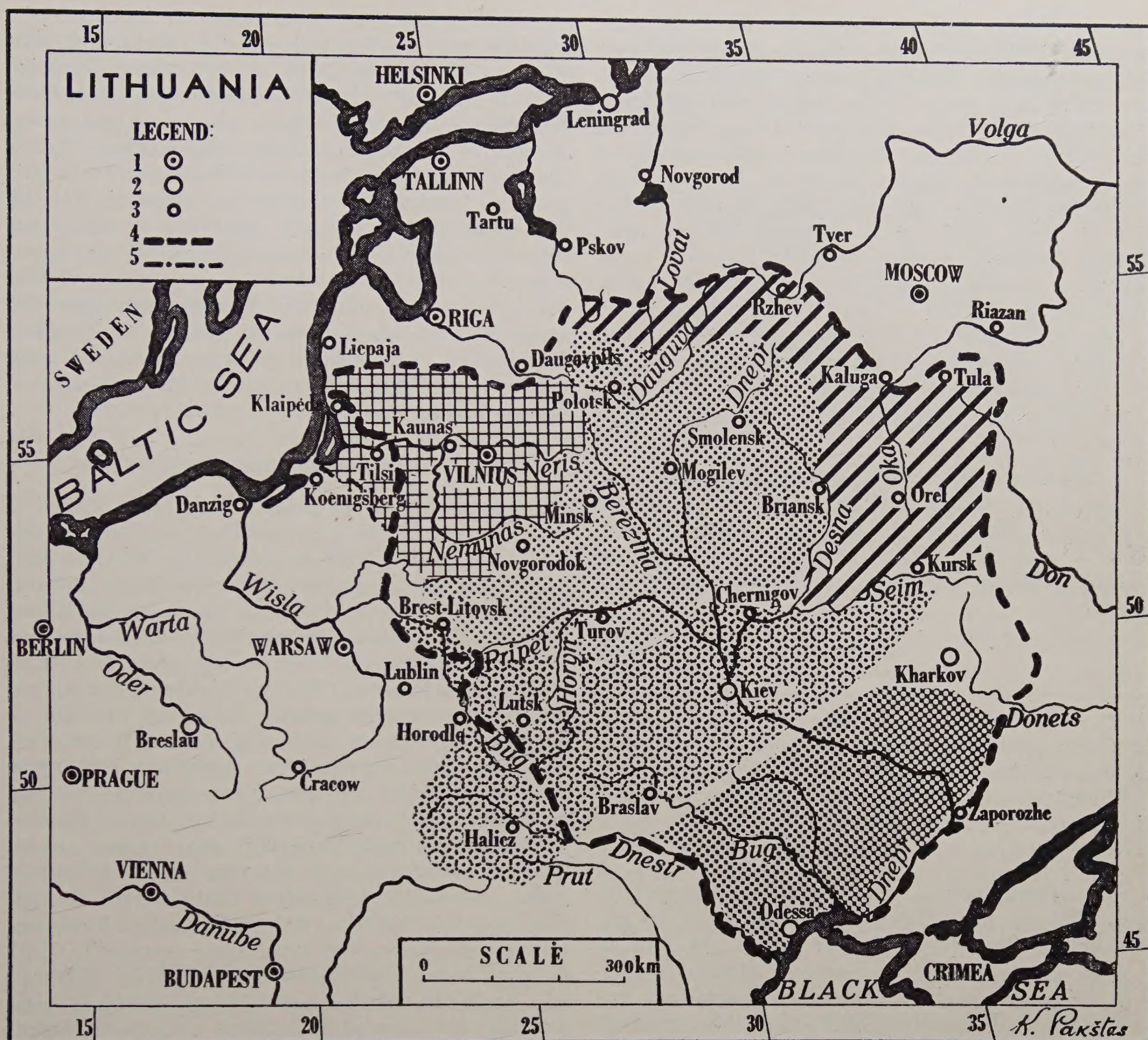
III. Didybės laikai (1362-1514)

Lietuvos erdvinės didybės pradžia labiausiai tinka laikyti 1362 m., kai Algirdas, sumušęs totorius prie Mėlynųjų Vandenų, praplėtė Lietuvos ribas iki Juodųjų jūrų tarp Dniestro ir Dniepro, užimdamas ten didelius, beveik negyvenamus stepių plotus, senojoj kartografijoj dažnai žymimus *campi deserti.* Algirdas užėmė ir stambų trikampį su Toropecu, Rževu ir Veližu, kuriame yra Dauguvos ir Dniepro versmės, o Rževas yra prie augštutinės Volgos kairiojo kranto. Algirdas išstūmė totorius iš plačių Kijevo, Černigovo žemių Dniepro ir Desnos baseinuose, su Brianskų, Trubčevsku ir Rilsku. Jo valstybės plotai jau apėmė bent 700,000 kv. km. Erdvės atžvilgiu Lietuvos valstybė buvo pati didžiausia Europoje, nors jai stigo atitinkamo gyventojų tankumo ir tai kliudė jos saugumui.

Algirdo brolis kunigaikštis Kęstutis praleido dešimtmečius nuolatinėse kovose su germaniškais ordinais, saugodamas Lietuvos langą į Baltijos jūrą prie Palangos. Lietuva sugebėjo didelėms vokiečių kolonijoms nuo Liepojos iki Narvos sutrukdyti Palangos tiltu susijungti su vokiška mase vakaruose; o tai jau nulėmė visų rytinės Baltijos tautų likimą — vokiečiai nebegalėjo tų žemių pastoviai savo valdžioje išlaikyti ir savais tautiečiais kolonizuoti.

Algirdo imperija buvo nuostabiausia tuo, kad ji buvo vienintelė pasaulio istorijoj pagoniška tauta, vikriai įsigijusi ir gerai valdžiusi už save didesnes krikščioniškas kolonijas. O nuo Baltijos iki Juodmario pratiesta milžiniška siena beveik du šimtu metų laikė užtvėrusi kelią galingai Mongolų imperijai žygiuoti į Vakarų Europą.

Vytauto D. viešpatavimo metu Lietuvos imperija irgi dar nenustojo augusi. Vytautas (1392-1430) prijungė prie Lietuvos didelę Smolensko žemę, Okos augštupio kunigaikštijas su Tula ir Odojevu ir didelius neapgyventus plotus Vorsklos, Samatros ir Doneco upių baseinuose. Jo pergalė Tannenberge 1410 m. išmetė iš Žemaitijos jos laikinus okupantus — vokiečius, Sūdava galutinai prisiglaudė prie Lietuvos. Vytauto laikais Lietuvos imperija prasiplėtė iki 930,000 kv. km. Bet šitų Europos mastu, milžiniškų plotų gyventojų skaičius buvo nedidelis ir labai nelygiai pasiskirstęs. Vakarinės Lietuvos sritis — Žemaitija, Sūduva ir Mažoji Lietuva — per 180 metų beveik nuolatinio karo su vokiečių ordinu buvo labai pratuštėję. Dėl jų labai reto gyventojų skaičiaus, vokiečių istorikai pradėjo jas vadinti "Wildniss" — dykuma. Bet jų tuštumas buvo tik reliatyvus. Dr. P. Karge pamini į kronikas patekusias šias sodybas, turinčias tipingus lietuviškus pavadinimus: Laukiškės (1291 m.), Lablaukiai (1302), Augštagiriai (1302), Geidlaukiai (1318), Širlaukiai (1346), Medlaukiai (1371), Gurdelaukiai (1371) ir Varpalaukiai (1396). Pirmos keturios vietovės yra Labguvos

LIETUVOS VALSTYBĖ TAUTINIU ATŽVILGIU 1430 M.

žemėlapio ženklų paaiškinimas

Kvadratiniai stikleliai ženklina lietuvių gyvenamą erdvę 1430 m., kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ribose, taip ir Mažojoje Lietuvoje, patekusioje Kryžininkų Ordino valdžion.

Mažais taškeliais paženklintos dvi zonos: gudų gyvenama zona Lietuvos valstybės viduryje ir totorių-klajoklių labai retai gyvenama Lietuvos pietinė dalis.

Rutuliukais paženklinta ukrainiečių erdvė Lietuvos ribose ir Galicijoj.

Ne visi žemėlapy pažymėti miestai buvojo 1430 m. Kai kurie jų yra daug jaunesni.

Visa vytautinė Lietuva 1430 m. apėmė bent 930,000 kv. km ir turėjo arti 2,-480,000 gyventojų, kurių tarpe buvo 590,000 lietuvių.

apskr. rytinėje daly, o Širlaukiai net Darkiemio apskr. Po Tannenbergo pergalės nauja lietuvių banga galingai išsiliejo į savo giminių žemes. Žemaitija irgi nebuvo visai be gyventojų, jeigu Vytautas iki 1421 m. pasiskubino ten pastatyti 3 bažnyčias (Varniuos, Kražiuos) tik vakarinėje daly, neskaitant greit atsiradusių ir gausesnių bažnyčių Dubysos baseine. Lenkų istorikas Stefan M. Kuczynskis, pasiremdamas "Codex epistolaris Vitoldi", primena Vytauto įsakymą 7 Žemaitijos pavietams 1410 pristatyti po 300 raitelių arba viso 2,100 raitelių, kurie, Kuczynskio manymu, sudarė net 12% visų Lietuvos raitelių (11,000), dalyvavusių Tannenbergo mūšy. (Žiūr.: S. Kuczynskio naują ir įdomų veikalą apie Tannenbergo mūšį: Wielka Wojna z Zakonem, Warszawa, 1955).

Tankiau apgyventos Augštaitijos vietos 1340 m. gal turėjo nuo 5 iki 8 gyv. 1 kv. km, o rečiau gyvenama Žemaitija ir Sūduva turėjo gal tik apie 2 gyv. kv. kilometre. Lietuvos valstybės plotus padalinę į tautines sritis, gauname šitokį vaizdą:

	Plotai kv. km.	Gyventojai:	Jų tank. kv. km.
1. Lietuvių sritis	105,000	590,000	6,0
2. Gudų sritis	250,000	500,000	2,0
3. Rusų sritis	150,000	450,000	3,0
4. Ukrainų sritis	210,000	840,000	4,0
5. Totorių sritis	215,000	100,000	0,5
Visa Lietuva	930,000	2,480,000	2,5

H. Lowmianskis (Kwartalnik Historyczny, 4-5, 1955 m. pusl. 226) mano, kad 1410 m. vytautinė Lietuva turėjusi apie 1 mil. kv. km ir 2 mil. gyv. Po 1410 m. Lietuva atgavo Žemaitiją ir Suvalkiją ir užėmė Okos Augštupio kunigaikštijas. Priskaičius 20 ramių metų prieauglį, manome, kad 1430 m. Vytauto Lietuva buvo pasiekusi 2,480,000 gyv. arba bent arti to skaičiaus.

Puikios juodžemio stepės į rytus nuo Sulos upės ir į pietus nuo Čerkasy-Braclav buvo beveik negyvenamos net iki XVI amžiaus (M. Liubavskis). Tuose dideliuose plotuose tik nedideli totorių būriai klajojo su savo gyvulių bandomis. Odesos vietoje buvo tik nedidelis totorių miestelis Chadžy-Bej, slavų pavadintas Kočubej. Per jį Vytauto imperija eksportavo grūdus. Arčiau Dniepro žiočių buvo kitas mažas uostas — Očakovas. Iš sūrių limanų Lietuva gaudavo druskos. Pats Vytautas ten gal buvo pasimaudęs, kad Radvilos Našlaitėlio žemėlapiuose 1613 m. prie Dniepro žiočių yra dviejose vietose parašyta: "Balneum Vitoldi", o prie druskingų limanų parašyta: "Ex his lacubus sal Sole concoctum decerpitur". Dėl gyventojų stokos ir labai didelio atstumo nuo sustiprintų vietų Juodmario kraštų Lietuva jau neteko 1485 m., kai stipri Turkijos sultono Bajazeto II kariuomenė ten įsiveržė iš Moldavijos ir pirmą kartą sausumos keliu nužygiavo į Turkijos protektoratą Kryme. Labai įdomus minėtuose Radvilos žemėlapiuose ir kiti parašai Juodmario pakrantėse: "Inskul Flu ab aliis INGULA vocatura". Gal ten ir buvo kai kada laikomos mažos Lietuvos įgulos, nes poroj vietų žemėlapis rodo pažymėtas kryžiais krikščionių tvirtoves, kuriose Lietuva ėjo Europos sargybą prieš Islamo pasaulį kairiajame Dniepro žiočių šone, kur stūkso totorių "kirmen" arba tvirtovės, mėnuliais pažymėtos: "Rohat kirmen, Ostam kirmen".

IV. Valstybės nykimas (1514-1795)

Juodmario krantų netekimas buvo pirmasai ženklas, kad Lietuva nebepajėgs savo tolimų dominijų apginti. 1503 m. karas su Maskva baigėsi paliaubomis, ir Lietuvos ribos buvo atstumtos nuo Maskvos apylinkių. Lietuva neteko Okos paupių, Starodubo, Naugardo-Sieversko ir net Černigovo, kurs yra Desnos žemupy arti Dniepro ir netoli Kijevo. 1514 m. Maskvos kariuomenei pavyko užimti svarbų Lietuvos punktą — Smolenską, dažnai vadinamą vartais į Maskvą. Maskvos did. kunigaikštis Vosylius III, prieš savo mirtį 1533 m., jau buvo susirinkęs visas rusiškas žemes po savo vėliava. Jonas Žiaurusis pradėjo tikrai imperialistinius karus, norėdamas nukariauti vis daugiau gudiškų, ukrainiškų, totoriškų ir Baltijos tautų žemių. Jo žygiai pakrypo Baltijos link, į Livoniją, kuri, nematydama galimybių nuo rusų apsiginti, 1561 m. pasidavė Lietuvos did. kunigaikščiui Zigmantui Augustui. Prieš tai Lietuva turėjusi apie 485,000 kv. km ploto, dabar trumpam laikui (1561-69) padidėjo kokiais 85,000 km. km ir įgijo ilgą Baltijos krantą: visos Latvijos ir pietinės Estijos. Lietuvos plotas siekė net 570,000 kv. km ir tarsi ženklino Lietuvos sugrįžimą į didžiųjų valstybių tarpą. Bet dėl Livonijos Lietuvai teko sunkiai kariauti su Maskva (1559-64); šį kartą Lietuva atrėmė Maskvos puolimus, bet Polockas ir kai kurios kitos sritys buvo smarkiai nuteriotos, o Lietuva pajuto visą sunkumą viena kariauti prieš augančią Maskvos galybę. Rusiško pavojaus akivaizdoje Lietuva, nors ir nenoromis, priversta buvo eiti su lenkais pastovion unijon arba konfederacijon Liubline 1569 m. Liublino seime 1569 m. Livonija buvo paskelbta Lietuvos ir Lenkijos condominium, o ukrainiškos Lietuvos provincijos (Kijovija, Volynė ir Podolija) buvo atimtos nuo Lietuvos ir priskirtos Lenkijai. Dabar Lietuva per pusę su-

mažėjo, pasilikusi antraeilė vidutinė valstybė su 294,000 kv. km ploto, padalinto į 9 palatinatus, kurių trys (Žemaitijos kunigaikštija, Vilniaus ir Trakų palatinatai) su 99,000 kv. km buvo laikomi lietuviškomis, ir 6 likusieji — gudiškais (rusiškais). Pagal A. Pawinskį ir A. Jablonowskį, 1572 m. Lietuva turėjusi apie 1,700,000 gyv., kurių pusė arba 850,000 gyvenę lietuviškose provincijose, kita gi pusė — gudiškose (rusiškose). Tikrosios Lietuvos gyventojų tarpe, pagal W. Wielhorskį, lietuvių buvę tuo metu apie 80% arba 680,000. Žinoma, buvo dar bent kiek lietuvių ir gudiškose provincijose, ypač Naugarduko palatinato vakarinėje daly. Jų skaičius ten galėjo siekti apie 60,000. Gyventojų tankumas lietuviškuose palatinatuose galėjo siekti 8,6 kv. km, o gudiškuose, labai pelkėtuose ir miškinguose — tik 4,4 gyv. 1 kv. kilometre.

1611 m. Lietuva kare su Maskva buvo užėmusi Smolensko žemę, kuri Divilino sutartimi 1618 m. teko Lietuvai ir jai priklausė iki 1667 m. Nskaitant šito Lietuvos laimėjimo ir trumpalaikių Maskvos invazijų Lietuvon, anksčiau minėti 9 palatinatai su 294,000 kv. km Lietuvai priklausė iki 1772 m. Šito ploto Lietuva 1791 m. (t. y. prieš du paskutinius padalinimus), pagal W. Wielhorskio (pasiremiant Fr. Moszynskiu ir T. Korzonu) apskaičiavimus, turėjusi 3,850,000 gyv. Taigi prieš pat nepriklausomybės praradimą Lietuvos gyventojų vidutinis tankumas galėjo būti 13,4 viename kv. km arba ketvirta dalis dabartinio tankumo. Bet tikrosios Lietuvos gyv. tankumas siekė 16 gyv. kv. kilometre. Tikybomis šiuos gyventojus W. Wielhorskis skirsto šitaip:

	Skaičiai:	Procentai:
Unitų	1,500,000	39
R. katalikų	1,470,000	38
Žydų	385,000	10
Pravoslavų	250,000	6,5
Sentikių	140,000	4
Protestantų	60,000	1,5
Musulmonų	40,000	1
Karaimų	5,000	0,13

(1790 m. USA, padidėjusios iki 17 štatų, turėjo 3,929,000 gyv.).

Tų pat metų istorinės Lietuvos gyventojus tautybėmis galima suskirstyti, pasiremiant religiniu principu, nes tuomet Lietuvoje katalikas buvo lietuvio sinonimu, unitas ir pravoslavas — gudo sinonimu, sentikis — rusas. Tad 1791 visa istorinė Lietuva (t. y. su Vitebsko ir Mogilevo rusų atplėštomis sritimis) turėjo:

Lietuvių	apie	1,400,000
Gudų	apie	1,750,000
Žydų	apie	385,000
Rusų	apie	140,000
Lenkų	apie	120,000
Visų kitų	apie	55,000

Istorinėje Lietuvoje 1791 m. mes manome lenkų buvus apie 120,000; iš jų apie 65,000 (pagal W. Wielhorskį) gyveno kompaktine juosta Lenkijos pačiame pasieny Trakų ir Lietuvos Brastos palatinatuose nuo Suvalkų iki L. Brastos. Jų siauras ruožas buvęs gan tankiai gyvenamas: anot Wielhorskio, 20 gyv. kv. kilometre. Taigi lenkiškas etnografinis plotas Lietuvoje apėmė tik apie 3,000 kv. km. Kiti lenkai — apie 55,000 — gyveno plačiai išsibarstę po Lietuvos miestus ir dvarus, sudarydami stambesnę koloniją pačiame Vilniuje.

Žydai gyveno beveik išimtinai miestuose ir miesteliuose ir labai dažnai sudarydavo ten gyventojų daugumą.

Rusija ir Prūsija likvidavo Lietuvos valstybę trimis etapais: 1772, 1793 ir 1795 m. Per pirmus du padalinimus Prūsija negavo lietuviškų žemių: jai tuomet teko nemaži plotai iš Lenkijos, kuri buvo konfederacijoj (unijoj) su Lietuva. Lietuvos padalinimų plotus mes čia skaičiuosime pagal naujų laikų administracinių vienetų erdvę, jau tiksliau apskaičiuotą verstais ar kilometrais, tuo būdu pasiekdami didesnį tikslumą. Istorikų minimi Lietuvos plotai myliomis, dažnai nesakant kokiomis myliomis, senosios Lietuvos plotai, pervesti į kilometru, padidina ją apie 10%. Pvz. Leono Wasilewskio po Liublino unijos minimas Lietuvos plotas 5,866 kv. mylios duotų 322,630 kv. kilometrų, o gi mūsų metodu apskaičiuota 9 palatinatų Lietuva turi 294,000 kv. km. Galimas daiktas, kad Wasilewskis į savo minimą plotą įtraukia ir Livonijos condominium, apie ką jis nieko ir nesako.

V. Lietuva Rusijos valdžioje

Jau 1770 m. Rusija užvedė pasitarimus su Prūsija apie Lietuvos ir Lenkijos žemių pasidalinimą. 1772 m. vasario 17 d. Petrapilis ir Berlynas jau susitarė slaptai apie būsimo grobio didumą. To susitarimo pasėkoje Lietuva neteko gan stambių plotų šiaurėje nuo Dauguvos ir rytuose nuo Dniepro ir Drutės upės. Tie visi kraštai apiemė 85,000 kv. km ir turėjo, pagal L. Tatomirą, 1,206,000 gyv., kas rodo ten tuomet buvus 14 gyv. viename kv. km. Šitų plotų tarpe buvo ir Latgalija (15,000 kv. km), kuri skaitėsi Lietuvos ir Lenkijos condominium. Tad vienos Lietuvos nuostolis siekė 70,000 kv. km su 980,000 gyv. Wielhorskis ir kiti linksta manyti,

LIETUVA IR JOS KAIMYNAI
1861 m.: tautybių žemėlapis

ŽEMĖLAPIO ŽENKLŲ PAAIŠKINIMAS

Specialiniais ženklais pažymėti plotai labai artimi savo ribomis tiems, kuriuos Lietuva valdė 1522-1569 m. laikotarpy. čia jie neapima apie 30,000 kv. km ruožo kairiajame Dniepro šone nuo Kijevo iki Dniepro slenksčių. Vietoje to, šis žemėlapis apima Maž. Lietuvą ir Latgaliją. čia atžymėti plotai apima apie 482,000 kv. km, kurie skirstosi į šešias tautines zonas.

1. Lietuvių z. apie	105,000	kv.	km,	paženkl.	kv. stikl.
2. Latvių zona	15,700	”	”	”	2 sp. stikl.
3. Jotvingių zona	1,300	”	”	”	stat. brūkš.
4. Lenkų zona	12,300	”	”	”	rutuliuk.
5. Gudų zona	176,000	”	”	”	ving. ruož.
6. Ukrainiečių z.	171,700	”	”	”	tams. spalv.

Didelėmis raidėmis paženklintos tautinių mažumų salos, įsiterpusios į svetimą erdvę: L—lietuviai, P—lenkai, U—ukrainiečiai, G—vokiečiai, Ž—žemaičiai, LA—latviai.

Didžiausia M. Lebedkino statistikos staigmena, tai kelios stambios lietuvių salos tolimoje Ukrainoje ir artimesnėje Gudijoj. Dar didesnė sensacija—tai jotvingių atžymėjimas Gardino gubernijos pietinėje daly, aplink Baltvydžių girią.

Lietuvių erdvės pietinė dalis—į pietus nuo linijos Gardinas-Lyda-Lazunai-Vileika — 1861 m. lietuviškai jau nebekalbėjo, neskaitant mažų išimčių. Lietuviais jie užskaityti pagal jų norą, paremtą sena tradicija.

kad ten gyventojų būta gerokai daugiau. Per tą pirmąjį padalinimą Lietuva dar nenustojo jokių lietuvškų plotų, o tik gudiškų ir latviškų. Dalis gudų, net pravoslavų, išsigando šiurkštesnės rusų valdžios ir pabėgo Lietuvos gilumon.

Po 1772 m. padalinimo Lietuvai liko dar 224,000 kv. km su 2,500,000 gyv., kurių tankumas siekė 11 žmonių viename kv. km. Šitoje erdvėje Lietuvos valstybė dar laikėsi 21 metus, t. y. iki antrojo padalinimo 1793 m. Iš atimtų nuo Lietuvos sričių Rusija sudarė sau dvi naujas gubernijas: Vitebsko ir Mogilevo.

1791 m. Lietuva ir Lenkija desperatiškai bandė įsivesti visai moderniškų ir naudingų reformų. Jos labai nepatiko Rusijai, kuri vėl susitarė su Prūsija susilpnintus kaimynus dar labiau apdraskyti. 1793 m. sekė antras padalinimas, per kurį Lietuva nustojo net 117,500 kv. km su 700,000 gyv., šį kartą pavojingai priartinant Rusijos sieną prie Vilniaus per 120 km ir užgrobiant keliolika lietuviškų kaimų rytuose nuo Vidžių. Šį kartą milžiniška Rusija iš Lietuvos atimtų sričių pasidarė naują labai didelę Minsko gub., kuriai priskyrė iš senos Vilnijos Dysnos ir Vileikos apskritis. Teko ir Vitebsko gubernijai (Lepelio apskr. su 4,000 kv. km), o ilgas ruožas Drutės dešiniajame krante buvo prijungtas prie Mogilevo gubernijos.

Po antrojo padalinimo 1793 m. gale Lietuvai beliko 106,535 kv. km ploto su 1,800,000 gyv., kurių tankumas siekė arti 17 viename kv. km. Dabar Lietuvos rytinio pasienio miesteliai buvo: Brėslauja, Vidžiai, Tverečius, Pastovis, Naručio ež. rytinis krantas, Narutės upė, Zaskevičiai, Voložinas. Nuo Dauguvos iki Voložino 1793 m. riba beveik sutampa su 1920 m. liepos 12 d. siena, pravesta Maskvos sutartimi. Nuo Voložino ji ėjo tiesiai į pietus pro Nalibokus, Lietuvos šone palikdama Mirą, Ščeros (Siauros) versmes, siekė Šventiškio (Sventickoje arba Vyganovskoje) ežerą ir nuo čia suko lanku į vakarus, eidama Bobriškių ežero pietiniu krantu, paskiau vėl į pietus, Rusijai palikdama Pinską, o Lietuvai Janovą, Nobelį (už Pripeties), Kobriną ir Lietuvos Brastą prie Bugo. Rusų istorikai, kaip Kliučevskis, pateisina pirmuosius du Lietuvos-Lenkijos padalinimus, kurie atidavė Rusijai visas pravoslaviškas žemes, gudų ir ukrainiečių apgyventas. Bet 1793 m. Lietuvos paliktus minėtus plotus V. Kliučevskis laiko ne rusiškais. Jis mano, kad reikėjo Lenkiją-Lietuvą apkarpyti tik iki etnografinių ribų, išvaduojant rytinus slavus, bet neišdraskyti visos valstybės (Kurs Russkoj Istorii 1937, tomas V, p. 44), nes tai išeitų germanų, ne slavų naudai.

Bet 1795 m. tragiškoje kovoje ir kraujo klanuose buvo galutinai paskandintos Lietuvos-Lenkijos valstybės. Per trečiąjį padalinimą jų žemės buvo visiškai išdraskytos tarp trijų galingų kaimynų: Rusijos, Prūsijos ir Austrijos. Lietuvos didžiuma (88,935 kv. km) teko Rusijai, o žemės į vakarus nuo vidurinio Nemuno (17,600 kv. km) — kliuvo Prūsijai.

Prūsija, 1795 m. gavusi lietuvišką Užnemunę ir gerą gabalą šiaurinės Lenkijos, savo visą grobį pavadino *Neue Ostpreussen*, padalintą į du departamentus: Balstogės ir Plocko. Lietuviška Užnemunė tilpo Balstogės departamento ribose ir jose išbuvo 12 metų, t. y. iki Napoleonas 1807 m. užėmė Prūsiją ir paskelbė nepriklausomą Varšuvos kunigaikštystę, kuriai buvo priskirta ir Užnemunė. Šis patvarkymas truko iki Vienos kongreso (1815), kuris sukūrė autonominę Lenkijos karalystę, ir jos caru paskelbė Rusijos imperatorių. Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Rusijos monarchai pasiskelbė jau 1795 m., kai Rusija buvo nukariavusi didžiumą Lietuvos etnografinių žemių.

Po Vienos kongreso Lietuvos etnografinių plotų politinė priklausomybė ir gyventojų skaičius (pagal 1823 m. žinias) šitaip atrodė:
Lietuva Rusijos valdžioj:

	Plotas kv. km	Gyventojai	Tank. 1 kv.km
Vilniaus gub.	59,455	1,357,400	22,8
Gardino gub.	29,480	868,100	29,3
Lenkijos ribose:			
Augustavo gub.	17,600	450,000	25,7
Prūsijos ribose:			
Prūsų Lietuva	16,225	480,000	29,0
Visa etnografinė Lietuva:	122,760	3,175,500	25,8

Čia minimas Prūsų Lietuvos plotas yra paimtas iš prof. Georg Hassel veikalo: "Statistische Uebersichts-Tabellen" (Goettingen, 1809). Prūsiją jis padalino į Ostpreussen, Lithauen ir Westpreussen. Kitus jo veikalus cituodamas M. Pietkiewicz rašo, kad Prūsų Lietuvos sostinė esąs Karaliaučius. Paduodamas plotas irgi nesusidarytų be Karaliaučiaus ir be Sambijos. Šitą Prūsų Lietuvos plotą (16,225 kv. km) ir jos ribas ryškiai vaizduoja Sam. Harrison Amerikoj išleistame žemėlapy PRUSSIA (Philadelphia, ca. 1800), kuriame Prūsų Lietuva vadinama "Circle Samland" ir jos pietinė riba vedama beveik išimtinai upėmis. Ji prasideda prie Garbassen (Garbasai) ežero netoli Filipavo, eina beveik tiesiai į vakarus prie Benkiemio ant Geldupės, palikdama Geldupės miestelį giliai lietuvių šone. Nuo Benkiemio ji eina Geldupe, Ungura, Prieglium ir Aistmarėmis iki Baltijos jūros. Geografiniu požiūriu logiškesnės ribos šioj Europos daly neteko matyti.

Rusija užimtą etnografinę Lietuvą 1795 m. padalino į dvi gubernijas: Vilniaus ir Slonimo. Vilniaus gubernija apėmė daugumą lietuviškų žemių iki pat Palangos. Jos ribose tuomet buvo ir visa būsimoji Kauno gubernija, ir keturios (iš vėlesnių 7) apskritys Vilniaus gub.: Šventėnų, Vilniaus, Trakų ir Ašmenos. Kotrynai mirus, imperatorius Povilas sujungė (1796-XII-12) Vilniaus ir Slonimo gubernijas į vieną Lietuvos gub., kuri 1801-IX-8 buvo padalinta į Vilniaus ir Gardino gub. Vilniaus gub. gavo jau 1795 m. turėtas 11 apskr.: Vilniaus, Šventėnų (arba Zavilejskij), Trakų, Ašmenos, Brėslaujos, Kauno, Panevėžio (arba Upytės), Ukmergės, Šiaulių, Raseinių ir Telšių. Gardino gubernijai teko 8 apskr.: Gardino, Slonimo, Naugarduko, Volkovysko, L. Brastos, Lydos, Kobrino ir Pružanų. Abi gubernijos kartu su Augustavo gub. Lenkijos karalystėje rusų, vokiečių ir lenkų geografų bei etnologų buvo vadinamos *lietuviškomis gubernijomis*. Jų ribos apėmė Lietuvos žemes jos turėtas prieš paskutinį padalinimą 1795 m. Vilniaus ir Gardino gubernijų ribos žymiai pasikeitė, kai 1843-VII-I Rusijos valdžia iš jų dviejų sudarė 3 gubernijas: Vilniaus, Kauno ir Gardino, kurios iki 1920 m. Rusjos ir kitų kraštų geografų buvo vadinamos lietuviškomis. Iš Vilniaus gub. 1843 m. buvo išskirtos 7 apskritys ir iš jų sukurta nauja Kauno gub., gavusi Kauno, Ukmergės, Brėslaujos arba Zarasų, Panevėžio, Šiaulių, Raseinių ir Telšių apskritis. Vilniaus gubernija pasilaikė 4 seniau turėtas apskr.: Vilniaus, Trakų, Šventėnų, Ašmenos, ir gavo iš Minsko gubernijos Dysnos ir Vileikos apskr. ir iš Gardino g.—Lydos apskr. Gardino gub. neteko Naugarduko (priskirto Minsko gub.) ir Lydos apskr., o gavo iš Lenkų karalystės Balstogės sritį, iš kurios pasidarė 3 apskr.: Sokolkos, Balstogės ir Bielsko.

Šitie administraciniai patvarkymai išsilaikė net 72 metus, t. y. iki vokiečių okupacijos 1915 m. Tad šis tarpas yra patogus įvairiems palyginimams išvesti.

Lietuviška Užnemunė, Vienos kongreso priskirta autonominei Lenkų karalystei, 1816-I-16 pateko į Augustavo vaivadiją, sudarytą iš 5 sričių: Lomžos, Augustavo, Seinų, Kalvarijos ir Marijampolės. Dvi pirmosios sritys buvo daugiau lenkiškos ir bent kiek gudiškos, o trys paskutinės — lietuviškos. 1837-III-7 ši vaivadija gavo Augustavo gub. vardą, nekeičiant jos ribų. 1867 m. sukurta nauja Lomžos gub., kuriai teko Lomžos ir Augustavo apskr. maža dalis. Kita gi Augustavo gub. dalis buvo pavadinta Suvalkų gubernija, padalinta į 7 apskr.: Augustavo, Suvalkų, Seinų, Kalvarijos, Marijampolės, Vilkaviškio ir Naumiesčio. Šioje gubernijoje lietuviai vieni sudarydavo absoliučią daugumą per 54%, tad geografų ji buvo laikoma lietuviška. Jos ribos nesikeitė per 48 metus (1867-1915).

VI. Pirmoji Lietuvos tautybių statistika

Rusijos Centrinio Statistikos Komiteto valdininkas Michail Lebedkinas, savo valdžios pavedimu, apie 1860 m. pravedė gyventojų statistiką 9 vakarinėse gubernijose, kurios visos Lietuvai priklausė iki 1569 m., o 3 lietuviškos ir 3 gudiškos — išbuvo Lietuvos ribose nuo Gedimino ar Algirdo laikų iki 1772 ir net iki 1795 m. Apie katalikus ir stačiatikius jam žinias teikė abiejų tikybų klebonai, o apie mažesnes tikybines grupes — gubernijų statistikos komitetai. Ši pirmoji Lietuvos tautybių ir religijų statistika buvo vienintelė mūsų šaly, kuri nesirėmė vien kalba, bet labiau plačiai suprastais etnografiniais pradais ir pačių gyventojų neišprievartautu apsisprendimu. Todėl ji mums labai įdomi ir vertinga, nes pravesta be politinių motyvų ir gerai pavaizduoja, iki kur buvo paplitusi lietuvių tauta baudžiavos laikų pabaigoje. Ji buvo paskelbta keliuose nelabai paplitusiuose leidiniuose, tad daugelio mokslininkų buvo net nepastebėta. Čia ją cituosime iš "Zapiski Imperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obščestva", Sanktpeterburg, 1861 (knižka tretja, psl. 131-160). Iš kitų versmių teks pridėti Suvalkijos, Mažasios Lietuvos (J.-H. Schnitzler, 1861) ir Palangos bei Ilukštos pakraščių (A. F. Rittich) lietuvių skaičius. Tuo būdu sulipdysime lietuvių tautos statistiką, atremtą į žymiausių tų laikų demografų tyrinėjimus, o prie lietuvių etnografinės erdvės priskirdami tik tuos kraštus ar apskritis, kuriose lietuviai sudaro absoliučią ar reliatyvią daugumą, būtent:

Provincija:	Jos plotas kv. km	Visi gyvent.	Vien lietuviai	Liet. %
Kauno gubernija	40,287	906,038	728,474	84,0
Vilniaus gubernija	28,921	618,074	418,880	67,8
Suvalkų gubernija	9,230	310,000	261.540	84.4
Mažoji Lietuva	11,400	393,300	252,000	66 4
Kuršo gubernija	112	14,000	12,147	86,5
Gardino 3 šiaur. aps.	14,750	350,000	201,897	57,6
Naugarduko aps. 15%	750	20,000	9,744	48,7
Etnografinė Lietuva	105,000	2,611,412	1,884,682	72,2

Čia išskaičiuoti Lietuvos etnografiniai plotai dar nesutalpina visų lietuvių, kuriuos suskaitė M. Lebedkino aparatas iki 1861 m. Tuo metu dar būta nemaža lietuvių, plačiai išbarstytų istorinėje Lietuvoje. Be Naugarduko apskrities jau minėtų 9,744 lietuvių, buvo jų dar bent 54,405 tolimesnėse Minsko gubernijos apskrityse, išmėtytų tarp gudų. Mogilevo gubernijoj lietuvių tuomet rasta tik 945, Vitebsko—tik 267.

Dar įdomiau, kad Lebedkino statistika atsekė ir senus lietuvius kolonistus Kijevo ir Voluinės gubernijose. Apskritimis jie skirstėsi šitaip:

Kijevo gub.:			Voluinės gub.:		
Radomyslio	apskrity	32,252	Ovručo	apskrity	5,293
Kanevo	"	2,993	Kovelio	"	4,812
Taraščos	"	1,569	Lucko	"	2,691
Skviros	"	1,243	Ostrogo	"	1,777
			Voluinės	Naugardo	1,153
Kijevo	gubernijoj	38,026	Voluinės	gubern.	16,055

Kovelio apskrities 4,812 pažymėti "žmud' ", t. y. žemaičiais, nors jie, kaip ir kiti Ukrainos lietuviai, visi buvo pravoslavai ir lietuviškai greičiausiai nebemokėjo. Jų pravoslaviška religija verčia manyti, kad jie Ukrainoj buvo kolonizuoti dar Gedimino ir Algirdo laikais, kai jie dar buvo stabmeldžiai, tad lengvai virto pravoslavais. Katalikų tikyba turėjo augštesnį kultūrinį prestižą ir nėra ženklų, kad lietuvių katalikiškos salos Gudijoj būtų virtusios pravoslaviškomis. Vėlesniais laikais jos gerokai aplenkėjo.

Pagal Lebedkino statistiką, Gardino gub. lietuvių tarpe 1861 m. buvo 130,729 pravoslavai ir 71,168 katalikai. Iš kitų šaltinių žinome, kad lietuviškai tuomet kalbėjo tik 28 kaimai, apimdami šiaurinius trečdalius Ašužos ir Pariečės valsčių; taigi lietuvių kalbos riba siekė apie 30 km į pietus nuo Druskininkų. Kiti gi Gardino gubernijos lietuviai savo kalbos nebemokėjo ir kalbėjo gudiškai arba net lenkiškai. Katalikiška dauguma lietuvių tarpe buvo tiktai Volkovysko apskrity, kiturgi — toliau nuo etnografinio Lietuvos centro — daugumas lietuvių buvo pravoslavai. Tai rodo, kad stabmedijos laikais pravoslavija truputį plito tik Lietuvos pakraščiuse

Pati didžiausia M. Lebedkino statistikos staigmena — tai žymus jotvingių skaičius, atrastas pietinėje Gardino gubernijos daly: viso 30,927. Pagal tikybą—jie visi pravoslavai. Daug kas laikė juos jau seniai išnaikintais. Bet M. Lebedkin štai ką apie juos rašo: "Jotvingiai ryškiai skiriasi nuo gudų ir lietuvių šiurkščiais papročiais ir žiauriu paviršium (grubymi nravami i sviriepoj naružnostju), tad pas gudus vra posakis: *vygliada jak Jadvinga* (išrodo kaip jotvingis), t. y. išrodo galvažudžiu (smotrit razbojnikom). Jie gyveno Podlesēs (Pagirio) vakarinėje daly".

"Kalba jie gudų tarme su lietuvišku tarimu" (Op. cit., 133 psl.).

Jotvingiai esą išsibarstę keturiose apskrityse: Kobrino 22,725, Volkovysko 2,845, Bielsko 3,741 ir Lietuvos Brastos 1,616. Taigi jie apsupa garsiąją Baltvyžių girią labiausiai iš pietų šono, bet šiek tiek iš šiaurės ir vakarų. Tai buvo iki 1861 m. Dvidešimt metų vėliau niekas jų nebeminėjo ten gyvenant. Matyti, jie galutinai susiliejo su gudais ir ukrainais.

Anksčiau buvo paminėti 1,884,682 lietuviai, gyvenę 1861 m. lietuvių etnografinėje erdvėje arba labai arti jos. Tie kraštai "labai arti jos" čia skaitomi yra Vilniaus gub. rytinis pakraštys (Dysnos ir Vileikos apskr.), Gardino gub. pietinė dalis, Ilukštos apskritis Kuršo gubernijoj. Šitų kraštų neįskaitėme į etnografinius Lietuvos plotus, nes juose lietuviai 1861 m. nesudarė nei reliatyvios daugumos. Tad jų neįskaitome į jau minėtą 105,000 kv. km etnografinį Lietuvos plotą, bet juose gyvenančius lietuvius priskaitome prie tautos branduolio. Pavyzdžiui, pagal plotą tik Palangos parapija iš Kuršo atskirta ir etnografinei Lietuvai priskirta, bet Ilukštos apskr. bent du kartu didesni plotai, dėl stokos ryškios ribos, nepriskirti etnografinei Lietuvai. Nepriskirta Lietuvai ir pietinė Suvalkija į pietus nuo Vižainio, Punsko, Smalėnų ir Seinų, kurie laikomi pietiniais Lietuvos pasienio miesteliais, ir už kurių lietuviškumas labai sumenkėja.

Tikroje Gudijoj 1861 m. rasta dar nemaža lietuvių: Minsko apskr. 7,858, Borisovo—19,082, Pinsko —5,309, Mozyriaus—1,205, Bobruisko — 230. Visi jie katalikai. Bet Slucko apskr., t. y., iš 20,721 lietuvių katalikų rasta 11,695, o pravoslavų — 9,026. Visoje Mogilevo gubernijoj buvo rasta tik 945 lietuviai, Vitebsko gub. — vos 267. Abiejų šių gubernijų lietuviai visi katalikai, kas rodytų, kad jie kolonizavosi jau gerokai po Lietuvos krikšto. Visoje Gudijoj rasta 55,617 lietuvių. Apie jų kalbą statistika nieko nesako, tačiau iš visų aplinkybių drįstame spėti, kad Gudijos, kaip ir Ukrainos, lietuviai 1860 m. savos kalbos jau nebemokėjo. Jie pasiliko savo sąmonėje tik atminimą apie savo kilmę, pagal kurią vietinių gyventojų jie buvo lietuviais vadinami gan ilgus laikus.

Dviejose Ukrainos gubernijose rasta 65,081 lietuvis. Tad iš viso toli nuo Lietuvos etnografinių ribų 1861 m. M. Lebedkino surašinėtojai rado 109,698 lietuvius. Kai juos pridėsime prie etnografinių plotų lietuvių, tai gausime 1,994,380 lietuvių. Labai galimas daiktas, kad tuomet jau buvo bent 6,000 lietuvių, išbarstytų tolimuose Rusijos miestuose. Tad galėtume sakyti, kad 1861 m. pirmą sykį visų lietuvių skaičius buvo pasiekęs apvalius du milijonus.

C R E D O

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Tikiu aš didįjį stebuklą — Dievo Žodį. Žodis
sukūrė dangų, žemę ir žvaigždes ir vyšnios žiedą,
žmogaus gyvenimą, svajonę, meilę, ilgesį ir džiaugsmą,
ir idealų siekimus ir pergalę kovoj. Mes tikim
kūrybos žodį kūnu tapus. Jis iš amžių eina
į amžius. Didis, šventas! Ir gyvybę neša žmogui
ir tautai; laisvę širdžiai, taiką, apdarą teisybės žemei.
Jis — kūnas mirštąs ir prisikeliąs, jis — siela amžiais
gyva. Ir amžiais gyvas bus lietuviškas kūrybos
rašytas žodis, gimęs kovoje dėl Dievo vardo
ir augęs kovoje dėl mūs tautos prisikėlimo
ir brendęs didžiajai visų tautų kultūros garbei.

O, Rapalionio, Donelaičio, Daukanto, Valančiaus,
Strazdelio, Baranausko, Vienažindžio ir Maironio,
Kudirkos, Vaižganto, ir Putino, ir Aisčio žodi!
Ir tūkstančio vardų toje grandinėje šviesiojoj,
nutiestoje per metų keturius šimtus, mes esam
jauniausi jos žiedai.
O mūsų pareiga kaip niekad;
nes ir nelaimė mūs tautos, kaip niekad, begalinė;
nes ir pasaulis dar, kaip niekad, prie bedugnės kranto
nebuvo taip arti. Bet mes nežūsim. Mūsų viltį,
kaip didelę vaivorykštę, nuo krašto iki krašto
šviesus tikėjimas per ūkanotą dangų veda.
Didžiom aukom teužgema didieji idealai.
Tik tas praeis pro mirtį, kas mirties nebijo.
Ir tautos, didelės ir mažos, kaip banga siūbuoja,
kai supa Viešpaties ranka jas, kad išmestų
į krantą maurus ir dumblus, ir gintarą, ir perlus.
O metai, po didžiųjų skausmo potvynių atėję,
kaip gintarą — rinks ašaras, ir tartum perlus, — kraują,
aukas rinks, tartum gintarą, ir meilę, tartum perlus.
Dabar ne mes tautoj, o mumyse tauta gyvena
ir čia — tremty, ir ten — ištrėmime, ir ten — tėvynėj.

Kas tu, lietuvi broli? Upė, žemė, ar lavonas?
Lavonas? Ir tava tauta lavonas amžiams miręs,
ir paskutinio teismo dieną teprikels trimitas.
Tu žemė, tartum motina, paslėpus daigą jave,—
kaip žemė ir tava tauta, kaip daigas slėps gyvybę.
Tu upė po ledu. Ateis pavasaris ir ledą
numes tvirti pečiai, išnešę visą žiemą;
ir bėgs srovė, ir oš krantai, ir amžiais būsi gyvas!

Kas mes, poetai? Ar dienų srovėj paklydęs aidas?
Ar žiežirbos, kurios nakty, be ženklo gęsta?
Ar švyturys audroj, ar mariose padangių žvaigždės?
Kas mes? Ar elgetos, savas žaizdas miniom atvėrę?
Kas mes? Minių šešėliai? Ar gyvos krūtinės balsas,
ir ateities ir dabarties tautos širdis ir kanklės?
Kas mes? Kapai? Ar sielos pėdsakas ugninis?

Mes pasaka pavasario, mes rožės žiedo kvapas;
mes — meilės atdusys tylus; teisybės keršto kardas;
kovoj — ugnis, ir vynas — puotoj, nevilty — paguoda,
ir šios dienos, rytdienos — ir sąžinė ir viltys!
Ir peleną ir dulkę vėjai nupučia ir blaško . . .
Mes turim kilt kaip potvynis, kaip ąžuolai prieš vėtrą
rankas ištiest ir vest minias ir nepalūžt ir augti!

O, žodi, būk elegeija ilgesy tėvynės!
O, žodi, būk heroika, kai skelbsim melui kovą!
O, žodi, būk visų dienų maldų malda didžioji!

Teisybės Viešpatie, — tiesos! Tautoms—taikos ir laisvės!
Taikos, teisybės, laisvės mūsų šventajai Tėvynei,
Rūpintojėlių Motinai ir kankinei mūs kraujo!

O jau Teisybė artinas. Ji didelė. Ji šviečia
viršum Europos pelenų, viršum pasaulio viso.
Ir milijonai miršta jos vardu, ir milijonai —
senų diktatorių žaislai — jų pakasynom šoka,
ir milijonai tiesia jai rankas iš tundrų; sostai
kaip lapai paskutinėje konvulsijoje dreba.
Ir kyla tankai priešais ją, ir kreiseriai ant marių,
ir paskutinis atomas į dvi dali suskyla:
į naktį ir į dieną — į gyvenimą ir mirtį;
ir paskutinio pazaro žaroj šėtonas siaučia,
kad rytas užtekėtų tam, kas buvo naktį gyvas,
kas buvo kaip uola audroj, kas buvo brolis broliui.

Ir išvadavimo visų tautų didžiojoj šventėj
skambės kaip aukso varpas, vardas Lietuvos,
jei ves vidurnatį ją didis Dievo žodis.

Ištrauka iš kalbos, pasakytos 1947 metų Vasario 16-tos išvakarėse Tuebingene, literatūros šventėje premijos už knygą "Svetimi kalnai" suteikimo proga.

BRAZDŽIONIS S'IMPOSE

JONAS AISTIS

Gal ką nustebins šis prancūziškas veiksmažodis, bet man, iš arti sekus Bernardo Brazdžionio poetinę karjerą, atrodo, kad nėra tinkamesnio žodžio poetui aptarti. Deja, lietuvių kalboje man jam pakaitalo nepasisekė rasti. Jis labai artimas lietuviškam "primesti", bet pastarasis, rodos, sangrąžinėje formoje nevartojamas, o pavartotas įgyja visai kitą prasmę. Pvz.: prisimesti šiaudų į vežėčias. Be to, lietuvių kalboje primetimas siejamas su nevertingu ar nemaloniu dalyku.

Būsiu atviras ir prisipažinsiu, kad nesmi iš tų, kurie su dideliu entuziazmu Brazdžionį sutiko. Aš jam antipatijos nejaučiau, bet tada nemėgau visų to meto "neokatalikų" autorių (prancūzų ir neprancūzų), nes man, gal be pagrindo, atrodė, kad jie piktžodžiauja, arba, kaip tada sakydavau: su Dievu ir šventenybėmis elgiasi "za panie bracie", tai yra, be pakankamos pagarbos ir gyvo reikalo. Juk ir Volterio blevyzgose, sakydavau, labai jaučiamas didelis liturginės ir hagiografinės literatūros prisiskaitymas. Bet aš klydau, laikydamas intymumą piktžodžiavimu. Nemėgau dar ir dėl to, kad Brazdžionis rašte nevengė šiurkštumų (barbarizmų, perkrautų tautologijų, grotestiškų posakių) ir obsceniškumų. Man nepatiko "mūrininko" pirmoji versija.

Man Brazdžionis atvejų atvejais pasakojo ir aiškino "mūrininko" genezę ir jo giliai žmogišką prasmę. Neįtariau jį esant nenuoširdų. Tikiu geneze, bet esmė yra kitur ir gal kiek giliau, gal net pasąmonėje. Esu tikras, kad poeto pasirinktas kelias yra logiškas ir dėsningas. Be to, tai, kas mane kadaise jo poezijoje šokavo, nėra poeto kaprizas, o esminis ir būtinosios sąlygos dalykas. Brazdžionis poeziją sutapdina su pranašyste. Pranašo negalima įsivaizduoti be konflikto, o gal ir be šiurkštumo bei patoso.

Brazdžionis, manding, visą gyvenimą ėjo prieš srovę. Atsimenu jo pirmuosius žingsnius viešumon. Jis neieškojo pripažintų poetų draugijos. Draugavo su dabartiniu rašytojų draugijos pirmininku, su Petru Karuža ir visa eile poetae minores. Jis jau tada juos visus buvo galva ir petimis praaugęs. Išeidavo skaityti iš užkulisių kiek groteskiška agresyvia eisena ir provokuojančia laikysena: pusiau skersas, atstatęs petį ir smakrą.

Drąsos jam nestigo. Devynių vilkų buvusiam autoritariniam režime nei tada, nei ypač dabar nematau, tačiau tai buvo diktatūra su beveik visais jai būdingais požymiais, ypač kariuomenės ir policijos svarba viešame gyvenime. Ir štai įsivaizduokite sau Brazdžionį, vos atkakusį iš Biržų, išeinantį iš užkulisio ir elgetų dvasioje giedantį:

"Šventas Antanai, Šventas Augustinai!"

Nereikėjo nei vienam eiti pas burtininką išsiaiškinti, kokius šventuosius poetas liaupsino. Augustino žvaigždė, jei mano gera atmintis, berods, jau geso, o Antano dar visa šviesa pačiame zenite spindėjo.

Stebėdavau tada Brazdžionį ir stebėjausi: kurlink jisai alkūnėmis iriasi, su kuo jis grumiasi. Jis turėjo draugų, kurie jį ištiestomis rankomis sutiko. Man Brazdžionis nuo "o smilga vėjų pučiama nebepalinks į žalią kmyną" pasidarė artimas, savas ir mielas. Man atrodo, kad niekad iki tol dar būti nebuvo taip artimo, giminingo ir bendro lietuviškosios poezijos balso, nors visi, regis, buvome būdu, priemonėmis ir dvasia skirtingi, ir gal net svetimi.

Asmeniškai Brazdžionį arčiau pažinau tik čia, Amerikoje. Mudu buvome bemaž kepuriniai pažįstami. Sutiktas jis su manimi kalbėjo visada mandagiai trečio asmens forma: "Manau, kad Jonas parašys man sekančiam numeriui"...

Teatleidžia man Bernardas ironiją, bet jis likimo nebuvo nuskriaustas pranašo rolei. Kovoti ir grumtis jam reikėjo, dažnai ne su malūnais, o su tamsiais ir šviesiais gaivalais. Nei draugų nei priešų jam niekad nestigo. Ir ne jo prigimtyje nusileisti arba užleisti kelią. Likimo ironijos perlas gali būti ir tai, kad vienu metu vienai šatrijietei buvo kilusi mintis pašalinti poetą iš korporacijos, kaip darantį jai gėdą. Visa tai pateikiu čia dėl to, kad tai, man rodos, atskleidžia mūsų poeto veidą. Visos tos smulkmenos tik šiandien, po dešimtmečių, atrodo smulkmenos, o tada, kai jas gyventi ir nešti reikėjo, jos buvo kartais vos pakeliamos. Mano minčiai paremti reikia vieno, kad Brazdžionis nuo pat pradžių jautė poeto-pranašo pašaukimą: jautė pareigą įspėti ir kalbėti su tokiu įsitikinimu ir jėga, lyg ne pats kalbėtų, o kalbėtų kažkas kitas, už mus ir patį laiką galingesnis. Pranašas gyvas,

P. PUZINAS

GĖLĖS

pranašas savam krašte niekad nebuvo populiarus. Dėl to labai svarbu tada poetui susitaikinti su savo pašaukimu ir su savo likimu. Svarbu susitaikinti su mintimi, kad kol būsi gyvas, o gal net ir dar daugiau, būsi mylimas ir neapkenčiamas vienu ir tuo paču laiku. Kai išnyksta konfliktas tarp to, kuris pranašauja, ir tų, kuriems pranašaujama, tai reiškia, kad poeto misija jau baigta.

Mane dažnai labai maloniai stebina tos gausios kontroversijos Brazdžionio kūrybai. Tai nėra kokis nors sporadiškas vieno kito išsišokimas, bet organizuota kampanija. Kas vyksta čia, laisvame pasaulyje, lotyniškai tariant, longum et taedium esset singulariter enarrare. Turiu galvoje okupuotosios Lietuvos oficialiuosius rašytojus, kurie mūsų Bernardui, kaip nei vienam kitam, nesigaili keiksmažodžių ir net daugiapos-

mių propagandinių eilių. Lietuviškoji sovietinė kritika jam nukalusi "reakcionieriaus" terminą (Nejaugi nebuvo galima apsieiti be šito reakcionieriaus poezijos pamėgdžiojimo? — Literatūra ir menas, 1956 nr. 32). Nemanau, kad laisvojo pasaulio epitetai esmėje skirtųsi: jis ir čia reakcionierius, o kol taip yra, nereikia poetui perdaug sielotis, nes tai reiškia, kad jis yra aktualus, gyvas ir reikalingas . . .

Ypatingai noriu pabrėžti, kad poeto-pranašo pašaukimas nėra malonus. Visa laimė, kad Bernardui Brazdžioniui pakanka tos vidinės potencijos, kad jis yra įsitikinęs savo misijos teisingumu. Visa laimė, kad jis turi moralinės drąsos priversti mus priimti jį tokį, kaip jis yra, ir visą.

Jo poezija yra kaip polifoninė muzika, sudėtinga, tačiau ją reikia priimt, kaip visumą. Vietomis ji yra šiurkšti, vietomis palaida, vietomis kieta ir vyriška, vietomis plaukianti iš pačių žmogiškosios esybės įsčių, kaip čelo garsas. Paskiri balsai vienas kitą paryškina, papildo, suprasmina, dėl to visi jie yra organiškai brazdžioniški. Jojo švelnumas visiškai priartėja sentimentalumo ribą, bet niekad jos neperžengia.

Brazdžionio žvaigždė staiga kilo. Jo ne knygos, o atskiros eilės literatūrinį pasaulį nutrenkdavo griausmu. Jo poezija užkrėsdavo kažkokia biliūniška nuotaika, prabylančia iškilmingomis tylos pauzėmis. Mes, poetai, apie jojo eiles sakydavome ano šaunaus generolo žodžiais: gerai . . . gerai . . . gerai, čiartas žino, kaip gerai!...

Reikia tas posakis komentuoti. Lietuvos kariuomenėje buvo poetiškas rytų augštaitis generolas Galvydis-Bykauskas, kuris kartą egzaminavo kariūną šia tvarka ir žodžiais:

— Ja kakis gi, kariūne, ginklas šautuvas?

— Individualinis, pone generole!

— Gerai . . . gerai . . . čiartas žino, kaip gerai!. . . — Atsakė generolas, užsižiūrėjęs kažkur, lyg Jono Biliūno sodietis vidury dienos pamatęs skliaute suspindusią žvaigždę . . .

O daug buvo tokių eilių, kurios staigmeniškai pritrenkdavo savo švelnumu ir ekspresijos galybe:

Mes neturime namų pas juodą girią,
Pas mus vakaras per amžius neateis —
Tai gerai, kad mano tėvas biednas mirė,
Kad tu visas mano turtas, tai gerai.

Man visada atrodė, kad Brazdžionis vaikystėje bus netekęs tėvo ir užaugęs pusiau našlaitis. Apie tai sprendžiau iš šio posmo. Net nusivyliau, kai prieš keletą metų sužinojau, kad jojo tėvas miręs tik pirmosios bolševikų okupacijos metais. Man teko kitur aiškinti, kad tatai iš dalies yra tiesa. Atrodo, kad ir dar viena kita jo poezijoje "biografine" smulkmena reikėtų abejoti. Bet tai nesumažina poezijos raiškumo jėgos ir, aišku, jos vertės.

Man itin miela ir smagu pasveikinti poetą Bernardą Brazdžionį, peržengusį penkias dešimtis audringo gyvenimo metų. Ne rožių žiedlapiais nuklotas jojo kelias. Du kartu, dvi dideli katastrofi ant savo pečių išnešė. Kūrybinis ir visuomeninis darbas: abu plačiu ir šakotu. Poetas, kritikas, vaikų literatūros gaivintojas, daugelio periodinių leidinių redaktorius. Vis tai darbai, kurie pasiliks visiems laikams.

O kaip jis nevienodai visą gyvenimą buvo vertinamas. Gal kam atrodo, kad jis agresyvus. Ne, jis tik ginasi. Visa jojo laimė, kad jis visą laiką turėjo ir draugų, kurie jį nuo pirmųjų žingsnių gynė. Jis kritikų buvo labai žiauriai pasveikintas. Būdinga tačiau, kad jis privertė prabilti didžiuosius ir, pasakysiu, privertė "susikompromituoti"! Didysis Jakštas 1931 m. "Židiny" rašė: "Teesie vyrai mūsų jauni poetai ir tepagamina *dar šaunesnių poetiškų šedevrų!* Tai bent bus džiaugsmo iš atsiektos pažangos. Ir ji galima. Parodė tai anksčiau Putinas, dabar Inčiūra, tikrai pralenkę Maironį ir kalbos turtingumo ir eiliavimo technikos didesniu tobulumu. Bet, kai po Rafaelio madonų, mums brukama šlykščios Zikaro, Ušinsko Megeros, kai Maironio vieton rekomenduojama mums įvairūs Būdavai, Kecioriai, Brazdžioniai, tai čia jau ne pažanga, tik *didžiausias regresas,* nedovanotinas slinkimas žemyn, atgal, bjaurumo, šlykštumo linkon: čia jau yra anas negudrus mainas "karvelės ant avelės", dovanotinas pasakiškam Joneliui Durneliui, bet ne sveikapročiui XX a. kūrėjui".

Štai koks buvo jam vyresniosios kartos kritiko pasveikinimas! Man Brazdžionis anais laikais (ir dabar) atrodė nimis catholicus atque devotus. O štai kaip jį savieji traktavo.

Bet Brazdžionis į tai dėmesio perdaug nekreipė. Jis ėjo savo keliu ir nuėjo, ir paliko pėdsakus, kurių nei laikas neištrins. Jis privertė mus jį priimti tokį, koks jis teikėsi būti. Gali kas Brazdžionį mėgti ar nemėgti, bet jau šiandien visiems Brazdžionis s'impose!

HEGELIS IR MARKSAS
ARBA
IDEALIZMO IR MATERIALIZMO KRYŽKELĖ

FELIKSAS JUCEVIČIUS

I.

Iš klasikinės vokiečių filosofijos laikų išliko žinomi Hegelio ir Markso vardai. Jie net virto dviejų kraštutiniausių filosofinių srovių, idealizmo ir materializmo, sinonimais. Ir tai ne be pagrindo. Juodviejų mąstysenoje šitos dvi filosofinės galimybės pasiekė augščiausią laipsnį. Hegeliškasis idealizmas mintį suabsoliutino, o Markso istorinis materializmas medžiagą padarė būties viešpačiu. Gal kaip tik dėl to jiedu turėjo lemiančios įtakos tolimesnei žmonijos istorijos raidai. Hegelio flosofija pasidarė "europiniu įvykiu". Savo metu ji buvo nukariavusi daugelio lotynų ir slavų kraštų universitetus ir pašaukė gyveniman egzistencializmą ir marksizmą. O pastarasis savo ruožtu nutiesė kelius socializmui ir komunizmui, kuris šiandien beveik pusei žmonijos reiškia siaubingą likimą.

Hegelis ir Marksas, kaip paprastai vardą susidarę mąstytojai, susilaukė istorijos bėgyje skirtingo vertinimo. Kiek liečia pirmąjį, tai vieni jį pastato šalia didžiųjų minties genijų, kaip Aristotelio, Platono, Dekarto ir Kanto, o kiti jį atmeta kaip loginio mąstymo darkytoją ir "grynąjį" ateistą. Tačiau tai nekliudo dar kitiems jį apšaukti "paskutiniu scholastiku". Paties Hegelio du didžiausieji mokiniai ir priešai, Kierkegaardas ir Marksas, yra klasikiniai pavyzdžiai: pirmasis laiko Hegelį areliginiu mąstytoju, o antrasis jo filosofiją vadina teologija. Tos nuomonės buvo ir Leninas, kuriam hegeliškasis idealizmas reiškia "Pfaffentum". Panašiai yra atsitikę ir su Marksu. Ypač daug diskutuojama dėl jo užimamos vietos minties pasaulyje. G. Gurwitch, vienas žymiausių rusų kilmės prancūzų sociologų, telaiko Marksą teoretiku, mėginusiu sudaryti istorijos, ekonomijos ir psichologijos sintezę. Kai kurie marksistai taip pat "tėvo" nelaiko savo filosofu. Tačiau jie neigia Markso filosofiškumą, kad jam galėtų suteikti garbingesnį mokslininko titulą. Vienas iš tokių yra P. Naville. Jis Sorbonnos universitete gintoje savo disertacijoje teigia, kad Marksas iš hegeliškojo idealizmo paveldėtas ir iš pradžių neaiškiai suformulotas sąvokas "sumalė moksliniu malūnu" ir jas "atseikėjo" matematiniu tikslumu. Jo tikslas buvęs "išmatuoti" istorinę tikrovę, ir tai jis pasiekęs. Štai kodėl Marksas yra ne filosofas, bet mokslininkas. Kitas šito klausimo specialistas J. Hyppolite užima lyg ir vidurio kelią sakydamas, kad, nežiūrint kai kurų Markso veikalų moksliniо pobūdžio, jo doktrina savo visumoje negali būti suprasta be jo pirmatakų ir jo paties filosofinių darbų. Bešališkai vertinant Markso palikimą, atrodo, kad tai labiausiai ir atitinka tiesą.

Iš tikrųjų Marksas yra daug skolingas Hegeliui, o taip pat XIX a. prancūzų sociologams ir anglų ekonomistams. Prancūzų istorikai Thierry, Minet ir Guizot buvo jo mokytojai sociologijos srityje. Bejieškodami istorinių įvykių priežasčių bei mėgindami nustatyti jų padarinius, jie palietė kai kuriuos sociologijos klausimus ir bandė juos savaip spręsti. Vėliau, feodalizmui galutinai sugriuvus ir pasirodžius kapitalizmui, iškilo naujos socialinės problemos, k. a. ekonominio gyvenimo suracionalizavimas ir darbo klasės paruošimas ateičiai. Saint Simon ir Proudhon, taip pat prancūzai, pirmieji čia laužė ledus, ir jų darbai Markso irgi neliko nepastebėti. Taip pat nereikia pamiršti ir Balzako "Kaimiečių". Juos beskaitydamas, Marksas atidengė socialinių klasių dialektiką. Tačiau į šitų pirmatakų įnašą reikia žiūrėti tik kaip į paruošiamąją medžiagą. Nors jų darbai buvo gausūs ir kartais vertingi, bet jie gulėjo be tvarkos. Marksas pirmutinis juos susistemino ir metodiškai panaudojo. Be to, matydamas, kad politinio režimo pagrindas yra krašto ekonomija, jis ypatingu būdu atsidėjo ekonominių klausimų studijai. "Kapitalas", pagrindinis jo veikalas, kaip tik ir yra šitų problemų sprendimui pašvęstas. Tuo metu politinė ekonomija buvo labiausiai išsivysčiusi Anglijoje. Adam Smith ir David Ricardo buvo ypač toli pažengę šitoje srityje. Jie pirmutiniai patiesė pagrindus darbo vertės teorijai. Pastarųjų darbais Marksas plačiai pasinaudojo, išdirb-

damas savo ekonominę doktriną, kurios kertinis akmuo yra antvertės aiškinimas. Bet kiek ten bebūtų svarbios ekonominės ir sociologinės studijos kapitalistinės santvarkos kritikai, tai vistiek nėra marksistinės doktrinos raktas. Kodėl? Kadangi marksizmas yra ne ekonominė doktrina, bet filosofiniais principais pagrįsta pasaulėžiūra. Marksas, kaip Fichtė, Schellingas ir Hegelis prieš jį, pasistatė sau tikslą duoti pilnutinį ir galutinį atsakymą į visuotinį žmogiškosios būties klausimą. O šitas atsakymas nėra socialistinių tezių rinkinys, bet žmogaus ir istorijos, individo ir bendruomenės, gamtos ir Dievo samprata, norinti kartu būti teorija ir praktika.

Marksistinės būties sampratos arba pasaulėžiūros išeities taškas ir pagrindas yra materializmas, kuris yra tiek pat senas, kaip ir Vakarų pasaulio mąstysena. Jis gimė dar antikinėje Graikijoje. Demokritas ir dar keletas vad. Jonijos mąstytojų buvo jo krikštatėviai. Graikiškai vadinamasis hilozoizmas nėra kas kita, kaip naivus materializmas. Vėliau d'Holbachas, Diderot ir Helvetius, paskelbdami medžiagą vienintele objektyvine tikrove ir žmogaus atsiradimo priežastimi, davė jam pasaulėžiūrinį pobūdį. Šia kryptimi daug pasidarbavo ir Feuerbachas. Jis nutiesė grynajam materializmui pagrindus ir suformulavo jo principus. Pastarasis labiausiai paveikė ir Marksą. Ypač su dideliu entuziazmu jis sutiko Feuerbacho "Krikščionybės esmę". Bet pagrindinis Markso filosofinės minties šaltinis yra hegeliškasis idealizmas.

Apskritai apibūdinant Hegelio įtaką Marksui, galima sakyti, kad jos šaknys yra logikoje ir fenomenologijoje ir savo visumoje turi kritišką pobūdį. Jau pirmutiniuose darbuose Hegelis buvo atkreipęs dėmesį į žmoguje, istorijoje ir net gamtoje esančius prieštaravimus. "Dvasios fenomenologijoje" kaip tik ir buvo sprendžiama šitų prieštaravimų problema, atsiremiant į žmogiškosios sąmonės raidos paskirus momentus istorijoje. Šis veikalas turėjo lemiančios įtakos Markso filosofiniam susiformavimui. To neneigia ir patys marksistai. H. Lefebvre, prancūzų komunistų pajėgiausias teoretikas, laiko "Fenomenologijos" pasirodymo metus (1807) "svarbiausia data naujausios pasaulio sampratos susiformavimui".[1]) Marksas susidomėjo čia garsiąja "suišorėjimo" sąvoka, kuri tačiau jam atrodė esanti "misticizmo" lukšte. Todėl jis nutarė "išlukštenti", perkeliant hegeliškąją fenomenologiją iš idealistinio pasaulio į medžiaginę tikrovę. Be to, Hegelis atidengė dialektinio mąstymo dėsnius ir juos išdėstė "Logikos moksle". Marksas perėmė hegeliškąją dialektiką ir ją pritaikė kapitalistinės santvarkos kritikai. Tačiau nereikia manyti vien tik šiuos du veikalus Marksui turėjus įtakos. Visa Hegelio filosofija veikė visu savo svoriu būsimąjį istorinio materializmo tėvą. Neperdėsime sakydami, kad Markso revoliuciniškuosius socialinius reikalavimus reikia suprasti kaip galutines išvadas, kurias jis pasidarė iš Hegelio filosofijos ir jos kritikos, su kuria jis tiesiogiai susidūrė, polemizuodamas su kairiaisiais Hegelio mokiniais. Be abejo, kai kam gali atrodyti istorijos ironija, kad Markso kelias į istorinį materializmą bei revoliuciją ėjo per grynojo idealizmo laukus. Bet tai nėra apsilenkimas su tiesa. Marksas buvo vienas iš tų, kuris norėjo Hegelio filosofiją "atstatyti ant kojų". Kiek tai jam pavyko padaryti, rodys marksistinės doktrinos principai ir jo skelbiamosios tezės.

Šitame rašinyje bandysime suglaustai apibūdinti Hegelio filosofijos pagrindinius įtakos bruožus marksizmui, iš anksto pastebėdami, kad Markso dialektinio metodo studija, žiūrint laiko atžvilgiu, sekė "Fenomenologijos" kritiką. Bet kadangi šis darbas turi filosofinį pobūdį, tai laikome tiksliau savo kritiškas pastabas pradėti nuo dialektinio metodo.

II

Kada Hegelis pradėjo ješkoti ryšio tarp filosofinės minties ir gyvenimo, Europos kasdienybė buvo pilna didžių įvykių: Prancūzijos revoliucija su laisvės, lygybės, brolybės šūkiais ir galvoms kapoti giljotina, Napoleono epopėja nuo Egipto piramidžių iki degančios Maskvos, nacionaliniai sąjūdžiai, suskaldytos Vokietijos nesutarimai. Šalia to dar vidinė krizė, kurią pergyveno europinė bendruomenė: feodalizmo paskutiniai atodūsiai, pramonės revoliucijos triumfališkas debiutas ir proletariato masių grasinantis pasirodymas, mokslo apsvaigintų "pažangiųjų" kova prieš tikėjimą, kaip "paskutinę viduramžių liekaną". Taip pat ir minties pasaulyje nebuvo nei taikos, nei vienybės. Filosofinis mąstymas, tiesa, buvo pasiekęs nuostabaus subtilumo laipsnį, tačiau vidinių konfliktų sąskaiton. Kantiškasis dualizmas juos dar labiau padidino ir paaštrino, sąmoningai atskirdamas formą nuo turinio, mintį nuo "daikto savyje", pažinimo galią nuo pažintinojo objekto.

Tačiau nuostabu, kad kraujuota, suplėšyta ir grasinanti dienos tikrovė nesudrumstė Hegelio vidinės ramybės ir tvarkos. Dar studijų metais pasirinko "didįjį sintezės kelią". Jis nesibodėjo istorijos žmonijai uždėtu likimu ir nepasmerkė savo amžininkų. Tai yra didžiausia priešingybė Markso ir Kierkegaardo laikysenai. Pirmasis, neapykantos ir pagiežos pilnas, nuvertino visą žmonijos istoriją savo fantazijoje su-

kurtos klasės naudai, o antrajam žmonijos istorijos eiga neturi prasmės, nes Kristus esąs istorijos neigimas. Hegelis, priešingai, mato istorijoje visur ir visada protą, kuris judina ir veda žmoniją prie tikslo. Istorijai jis pritaikė aną principą, kurį paskelbė "Teisės filosofijos" įžangoje: Tai, kas yra protinga, yra realu, o kas yra realu, yra protinga. Gal kaip tik dėl to jis ieškojo amžinosios tvarkos pėdsakų net barbariškiausiuose ir kraugeriškiausiuose istorijos įvykiuose. "Neapsakomasis negatyvumo skausmas" privalo turėti prasmę. Istorijoje nėra nieko "šiaip sau" ir niekas negali būti nubraukta. Viskas turi būti suvokta būties visumoje. O ta būties visuma — tai absoliučioji dvasia, Dievas. Aišku, ne Abraomo, Izaoko ir Jokūbo Dievas, bet jo paties Dievas. Hegeliškasis Dievas yra savo esmėje spręsmais, sąvokomis ir išvadomis besivystantis mąstymas. Jei krikščioniškasis Logos, ateidamas į šį pasaulį, priima žmogiškąjį kūną, tai Hegelio absoliutas įsikūnija mąstyme ir sąvokoje. Spekuliatyvinė sąvoka, kaip pirminė absoliuto apraiška, yra "susielinta ir gyvena". Dar daugiau, ji yra kuriančioji ir viską į sintezę suvedančioji dvasia. Sąvoka — tai "pilnojo turinio besijudinančioji siela". Trumpai sakant, absoliutas yra dvasia, kurios buvimas sutampa su mąstymu, tai bemąstančioji būtis. Logika yra šitos mąstančios būties veidrodis arba, kaip Hegelis sako, "Dievo atvaizdavimas, kaip jis buvo nuo pasaulio ir baigtinės dvasios sutvėrimo". Absoliutas ir loginis protavimas yra identiški. Logika yra absoliuto apsireiškimas grynosios minties kategorijose. Absoliutinės dvasios gyvenimo pirmoji "epocha" yra logika. Kiekvieną absoliutinės būties apraišką atitinka mąstymo viena kategorija. Pagal Hegelį, ne žmogus kuria filosofiją, bet per žmogų ir žmoguje filosofija pati susikuria. Todėl su B. Croce galime sakyti, kad "Hegelis yra vienas iš tų filosofų, kuris savo mąstymo objektu padarė ne tik betarpišką tikrovę, bet ir pačią filosofiją, ir tokiu būdu padėjo išdirbti filosofijos logiką".[2]

Kokį uždavinį pasistato sau hegeliškoji logika? Aišku, skirtingą nuo tradicinės logikos, kuri tik sieka duoti mąstymui formas, neatsižvelgdama į tikrovės reiškinių turinį. Hegeliui tačiau sąvoka, prielaida ir spręsmas tik tiek tegalioja, kiek išreiškia dalyko turinį ir prasmę. Mintis nėra tiktai forma, bet būties mintis, "paties daikto" mintis. Štai kodėl hegeliškoji logika, užuot formulavusi analitinio protavimo dėsnius, stengiasi suvokti skirtingas absoliuto apibrėžtinybes bei apsireiškimo momentus, kaip jie būtyje patys save išsisako ir yra nusakomi skirtingų filosofų. Hegelio manymu, kiekviena filosofija yra tobula ir slepia savyje, kaip autentiškas meno kūrinys, absoliuto visumą. Kiekvienoje iš jų absoliutas save apsireiškė ir išsisakė. Kartu jis duoda tačiau suprasti, kad tiesa yra tos filosofijos pusėje, kuri absoliutą laiko dvasia arba idėja, ir kad tik šitokioje absoliuto sampratoje pasiteisina kitų filosofijų skelbiamosios tiesos. Ir lyg norėdamas apginti savo nuomonę, jis praveda pro savo logikos "tribūną", įvardindamas arba prabėgomis užsimindamas visas pagrindines filosofines sistemas: budizmą, pitagorizmą, heraklitizmą, Demokrito atomizmą, platonizmą, aristotelizmą, panteizmą, gnostikų ir skeptikų doktrinas, krikščioniškąją mąstyseną, kaip ji atsispindi šv. Anzelmo ir kitų scholastikų raštuose, ir pagaliau moderniosios filosofijos atstovus — Dekartą, Spinozą, Locke, Leibnizą, Wolffą, Kantą, Fichtę, Schellingą, Jacobį ir Herderį. Visi šitie filosofai ir filosofinės sistemos, kaip mintyje apsireiškę skirtingi absoliuto momentai, pateisina save ir apgina savo tiesą filosofijos pasaulyje.

Gilinantis toliau į hegeliškąją logiką, reikia būtinai susipažinti su jos dialektika. Hegelis mano, kad dialektika ne tik geriausiai charakterizuoja protą ir duoda filosofijai tinkamiausią metodą, bet kartu sutampa su būties dialektiniu judesiu, kuriame glūdi daiktų esmė. Minties judesys ir daiktų judesys yra identiški, nes vienas ir kitas yra to paties absoliuto judesys. Tačiau šito judesio nereikia sumaišyti su evoliucija. Minties arba bemąstančiosios būties judesys yra ne paprastas, bet dialektinis arba besiprieštaraujantis judesys. Jis apima tris momentus, kuriuos nusakome šiandien tezės, antitezės ir sintezės vardais. Hegelis juos vadino teigimu, neigimu ir neigimo neigimu. Paskutinysis momentas nereiškia paprasto grįžimo prie pirmojo momento, t. y. teigimo, bet tam tikrą pasistūmėjimą priekin, augštesnio laipsnio teigimą. Iš arčiau stebėdamas tą ar kitą būties kategoriją ar reiškinį nusakančią sąvoką, protas įžvelgia, kad pastaroji yra netobula ir vienašališka. Ji savaime iššaukia sau prieštaraujančią sąvoką. Paskui šitos abi sąvokos kartu iššaukia trečiąją, kuri vieną ir kitą panaikina ir kartu pasilaiko, bet jau savo būdu ir augštesniame laipsnyje. Šita trečioji savo keliu iššaukia kitą prieštarą, ir šios abi vėl kitą, trečiąjį, ir taip minties judesys triados dialektinėje formoje vystosi be paliovos toliau.

Prisilaikant hegeliškosios terminologijos, dialektinį judesį galima dar taip apibūdinti. Pirmąjį dialektikos momentą atitinkanti sąvoka (tezė), vadinama "betarpiška", trečiajame momente (sintezėje) pasirodo naujoje formoje ir yra vadinama "sutarpinta" (Vermitteltes), kadangi ji pereina vieną tarpsnį, kur ji priešta-

P. PUZINAS — SENAS NAMAS
V. Augustino nuotrauka

raujasi su antruoju momentu (antiteze) ir kuriuo ji save lyg ir praturtina. Abstrakčioje savo formoje, t. y., tezėje, sąvoka yra nepilna, atskirta ir vienašališka, o sintezėje ji iškyla jau konkrečioje formoje, pilna ir daugiau ar mažiau atbaigta. Antitezę, kiek ji yra tezės prieštara, yra į pastarąją panaši ir kartu nuo jos skirtinga. Hegelis sako, kad antitezėje tezė atrodo lyg ir išsinėrusi iš savęs, pasidariusi sau pačiai svetima, suišorėjusi (entaeussert). Antitezė yra tiek pat reali, vienoje plotmėje ir tokiam pat tikrovės laipsnyje ir toje pačioje minties "sferoje", kaip ir tezė. Ji neigia tezę, ir tuo neigimu ji apreiškia ir papildo tezę, kartu, aišku, pabrėždama pastarosios vienašališkumą. Štai kodėl antitezė, kaip negatyvinis momentas, geriausiai išreiškia sąvokos turinį. Ji yra vadinama "imanentine turinio siela". Pirmutiniai du dialektinio judesio momentai veikia vienas kitą ir paveikia vienas kitą. Antitezė neigia taip pat save ir tai, kiek ji yra vidiniai susieta su teze. Tokiu būdu ji lyg tampa teze, o tezė pasidaro antiteze-omnis affirmatio est negatio. Sintezė paneigia antitezę ir atsikreipia kartu į tezę. Paneigdama antitezę, ji kartu paneigia ir tezės ribotumą, ir tokiu būdu atskleidžia tezės turinį ir atpalaiduoja nuo jos visa tai, kas yra joje riboto ir netobulo. Aiškiau sakant, sintezė panaikina tezės vienašališkumą. O neigti vienašališkumą reiškia tuo pačiu paneigti neigimą ir duoti augštesnę apibrėžtinybę. Perėjimas nuo tezės į antitezę sudaro dialektinį judesio tarpsnį, o perėjimas į sintezę—spekuliatyvinį. Pastarajam judesiui nusakyti Hegelis naudoja žodį "aufheben", kuris

čia turi dvi skirtingas prasmes: panaikinti ir palaikyti arba apsergėti. Tuo norima pasakyti, kad tretysis dialektikos momentas sujungia ir kartu panaikina prieštaravimus, pasilaikydamas iš jų tik tai, kas yra tuose aiškiai apibrėžtino ir nepanaikinamo. Žodžiu, sintezėje tezė ir antitezė randasi jau augštesniame būties laipsnyje. "Aufheben" yra hegeliškosios filosofijos raktas. Jo svarbumą Hegelis taip nusako: "Perkelti ir perkeltasis (idealusis) yra viena iš svarbiausių filosofijos sąvokų, pagrindinis apibrėžimas, kuris nuolat visur kartojasi. Reikia tačiau tiksliai jo prasmę suvokti ir aiškiai nuo nieko (Nichts) atskirti. Tai, kas pasinaikina, nepasidaro nieku. Niekas yra betarpiškasis, perkeltasis betgi yra sutarpintasis. Tiesa, jis yra neesantysis, bet kartu ir rezultatas, kuris iš būties gaunasi. Štai kodėl jis turi apibrėžtinybę tojo, iš kurio jis iškyla".[3])

Šituo savo dialektiniu sąvokų judesiu Hegelio logika esmėje skiriasi nuo tradicinės logikos. Jei pastaroji sako: "A yra A", tai hegeliškoji logika teigia, kad A yra A, bet kartu ji yra irNe-A, jei tvirtinimas "A yra A" nėra tiktai paprasta tautologija, bet nusako dalyko realų turinį. Medis yra medžiu, tik būdamas tam tikru medžiu: žaliuodamas, žydėdamas ir nešdamas vaisių, t. y. pereidamas ir savin suimdamas skirtingus tapsmo momentus. Paskui žiedai pasidaro vaisiais, iš kurių išauga kiti medžiai. Visa tai išreiškia labai gilią santykių eigą, einančią net iki prieštaravimų. Ką reikia galvoti šiuo atveju apie tradicinės logikos tapatybės principą, kuris prieštarauja pagrindiniam būties faktui — tapsmui? Ar galima sakyti, kad "A yra A", jei šitoji A nuolatos keičiasi, yra bepradedanti savo savybes arba įgyjanti naujas? Aišku ne, atsako Hegelis. Tradicinės logikos atsakymas, kad "A yra vistiek A" yra grynas rigorizmas, formos suabsoliutinimas turinio sąskaiton. Norint to išvengti, reikia atsakyti dialektine formule: "A yra A ir Ne-A". Kitaip sakant, formalinės logikos tapatybės principas tokiu atveju turi būti pakeistas hegeliškosios logikos prieštaros dėsniu. Kaip matysime vėliau, Markssas labiausiai ir susidomi šituo prieštaros principu.

Nėra jokios abejonės, kad prieštaravimas turi didelės reikšmės loginiam mąstymui. Dogmatiškai laikydamasi tapatybės ir prieštaravimo, kaip trečiaip negalimumo, principų, tradicinė logika suprastina pasaulį iki primityvumo. Ji yra, jei taip galima išsireikšti, teigimo ir neigimo, momento ir izoliuoto objekto logika. Kai ji sako, kad šitas stalas yra stalas, tai yra aišku, kad jis yra stalas, o ne lova. Bet būtis susideda ne tik iš stalų ir lovų, o iš begalės kitų dalykų, kurie yra nuolatiniame tapsmo ir persikeitimo judesyje. O kai reikia nusakyti dalyko tapsmą, tradicinė logika su savo "kauliniais" siligizmais lieka bejėgė. Josios dogmatizmas virsta abstrakcija. Žinoma, tradicinės logikos šalininkai nepakenčia hegeliškosios dialektikos ir daro jai priekaištų. Vieni sako, kad ji sutapatina skirtumą su prieštarą, o kiti — kad prieštarą suabsoliutina. Kiek liečia pirmąjį priekaištą, reikia sutikti, kad skirtumas nėra dar prieštara, bet lygiai taip pat tai nėra ir tapatybė. O tie, kurie tvirtina Hegelį suabsoliutinus prieštaravimą, apsilenkia su tiesa. Priešingai, jis jį sureliatyvina. Hegelio tezė yra, kad protas yra visados priverstas palikti pirmąją sąvoką, kurią jis norėtų laikyti galutine, ir turi skaitytis su jai priešinga sąvoka. Sintezė nėra, kaip matėme, tezės ir antitezės paneigimas, bet jų unija. Hegelis aiškiai pabrėžia, kad prieštaros viena kitos neišskiria, bet viena kitą papildo. "Logikos moksle" jis stengiasi įrodyti, kad visos būties apraiškos, pradedant abstrakčiausiomis katagorijomis ir baigiant konkrečiausiais reiškiniais, nežiūrint vidinio prieštaringumo, sudaro vieną nedalomą visumą. Absoliučioji idėja, kuria baigiasi logika, yra besiprieštaraujančių tikrovės apraiškų ir reiškinių augščiausioji ir galutinė sintezė.

III.

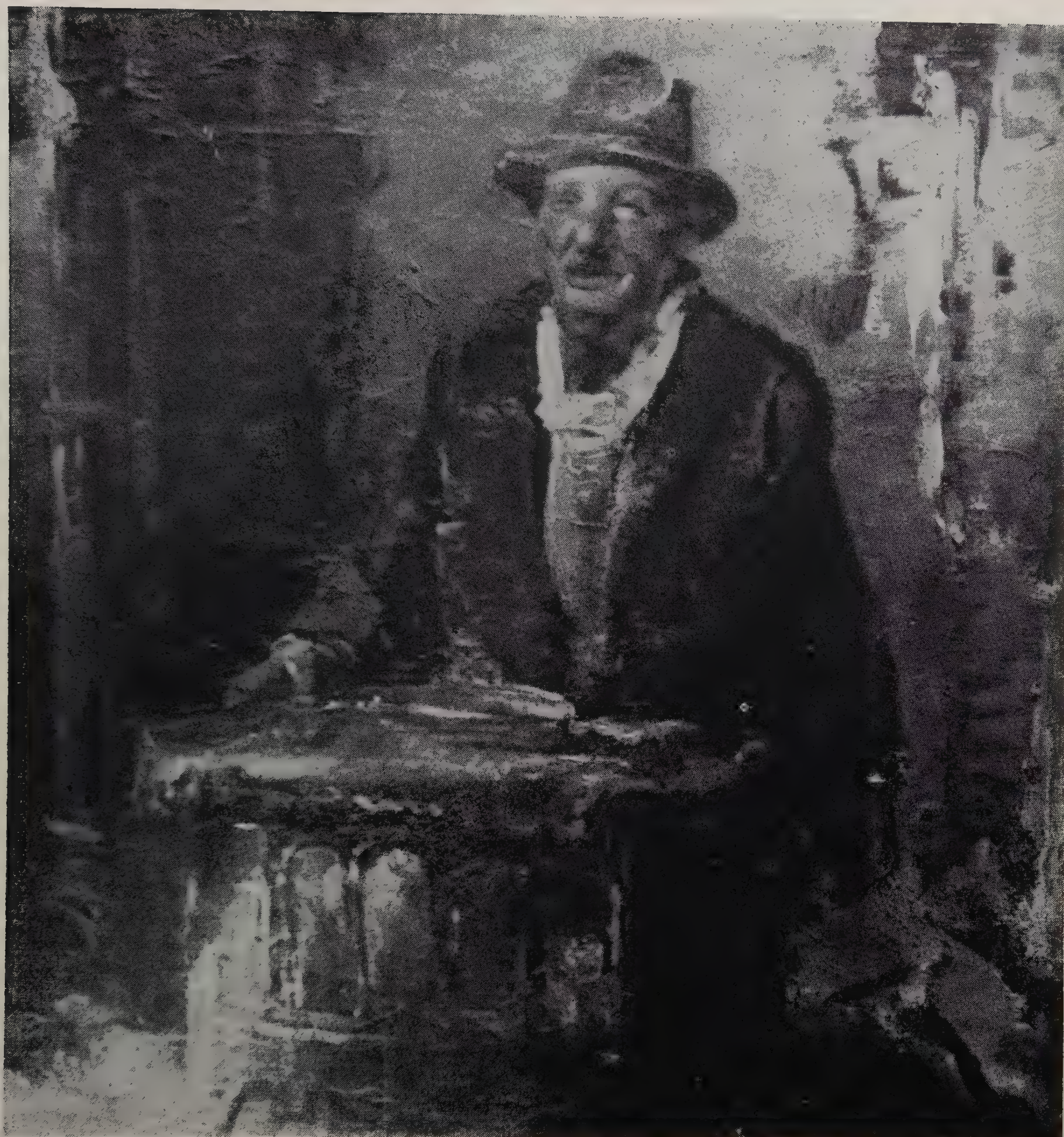
Hegelio logika dalinasi į būties, esmės ir sąvokos logiką. Grynoji būtis yra dialektinio judesio išeities taškas. Būtis yra "neaprėžtas betarpiškumas". Kiekvienas dalykas yra tapatus su savimi, taip pat ir būtis. Būtis yra būtis ir niekas kita. Tačiau tai nekliudo grynosios būties sąvokoje, analizuojant jos turinį, surasti naujų sąvokų. Ar ne dėl to grynosios būties sąvoka aprėpia viską, kaip dangų, taip ir pragarą, milijoną ir nulį, kadangi ji yra be kokybės? Taigi, grynosios būties sąvoka neturi jokio specialaus turinio. Ji yra tuščia. Iš kitos pusės, šitas "tuštumas" bei nieko nebuvimas kaip tik ir duoda būčiai turinį: ji yra pripildyta nieku. Tokiu būdu būtyje atrandame nieką, kuris jai priklauso kaip sąvokos turinys kad priklauso sąvokai. Hegelis sako: "Būtis, neapibrėžtas betarpiškumas, yra iš tikrųjų nei daugiau, nei mažiau kaip niekas".[4]) Iš to seka, kad būtis yra būtis ir kartu ne-būtis, t. y. niekas. Reliatyviai kalbant, niekas yra kiekvienoje būtyje ir kiekviename būties laipsnyje, kaip jos "kitas" bei jos specifinis neigimas. O kas yra niekas savyje? Tai "paprastas tolygumas su savim pačiu, visiškas tuštumas, beturiniškumas ir neapibrėžtinumas, jojo paties beskirtingumas".[5]) Tai rodo, kad *niekas* savyje ir apskritai paėmus yra tas

pats kaip ir grynoji būtis. Niekas neturi jokios apibrėžtinybės. Kaip mintyje, taip ir tikrovėje būtis ir niekas yra nuolatiniame vienas į kitą perėjimo vyksme, ir tai tokiu būdu, kad būtis visados randasi nieke, o niekas būtyje. Šitas būties į nieką ir nieko į būtį perėjimas, "betarpiškasis vieno kitam pranykimas" yra tapsmas, kur būtis ir niekas yra atskirti, bet tik tokiu atskyrimu, kuris betarpiškai pasinaikina. Tapsmas, kaip būties ir nieko neatskiriamybė bei apibrėžtoji vienystė, yra jau tam tikras buvimas—"šis tas" (Etwas). Tapsmas yra pirmasis neigimo neigimas, pirmoji sintezė. Be to, tapsmas kaip šis tas yra pirmasis konkretus buvimas (Dasein), subjektas, turįs jau kokybę: "Buvimas yra apibrėžta būtis. Josios apibrėžtinybė yra būnančioji apibrėžtinybė, kokybė".[6])

Iš pirmo žvilgsnio žiūrint, hegeliškoji tapsmo sąvoka yra gana miglota ir sunkiai logiškai suvokiama. Tapsmas prasideda laike ir baigiasi laike, tačiau nėra jokios loginės būtinybės, kodėl jis turi prasidėti ir turi baigtis. Tai dar sunkiau suprasti, kad tapsmas yra konkreti sintezė dviejų betkokio konkretumo stokojančių apraiškų. Būtis ir niekas nei iš šio, nei iš to pasidaro "progressus ad finitum". Todėl B. Croce ne be tam tikros ironijos pastebi, kad hegeliškasis tapsmas savo šaknis turi ne mąstyme, bet vaizduotėje, ir yra mitologinė sąvoka.[7]) Tačiau iš arčiau įsigilinus į tapsmo sąvokos turinį, neatrodo, kad tai būtų vien tik vaizduotės kūrinys. Nežiūrint mitologinio aspekto ir "loginio" ryšio stokos, tapsmas turi savo pagrindą tikrovėje. Reikia nepamiršti, kad Hegeliui tapsmas nėra vien tik nuolatinis vystymasis, evoliucija, bet kartu nelauktų pasikeitimų ir staigių šuolių judesys. Senolių tvirtinimas, kad gamta nedaro šuolių, Hegelio manymu, neatitinka tikrovės. Būtis daro šuolius. Vienas iš tokių šuolių yra būties ir nieko sintezė—tapsmas, o dar akivaizdesnėje formoje jis prieš mus iškyla, kaip tuojau matysime, kokybės ir kiekybės santykyje. Hegeliškoji tapsmo idėja turėjo įtakos visai pokantinei filosofijai, ypač bergsonizmui, pozityvizmui, kuris sielojasi "protu ir mokslu" apspręsti žmonijos raidą, ir marksizmui, kuriam visa žmonijos istorija yra ne kas kita, kaip dialektinis tapsmas su neapskaičiuojamų šuolių galimybėmis—revoliucijomis.

Sekdami toliau hegeliškosios logikos dialektinį judesį, pastebime, kad būties kokybei, kuri yra sujungta į apibrėžtą vienetą ir per tai nustato daiktų baigtinumą, prieštarauja daugybėje išsisklaidžiusi būties kiekybė. Kiekviena apibrėžta būtis yra ir kokybė, t. y. betarpiškoji apibrėžtinybė, šis tas, ir ištęstinė kiekybė. Visur, visose būties srityse ir laipsniuose yra kokybė ir kiekybė. Kiekviena kokybė ir kiekviena kiekybė yra konkrečios apraiškos ir, kaip tokios, jos yra susietos viena su kita. Kiekviena kiekybė yra kokybiška, t. y. specifinis matas. Abstrakčioji kiekybė, kaip neapibrėžtoji daugybė, negali kitaip realizuotis, kaip tik save apsiribodama. O šitas apsiribojimas, kuris yra kiekybės kokybė, yra matas, tikroji kokybės ir kiekybės sintezė. Kokybė ir kiekybė yra tačiau nesumaišomos ir įvairuoja viena nuo kitos nepriklausomai. Gali būti kiekybinių pasikeitimų, nepaliečiant paskiros būties kokybės. Bet tam tikru momentu vienos pasikeitimas paveikia kartais giliai ir kitą. Kiekybinis pasikeitimo vyksmas, pasiekęs aną momentą, pasidaro kokybinis. Hegelis duoda čia graikų filosofų cituojamą pavyzdį: galva praranda plaukus vieną po kito, ir vienu momentu ji tampa plika. Arba vanduo, pasiekęs tam tikrą temperatūros laipsnį, virsta ledu. Šitie pavyzdžiai rodo, kad būties kiekybinis pasikeitimas yra kartu ir kokybinis. Ir kiekvieną kartą, kai tik kokybinis pasikeitimas virsta kiekybiniu, tarp kiekybės ir kokybės atsiranda plyšys ir būtyje įvyksta šuolis.

Visos čia suminėtos kategorijos žvelgia į būtį iš pozityvinio taško. Todėl šitą būties kategorijų grupę Hegelis laiko teze. Šitoji būtis dabar, kai į ją žiūrime kaip į realų su skirtingais aspektais besiidentifikuojantį subjektą, pasirodo lyg sau pačiai prieštaraujanti. Mintis, norėdama ją suprasti, prašoka josios betarpiškumą ir nagrinėja visus tuos elementus, kurie yra reikalingi josios esmės suvokimui. To pasėkoje buvimo būtis iškyla prieš mus kaip esmės būtis, kuri yra pirmosios neigimas ir kartu jos papildymas. Kitaip sakant, versmė, kaip buvimo neigimas, yra būties tiesa, ne ji būtį, iš kurios ji pati betarpiškai kyla, pasilaiko—ir tai augštesniame būties laipsnyje. Esmė savo keliu išsiplėtoja į kitas dialektinio judesio triadas. Nesileisdami į perdėm abstrakčius išvedžiojimus, galime tik suminėti, kad iš esmės kyląs dialektinis judesys sutinka scholastinei filosofijai pažįstamą rūšį ir specifinį skirtumą, o vėliau Aristotelio teoriją apie materijos ir formos santykiavimą. Esmė savyje yra tapatumas arba paprastoji tolygybė su savim pačia. Bet teigiant esmės tapatumą, esmė yra lyg ir palyginama su ja pačia, kaip prieš ją stovinčiu objektu, ir kartu yra neigiama esant ją kitu, negu kad ji yra. Šitoje tapatybės sampratoje Hegelis tiki suradęs jos prieštarą—skirtumą. Be to, žiūrint į dalyką abstrakčiai, esmė gali būti sutapatinta su betkokiu apibrėžtu dalyku. Pastaroji tapatybė yra absoliutinė neapibrėžtinybė. O tokia kaip tik ir yra materija. Kiekviena materijos apibrėžtinybė, kuri yra kartu ir esmės apibrėžtinybė, yra forma. Materijos

P. PUZINAS GATVĖS MUZIKANTAS

ir formos unija yra kiekvienam būties reiškiniui, t. y. apibrėžtam dalykui, realumo, galimumo ir reikiamumo sąlyga.

Toliau tęsdamas dialektinį judesį, prieš esmę, kaip tezę, Hegelis pastato apraišką, kaip josios antitezę. Tačiau nežiūrint vidinio prieštaravimo, esmė ir apraiška yra būtiname santykyje: viena, kad esmė yra apraiškos pamatas, o antra, kad apraiška yra esmės suvokiamybė. Kad būtų galima esmę suvokti, ji turi būti regima, o ji yra regima tik per savo apraiškas, kurios yra josios savybės arba apibrėžtinybės. Štai kodėl Hegelis sako, kad apraiška yra esmė savo egzistencijoje arba, kitaip tarus, esmės egzistencija. Esmė ir apraiškos sintezė, t. y. vienos ir kitos panaikinimas ir palaikymas įvyksta tikrovėje, kuri jau yra augštesnis būties laipsnis. Bepavidalinė esmė ir neatsparioji apraiška, tariant Hegelio žodžiais, suranda joje savo tiesą. Iš tikrųjų, konkrečioji tikrovė yra tai, kas betarpiškai apsireiškia ir tai tokiu būdu, jog pats apsireiškimas yra tikrovės esmė. Šitaip ap-

sireiškiančioji tikrovė yra absoliutas kaipo toks, kurio esmė yra absoliutiškasis apsireiškimas, apsireiškimas sau ir savyje. Kaip matome, Hegeliui tikrovė nėra apraiška absoliuto, kuris būtų skirtingas nuo jos, bet apsireiškiančioji tikrovė yra pats apsireiškiantis absoliutas. Kitaip sakant, hegeliškoje tikrovėje nereikia ieškoti absoliutinio turinio, kuris būtų skirtingas nuo tikrovės ir kurio forma būtų apraiška, nes čia jau pati forma yra turinys ir atvirkščiai. Šitas absoliutas, kuris yra būties ir esmės, turinio ir formos vienystė, apsireiškia per savo savybes, kurias skolastikai vadina atributais, o Spinoza modų vardu. Taigi, mes čia sutinkame spinozizmą, kuris turi iš dalies tiesos. Modai yra vienas absoliuto apsireiškimo momentų. Spinoza tačiau klydo, kai jis prie jų pasiliko, kai tuo tarpu dialektika reikalavo vystytis toliau.[8])

Trečioje logikos dalyje, kurią Hegelis vadina subjektyvine, dialektinis judesys atsiduria prie sąvokos, kuri yra esmės kategorijų ir būties kategorijų sintezė. Pastarųjų grupių dialektinio judesio kelias atrodo taip: Esmė iššaukia priežastingumą, kuris susibendrindamas virsta saviveika plačiausia ir visuotiniausia prasme. Saviveikoje visa būties visuma iškyla savo vienystėje, kuri nėra nei inertiška, nei nuo būties priklausanti, bet laisva ir gyva. Štai čia ir turime hegeliškąją sąvoką. Josios santykį su "besidarančia" tikrove Hegelis taip nusako: "Būties ir esmės yra *jos* (sąvokos — m. p.) tapsmo momentai. Ji yra jų pagrindas ir tiesa, kiek ji yra tapatybė, kurioje jos yra nugrimzdusios ir pasilikusios. Kadangi ji yra jų rezultatas, jos randasi joje, bet ne kaip būtis ir esmė. Šitokį apibrėžtinumą jos pasilaiko tik iki to momento, kol jos sugrįžta į savo vienystę".[9]) Sąvoka savo keliu vystydamasi pakyla iki idėjos, tolygiosios (adekvatinės) sąvokos, kuri yra objektyviškasis tikrumas, t. y. tikrovė kaipo tokia. Jei kas nors turi tiesą, tai jis ją turi tik dėka savo idėjos arba, kitaip sakant, jei kas turi tiesą, tai jis ją turi, kiek yra idėja.

Kaip matome, hegeliškoji logika yra lyg Kanto logikos papildymas, kuri sutapatino patirties objektų sąlygas su mąstymo diktuojamomis sąlygomis. Bet tuo tarpu kai Kantas paliko riogsoti "daikto savyje" fantomą, nepaliestą ir patirčiai neprieinamą, Hegelis kantiškąją daikto ir minties tapatybę vystė iki galui. Kategorijas, kurios Kantui tebuvo tik apraiškų pavadinimai, Hegelis suvokė kaip tikrovės apraiškų formos ir turinio tapatybę. Anapus tų kategorijų, kuriomis absoliutas save apsireiškia kaip daiktas ir kaip daikto mintis, nebėra nieko. Absoliučioji idėja, kuria Hegelis užbaigia savo logiką, yra pilnoji, konkrečioji ir visomis apibrėžtinybėmis turtingoji tapatybė. Trumpai Hegelio logikos dialektinio judesio apskritimas leidžia šitaip nusakyti: išeities taškas yra būtis, o jos kelio galas — absoliutinė idėja, kuri yra kartu būties forma ir būties turinys, arba kur būtis ir mintis, objektas ir subjektas yra betarpiškoji tapatybė.

IV.

Kaip Marksas žiūri į hegeliškąją logiką? Atsakymą randame jo jaunystės raštuose. "Vokiečių ideologijoje", "Ekonominiuose-filosofiniuose rankraščiuose iš 1844 metų", "Filosofijos skurde" ir kitur jis nuolatos puola tą "ezoterinę abstrakčiosios dvasios teoriją", kaip visai svetimą ne vieno žmogaus galvosenai. "Filosofijos skurde", kuris yra nukreiptas prieš Proudhoną, Marksas ypatingai aštriai pasisako prieš Hegelio bandymą kiekvieną daiktą, abstrakcijos bei analizės pagalba, suvesti į loginių kategorijų vienetus. "Jei anglas paverčia žmones skrybėlėmis, — ironiškai pastebi Marksas, — tai vokietis skrybėles paverčia idėjomis. Anglas — tai Ricardo, turtingas bankininkas ir garbingas ekonomistas. Vokietis — tai Hegelis, Berlyno universiteto paprastas profesorius".[10]) Hegeliškoji idėja yra tik tikrovės miražas. Ji visiškai panaikina daikto turinį ir jį paskandina abstrakcijoje. Pagal Hegelio logiką, visų pirma namas pavirsta kūnu, paskui talpa ir galų gale gryna kiekybe. Jis rašo ten pat: "Visa tai, kas egzistuoja, visa tai, kas yra gyvo žemėje ir vandenyje, neegzistuoja ir negyvena kaip tik tam tikro judesio dėka. Taip istorijos judesys iššaukia socialinius santykius, industrinis judesys mums pagamina prekes ir t.t. Lygiai kaip abstrakcijos pagalba kiekvieną daiktą pakeičiame logine kategorija, lygiai taip yra reikalinga nuo įvairių judesių atsieti kiekvieną skirtingą žymę, jei norima judesį pasiekti abstrakčiame stovyje, grynai formalų judesį, judesio grynai loginę formulę. Jei loginėse kategorijose yra randama kiekvieno daikto substancija, tai tuo pačiu yra tikima judesio loginėje formulėje suradus absoliutinį metodą, kuris ne tik išaiškina kiekvieną dalyką, bet kartu suima ir daikto judesį. O tai yra absoliutinis metodas, apie kurį Hegelis taip kalba: 'Metodas yra absoliutinė, vienintelė, augščiausioji, begalinė galia, kuriai joks objektas nepajėgtų atsispirti, tai yra proto palinkimas save patį atpažinti kiekviename daikte' (Logika, III t.). Suvedus kiekvieną daiktą į loginę kategoriją ir kiekvieną judesį, kiekvieną gamybos procesą į metodą, iš to savaime seka, kad gaminių ir gamybos, objektų ir judeso visuma susiveda į pritaikomąją metafiziką".[11]) Kas yra tad absoliutinis metodas? Judesio abstrakcija. O kas yra pats jude-

sys? Kur glūdi jo esmė? Iškilti, priešintis, jungtis, susidaryti kaip tezė, antitezė ir sintezė. Šitaip besivystantis dialektikos judesys paskui pagimdo minties grupes bei serijas ir visą hegeliškąją sistemą. Pritaikius dabar šitą metodą politinei ekonomijai (tai iš tikrųjų ir bandė Proudhon), mes gauname politinės ekonomijos logiką bei metafiziką. Iš to viso Marksas pasidaro sekančią išvadą: "Tokiu būdu Hegeliui visa tai, kas įvyko ir kas dar vyksta, yra tik tai, kas vyksta jo paties mąstyme. Istorijos filosofija yra iš tikrųjų filosofijos, ir tai jo paties filosofijos, istorija. Nebėra daugiau 'istorijos pagal amžių tvarką', tėra tik 'idėjų judesys prote'. Jis tikisi minties judesio pagalba pastatyti pasaulį, o iš tikrųjų tk sistemiškai sustato ir pagal absoliutinį metodą sudėsto mintis, kurios visiems yra prieinamos".[12]

Tai lyg ir rodytų, kad Marksas galutinai atmeta dialektinį metodą. Tačiau taip nėra. "Filosofijos skurdo" antroje dalyje aiškiai matyti, kad jis vertina Hegelio dialektiką ir moka ja naudotis. Čia Markso persvara prieš Proudhoną yra neginčytina, nes jis geriau perprato šitą metodą negu jo priešininkas, kuris nesuvokdamas pastarosios esmės, bandė ją pritaikyti kapitalistinės santvarkos kritikai. Aišku, čia dar negalima kalbėti apie dialektinį materializmą. Jis čia yra tik savo embronalinėje stadijoje. Aiškiai jis buvo formuluotas tik apie 1858 metus, kai Marksas ruošė "Ekonominės politikos kritiką".

Bet kodėl Marksas pasilaiko dialektinį metodą? Kadangi jis "atsako į vieną klausimą, kuris nieko bendro neturi su politine ekonomija", būtent, į bendrojo metodo klausimą. Kas yra dabar bendrasis metodas? Tai anas hegeliškosios dialektikos įstatymas, kuris vadinasi prieštara ir kuriuo remiasi kaip minties, taip ir būties judesys. Visi daiktai, kurie, iš paviršiaus žiūrint, atrodo pastovūs ir nepajudinami, iš tikrųjų yra nesibaigiančiame persiformavimo vyksme. Štai kodėl net savo idealistinėje formoje minties judesys atitinka daugiau ar mažiau istorijos veiksmą. "Kapitalo" antrosios laidos pirmojo tomo įžangoje Marksas nedviprasmiškai išreiškia savo pasitenkinimą dėl "revoliuciniškojo" dialektikos aspekto: "Mistinis atspalvis, kurį turi Hegelio dialektika, visai nesukliudo jam atvaizduoti bendrąsias josios judesio formas plačiausiu ir sąmoningiausiu būdu, ir tai pirmajam. *Ji* (dialektika — m. p.) stovi pas jį ant galvos. Tad reikia ją vėl atstatyti ant kojų, norint surasti mistiniame lukšte esantį tikrovės grūdą. Savo mistinėje formoje, dialektika buvo vokiečių mada, kadangi ji lyg ir nušviesdavo egzistuojantįjį. Savo racionalinėje formoje ji yra buržuazijai ir josios doktrinos skelbėjams pasipiktinimas ir pabaisa, nes ji egzistuojančioje sampratoje aprėpia jojo neigimą ir jojo pranykimą, suvokia kiekvieną besidarančią formą judesio tekmėje, t. y. josios praeinančią formą, nesibaido nieko ir yra savo esmėje kritiška ir revoliucionieriška".[13])

Kaip matome, iš vienos pusės Marksas labai teigiamai įvertina dialektinį metodą, o iš kitos pusės pabrėža, kad jis negali būti panaudotas savo spekuliatyvinėje arba "mistinėje" formoje. Kodėl? Nes hegeliškojo metodo išeities taškas yra idėja, o iš tikrųjų turi būti apčiuopamoji tikrovė. Štai kodėl Marksas ir sako, kad Hegelio dialektika stovi ant galvos. Todėl jis nutaria ją atstatyti ant kojų. Dialektikai, kuri Hegeliui turi grynai racionalinį ir idealistinį pobūdį, jis duoda materialistinį pagrindą. Žiūrint iš marksistinės filosofijos taško, šitoji pataisa atitinka marksistinės filosofijos principus. Pagal Markso pasaulio sampratą, visų gamtos ir istorijos apraiškų šaltinis bei pagrindas yra ne minties judesys, kaip Hegelis tvirtino, bet medžiagos judesys. Sąvokose besirandantieji prieštaravimai, kurie Hegeliui yra dialektinio judesio variklis bei "turinio siela", Marksui tėra tik refleksas bei išvertimas į minties kalbą tų prieštaravimų, kurie glūdi pačiose gamtos apraiškose. Ir ne daiktų judesys yra apspręstas minties vyksmo, bet priešingai, minties vyksmas seka daiktų judesį. Visos meno ir literatūros, teisės ir religijos, politikos ir socialinio gyvenimo formos yra medžagos ir judesio kūdikis arba, kalbant marksistiniais terminais, materialinių gamybos santykių produktas. Štai kodėl dialektika turi remtis ne metafizika, o gamtine arba medžiagine dikrove. O tai kaip tik ir sudaro esminį skirtumą taip materialistinės ir idealistinės dialektikos, kurį Marksas "Kapitalo" įžangoje aiškiai pabrėžia: "Mano dialektinis metodas ne tik kad esmėje skiriasi nuo hegeliškojo, bet jam yra diametrališkai priešingas. Hegeliui loginis vyksmas, kurį jis pavadina idėja ir dargi paverčia savarankiu subjektu, yra demiurgas (kūrėjas — m. p.) tikrovės, kuri yra jo išorinis apsireiškimas. O man visai priešingai, minčių pasaulis nėra kas kita kaip žmogaus galvoje perkeistoji ir išverstoji medžiaga".[14])

Šitaip apibūdindamas dialektinį metodą, Marksas duoda suprasti, kad jis yra vienos nuomonės su Feuerbachu, kuris pirmutinis ryžosi Hegelio filosofiją "atstatyti ant kojų". Straipsnyje "Laikinosios tezės apie filosofijos reformą", kuris pasirodė 1842 metais, Feuerbachas reikalavo mintes ir būties santykiavimą taip nusakyti: "Būtis yra subjektas, o mąstymas—predikatas. Mąstymas yra iš būties, bet būtis nėra iš mąstymo".[15]) Kitaip sakant, ne mintis sąlygoja būtį, bet priešingai, būtis apsprendžia min-

tį. Šita Feuerbacho būties ir minties santykiavimo samprata ir yra pagrįstas marksistinis metodas, kuriam vėliau Engelsas davė dialektinio materializmo vardą. Marksas, tiesa, niekada neketino plačiau išdėstyti savo pažiūrą apie dialektinį materializmą ir net to termino niekada nevartojo, tačiau jo doktrinos elementas aiškiai sako tai, kas sudaro dialektinio materializmo esmę.

Nesileisdami į nuodugnią kritiką, norime trumpai pastebėti, kad marksistinis metodas bei dialektinis materializmas remiasi viena didžiausia klaida: sąlyga yra palaikoma priežastimi. Niekas negali paneigti, kad bendruomenės ekonominė struktūra ir materialinės sąlygos turi įtakos filosofijai ir kitoms "ideologijų" formoms, tačiau jokiu būdu jų negalima laikyti minėtų faktorių gaminiu. Gi Marksui materialinė tikrovė taip apsprendžia žmogaus sąmonę, kad visa tai, ką ji sukuria, yra ne jos, bet tos tikrovės kūrinys. Pavyzdžiui, graikų mitologija yra ne graikų sąmonės, bet tik šitą sąmonę determinuojančių sąlygų bei aplinkybių gaminys. Todėl su pagrindu galima klausti, ar dialektinis materializmas nereiškia ne tik idealizmo atmetimą, bet ir filosofinio mąstymo apskritai? Kalbant ad hominem, ar galima vadinti dialektinį materializmą Markso doktrina, jei jis pats savo mąstymą laiko medžiagos ir judesio gaminiu? Aišku, kai kas gali sakyti, kad čia mes turime reikalo su hegeliškosios logikos "ant kojų atstatymu": idealizme žmogus yra suabsoliutintas mąstyme, o marksizme — medžiaginiame prade arba nemąstyme. Bet mums atrodo, kad nemąstymas yra kaip filosofijos, taip ir mąstančiojo žmogaus kapinynas. Suvesdamas visą tikrovę į medžiaginį judesį ir paversdamas mąstantįjį subjektą ekonominių faktorių gaminiu, Marksas ir žmones, ir idėjas "paverčia skrybėlėmis". Žodžiu, jei Marksas tiki, kad norint sukurti dialektinį materializmą užtenka suvesti visą tikrovę į medžiagą ir medžiagos judesį, tai marksistinė doktrina, anksčiau negu yra loginė klaida, turi būti laikoma dar filosofiniu nesusipratimu.

(Bus daugiau)

1) H. Lefebvre, Le Marxisme, Press. Univ. de France, 1956, p. 17.

2) Benedetto Croce, Saggio sullo Hegel (Saggi filosofici, III), Bari, 1947, p. 3.

3) G. W. F. Hegel, Wissenschaft der Logik, I Teil, Herausg. von Georg Lasson. Verlag von Felix Meiner in Leipzig, 1948, S. W. t. III, p. 94.

4) G. W. F. Hegel, ten pat, p. 67.

5) G. W. F. Hegel, ten pat, p. 67.

6) G. W. F. Hegel, ten pat, p. 95.

7) Benedetto Croce, min. viet., p. 149.

8) Pal. G. W. F. Hegel, Wissenschaft der Logik, II Teil, S. W. IV, p.p. 165-166.

9) G. W. F. Hegel, ten pat, p. 212.

10) Karl Marx, Misere de la Philosophie. Reponse a la philosophie de la misere de M. Proudhon., Ed. sociales, Paris 1946, p. 80.

11) K. Marx, ten pat, 86.

12) K. Marx, ten pat, 87.

13) Karl Marx, Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. 3 Aufl., t. I, p. XIX.

14) K. Marx, ten pat, p. XIX.

15) Ludwig Feuerbach, vorlaeufige Thesen zur Reform der Philosophie, Leipzig, 1846, S. W. t. II, p. 263.

VLADAS ŠLAITAS

ANT SAULĖGRĄŽOS VAMZDŽIO

Tuščias esu,
kaip saulėgrąžos tuščias grūdas.
Reprezentuoju gyvenimą
be bendravimo
su žmonėmis ir be meilės.
Grūdas be grūdo,
meilė be meilės,
gyvenimas
be gyvenimo.
Grosiu
rudenėjant laukams ant sulyto saulėgrąžos vamz-
grosiu sau tik vienam, [džio,
grosiu savo tik nuosavai ausiai,
kaip kad Whitmanas rašė.

Jei aš turėčiau tikėjimą, viltį ir meilę,
aš šiandieną kitaip rašyčiau.
Šiaip gi nieko daugiau nelieka, nebent į sieną
atsirėmus rymot ir groti.

Groti sau tik vienam,
groti savo tik nuosavai ausiai,
kaip esu jau minėjęs.

PO MĖLYNU DANGUM

O, kantrybe!
kuri slepies šiurkščioj ir parudavusioj žolėj,
tai tavo vėliavą
žolė per smėlį iškilmingai neša.
Tik ratas girgžteli kažkur.
Tiktai botago
madinis šūvis aikteli ir dingsta
kurčioj apylinkės žolėj,
ir nėra nieko
daugiau po mėlynu dangum, išskyrus lengvą
bei monotonišką žolės stiebelių aidą.

LAIKO SROVĖS

Laikas ir upės,
Laikas ir upės,
amžinieji krantų ardytojai,
ką jūs padarėt, sakykit, motinos veidui?
Motinos veido vietoje liko tik dūmai,
duobės akių ir išblyškusios lūpų linijos.

Laikas tavęs nepakeitė, motin!
Tai melas!
Tai tik nuo ašarų dūmai akis man graužia.
Laiko ir upių tavo meilė, kaip žvaigždės,
man iš tolo per naktį šviečia.

Prie kelio guli

KĘSTUTIS KEBLYS

. . . Eilinis John Still. Jo kojos nuslydusios griovin, rankos ištiestos priekin, nagai suleisti į dumblą. Pasilenkęs matau, kad purvinu veidu jam trykšta ašaros ir krinta į drumzliną balos vandenį.

Aš nespiriu jam pašonēn, kaip darau naujokams, kurie sudrimba prazvimbus pirmam šūviui, atsilieka nuo puolančios grandinės. Lengvai stukteliu petin — ir ne dēl to, kad jis jau ne naujokas. Jis guli čia, o vyrai jau priekyje šaudo. Ten kiekvienas žmogus, kiekvienas ginklas svarbus — atsilikēliams negalima dovanoti. Bet aš nepakeliu jo ir nečiumpu už suprakaitavusios apikaklēs. Tik judinu kaip draugą.

Jis ne draugas man — joks silpnas žmogus nēra mano draugas. Bet aš pažįstu jį, žinau, kodēl jis guli ir nesikelia. Ir negaliu būti grubus.

Kažin ar elgčiausi taip, jei ne ana naktis paskutinių atostogų metu. John Still yra tylus, neįdomus ir vienišas. Kalba retai ir niekad apie save. Jis tik skaičius mūsų daliny ir, jei dingtų be žinios, niekas jo nepasigestų. Bet tą naktį jis kalbējo ir dabar jis man yra žmogus.

Tuokart neapykantos sau nuodai ēdē mane. Man reikējo degtinės ir žmogaus, gerti ir kalbēti, išplauti pirktos meilēs paliktą kartumą. Užsukau į suklypusią alinę. Ten pamačiau John, sēdintį pasienyje, sukinējantį nugaravusio alaus stiklą ir mirusiu žvilgsniu spoksantį į putom apdrabstytą stalą. Priējau ir porą valandų kalbējau jam apie save. Jis klausēsi nustebęs — jam, John Still, piktasis seržantas išlieja savo juodą gyvenimą. Mano atvirumas ir alus paveikē jį. Man baigus, kalbējo jis.

Dar gimnazijoj John skaitē romaną apie anglų išsikēlimus Norvegijoj. Ten jis pirmą kartą pamatē tris lemtingas raides — BAR. Jos kyšojo iš puslapio savo paslaptingumu — ką jos reiškia? koks tas ginklas? kodēl tą ginklą taip pakrikštino? John perskaitē knygą, grąžino bibliotekon, bet ginklas ir jo keistas pavadinimas liko sąmonēje. Pradžioje jis bandē įsivaizduoti — tai kažkoks šautuvas, greičiausia automatinis ir nepaprastas. Bet koks? Kiekvienas mintyse sumontuotas projektas atrodē netobulas, ir pagaliau John liovēsi kūręs ginklo vaizdus. Tikro vaizdo ir nereikējo, užteko vardo. BAR — trys slēpingos raidēs malēsi John mintyse. Sekmadienių popiečiais ir vakarais prieš miegą John leidos svajonių gyveniman su nauju draugu BAR. John buvo karys, visada priekyje, visada narsus. John naikino kulkosvaidžių lizdus, John veržēsi į štabus giliai priešo užnugaryje, John dešimtimis klojo užpuolikus. Dingo mažasis, nepastebimas John. Su didžiuoju BAR iškilo John — herojus, auganča garbe ir garsu. Bet tik svajonēse, sapnuose be miego. Tikram gyvenime John netroško ginklo, net netausojo noro kada nors jį čiupinēti, dar mažiau — vartoti. Jam užteko svajonių, nes svajonēs buvo geresnē jo gyvenimo dalis.

Tik kilus karui, BAR pradējo sruventi realesnēm mintim — dabar John bus kareivis, šaudys tikrom kulkom, ir gal, kas žino, gal valdys ir nuostabųjį ginklą. Ta galimybē pamažu augo į pasiryžimą, ir kai John, sēdēdamas autobuse, važiavo pro karo stovyklos vartus, jis buvo tikras — jo ginklas bus BAR.

Išsisprendē greit ir trijų raidžių paslaptis. Tik gavęs kario vadovēlį, John godžiai vartē ginklų skyrių, ješkodamas išmainyti svajonių vaizdą tikru. Du kartus pravertē, nes pats ginklas nebuvo taip iššokąs kaip jo raidēs. Atradęs, John nusivylē — paveiksle ginklas visai paprastas, neturējo nei storo vamzdžio, nei apvalios lēkštēs šone, stovējo sau kukliai, priekyje pasirēmęs dviem kojelēm, diržo pilvu lietē žemę, atrodē lieknas ir nepavojingas. Po nuotrauka John skaitē duomenis: The Browning automatic rifle, kalibras — .30, svoris — 19.5 svarai, naša — 3500 jardai, šaudymo greitis — nuo 350 iki 550 šūvių per minutę. Viskas žemiška ir paprasta. John užvertē knygą ir išsitiesē ant dar naujokiškai pakloto guolio. Tai toks mano didysis BAR, galvojo jis. Svajonē. tapusi kūnu. visada netobula. neša savyje nusivylimą. Bet kadangi laukta, turi būti priimta naujam pavidale — John priēmē. Po keleto dienų lengvasis kulkosvaidis ir senasis BAR jam buvo viena. Jis laukē šaudyklos pratimų. ir diena. kurioj gavo paleisti dvidešimt šūvių seriją, buvo pilna dar nie-

kad kasdienybėje nepatirto džiaugsmo. Laisvalaikiais John spoksodavo į ginklo nuotrauką vadovėlyje. Ginklą laikė kniūpsčias kareivis, kurio veide John matė save.

Apmokymo pabaiga atnešė pirmąjį smūgį. Išskirstant į dalinius, John buvo tikras, kad gaus lengvąjį kulkosvaidį. Negavo — John Still, vadovybės paskyrimu, tapo paprastu pėstininku, su paprastu šautuvu, paprastom granatom, paprastu durklu. Lengvuosius kulkosvaidžius atidavė tiems, kurie gal norėjo būti tankistais, sanitarais, ar užfrontės darbininkais.

Likusį pratimų laiką John buvo nelaimingas, visada nusiminęs, piktas žmonėms ir vadams. Jis nekentė prievarta įbrukto šautuvo, dažnai palikdavo nevalytą ir už tai stovėdavo be eilės sargyboje. Kiekviena diena buvo kančia, kiekvienas uždavinys — beprasmis vargas. Tačiau kasdienybės kartumas neužpūtė vilties — kažkur ateityje kybojo BAR, didelis ir laukiąs savo tikrojo valdytojo. John žinojo, kad fronte dalykai greit keičiasi — vyrai žūva, jų vieton stoja nauji, jų ginklus paveldi kiti.

Iš tikro fronte viskas mainėsi, tačiau kiekvienas pasikeitimas Johną paliko laukime. Žuvus pirmam dalinio kulkosvaidininkui, būrio vadas paskyrė kitą, ne Joną. Kai jį su peršauta krūtine nunešė sanitarai, BAR gavo naujokas, vos tris dienas išbuvęs daliny. John kentė jam daromą skriaudą, bet tylėjo, neišdrįso skųstis, prašyti. O būrio vadas tarsi užmiršo turįs vyrą vardu John Still — jo įsakymu kulkosvaidį valdė tie, kuriems jis tebuvo sunkus geležies gabalas, nemylimas, bereikšmis, net ne BAR.

Tiek man papasakojo John Still ir nustebino mane — kas galėjo žinoti, kad tokiam mažam žmoguj slepiasi dideli norai. Bet žinojimas man neatėjo dykai. John, patylėjęs akimirką, sakė:

— Seržante, ar negalėtum man padėti? Matai, be BAR aš negalėsiu ilgai išgyventi. Kartais mane supurto baimė, atrodo, kad mirtis pralenks mano eilę prie kulkosvaidžio. Žiūrėk — koks dabar iš manęs kareivis? Be reikalo tik vietą užimu grandy. Aš nieko nepadarau dabar būriui, aš visai nereikalingas. Niekas negali manim pasitikėti. Kaip gali — aš pats savim nepasitikiu. Bet jei turėčiau BAR, žinau, būčiau naudingesnis. Žiūrėk, galėtum pakalbėti su leitenantu, ar ne?

— Aišku, aš pakalbėsiu — prižadėjau. John turi gauti kulkosvaidį, jis vertas, kaip galėjome jį pražiūrėti?

Taip galvojau tą vakarą. Kitą dieną, išsisklaidžius svaigalams ir įspūdžiams — neįmanoma. Duoti jam kulkosvaidį — tai tas pat, kaip numesti ginklą griovin. BAR reikalauja stipraus vyro. John Still—net keista, kaip sveikatos tikrinimo komisija praleido jį kariuomenėn.

Tačiau kai po kelių savaičių mums vėl reikėjo naujo kulkosvaidininko, aš prisiminiau savo pažadą ir nenorom pasakiau:

— Gal paskiriam Still?

— Still? Tą neužaugą? — nusijuokė jo grandinės vyresnysis, korporalas. — Jei jam iš vis ginklą keisti, tai geriausiai tiktų žirninė šaudyklė. Jis net savo šautuvo nepakelia — velka kaip pagalį.

— Ar tu rimtai kalbi? — paklausė leitenantas.

— Ne, tik pagalvojau taip.

Aš gėdinausi, padaręs tokį neprotingą pasiūlymą.

John ir toliau nešiojo, valė ir keikė paprastąjį šautuvą. Tik dabar jis jau darėsi drąsesnis — sekiojo mane, bandė užkalbinti. Aš vengiau jo ir praeidamas nematydavau. Jis buvo silpnas, paniekos vertas žmogus. Kaip aš galėjau jam išsipasakoti ir kvailai pažadėti?

Pastebėjęs mano nuošalumą, John, turbūt, suprato, kad geruoju kulkosvaidžio nesulauks. Aistra ginklui išvijo jį iš tylos kiauto.

— Leitenante, aš prašau, kad man paskirtumėt Browningo automatinį šautuvą.

Mes su leitenantu štabo palapinėj tikrinom žemėlapius sekančios dienos puolimui. John įėjo, tinkamai atraportavo ir tvirtu balsu ištarė savo reikalavimą.

— Ar tu rimtai, Still? — Leitenantas piktu nustebimu nerado žodžių.

— Taip, leitenante.

— Kodėl tu nori BAR?

— Dėl to, kad žinau, jog su BAR aš būsiu armijai naudingesnis.

— Žiūrėk, Still. Tavo rankos gan silpnos, ir išvis — BAR valdytojas turi būt fiziškai patvarus.

— Kare ryžtas daugiau nulemia negu stiprūs raumenys, leitenante.

John puolė statuto žodžiais. Karininkas buvo apsuptas ir naikinamas.

— Tvarkoj, pažiūrėsiu. Dabar naujų kulkosvaidininkų nereikia. Gal vėliau.

— Dėkui, leitenante.

John apsisuko ir išėjo.

— Tas prakeiktas Still. Atrodo, turėsim bėdos, seržante.

Karininkas neklydo — kartą pajudėjęs, John nesustojo. Už savaitės jis vėl kreipėsi į leitenantą, kasdien krimto savo korporalą, mane, paskum vėl leitenantą. Neaiškūs atsakymai jo nenubaidė — jis grįžo ir grįžo, tuo pačiu kietasprandišku reikalavimu, kartodamas savo nenu-

malšinamą norą, gręždamas visų mūsų kantrybę. Leitenantas širdo pagautas — negalėjo duoti, jam rūpėjo dalinio saugumas. Negalėjo neduoti, nes turėjo išlaikyti dalinio pasitikėjimą — vyrai stovėjo mažojo reikalautojo pusėje. John tęsė kovą už savo BAR, ir matėsi, jog laimės.

Ir laimėjo. Bedengiant batalijono pasitraukimą, radome krūvą paliktų ginklų — šautuvų ir vieną lengvąjį kulkosvaidį.

— Atrodo, kad išsisprendė mūsų šeimos problemos, — nusijuokė leitenantas.

Aš paėmiau ginklą ir nunešiau jam. John sužiuro, lyg netikėdamas troškimo išsipildymu, paskum paėmė atsargiai, tarsi šventą daiktą, delnu pabraukė per ploną vamzdį ir pasakė:

— Dėkui, seržante.

Jis tikrai dėkojo.

John Still virto kitu žmogum. Dabar jo numirusios akys pabudo gyvenimui, jis šypsojosi, švilpavo, juokėsi iš kario dienas lydinčio nuobodulio. Išsipildė jo norai — jis gyveno dabar.

John turėjo trijų raidžių ginklą, ir turėjimas buvo nesunkus, kol iisėjomės užfrontėj. Bet paskum mus netikėtai užklupo didysis pasitraukimas. Sukilom paryčiui ir žygiavome keturias paras, dieną ir naktį, retkarčiais sukrisdami porai valandų apsiraišioti nutrintas kulnis ir sučiupti sprunkantį miegą. John mokėjo pirmąją duoklę už savo gerąjį ginklą: pradžioj jis nešė BAR drąsiu pasididžiavimu, paskum nurimo, pavargo, kiekvienas žingsnis pasidarė skaudus dūris, ginklas spaudė petį, lenkė prie žemės, o prieky dar buvo nesuskaitytos mylios, be miego ir be poilsio. John pradėjo atsilikti — vilko švinu virtusias kojas ir našta tapusį norų išsipildymą. Mačiau, kad jo veidas buvo išraižytas skausmu ir akys aklos nuovargiu. John svyravo, atrodė, jis grius ir nesikels.

— Duok man BAR. Panešiu galiuką.

Jis tik pasižiūrėjo piktai.

— Duokš, išvirsi greitai.

— Po velnių, atstok! Kai reikės pagalbos, paprašysiu pats.

John surėkė, tarsi atgal šaukdamas išsklidusias jėgas. Palikau jį — jis grius, nes kaip toli žmogus gali eiti vien iš svajonių pasaulio atsineštu užsispyrimu, kūnui atsakius?

Bet John nekrito — puolimą sulaikė, mes sustojome. Patikrindamas vyrus, nuėjau prie jo. Jis sėdėjo, panarinęs galvą tarp kelių, nuovargio sugraužtu veidu. BAR gulėjo šalia, ne ant kelių kaip anksčiau.

— Kaip jautiesi, John?

— Gerai, — pasakė jis tyliai ir meluojančiai.

— Matai, BAR sunkus griozdas.

— Ar dideli dalykai turi būti lengvi?

— Manai, kad pajėgsi toliau? Pagalvok, dar ne per vėlu atiduoti kitam.

— Nereikia. Aš noriu, aš pajėgsiu.

Jam uždegiau cigaretę. Drebančiom rankom jis pats nepajėgė.

Tai buvo vakar vakare — puolimą sulaikė, mes ilsėjomės. Viena naktis — trumpas atpildas už keturias vaiduokliškas žygio dienas. Šį rytą antpuolis.

— Pasistenk šiandien, Still. Atsimink, kad esi vienintelis su BAR visam būry, — pasakė leitenantas. Tikrasis mūsų kulkosvaidininkas naktį išėjo su žvalgais ir negrįžo.

Išsidėstėm purvinam ryžių lauke ir, atėjus laikui, pakilome. Mūsų kryptį kirto kelias, kuriuo dumblu arėsi pavieniai tankai. Iš anapus kelio šaudė — krūmuose buvo kulkosvaidžiai, minosvaidžių lizdas, mūsų uždavinys. Bėgome susilenkę ir klimpdami. John atsiliko. Abipus kelio tiesėsi gilūs grioviai. John vijosi, šoko. Jo koja vos užkabino griovio kraštą, jis nuslydo, silpnos rankos neišlaikė ginklo. BAR išsprūdo, nulėkė kelio purvan. John karštligiškai kibo į dumblą, bandė išsikelti iš griovio, pasiekti ginklą. Keliu atriedėjo tankas. John rankos įsitempė, bet veltui — slydo, nepasiekė, tanko vikšrai sumalė trapų gero ginklo metalą. John liko tįsoti ant griovio krašto, ištiesęs bejėges rankas į sunaikintą BAR.

Aš judinu jį.

— Eime, John. Skubėk.

Jis tik papurtė dumblan įmerktą galvą.

Pakylu vienas. Priekyje mūsiškiai dar šaudo, bet žinau, kad be lengvojo kulkosvaidžio ugnies tuoj reikės trauktis. John, pavertęs svajones gyvenimu, neišlaikė. Tačiau ar kaltas jis, turėjęs stipresnius norus negu rankas?

PROFESORIUS IGNAS JONYNAS

1884-1954

DR. VANDA DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ

. . . . . . žmogus, kaip žvakė.
Degi, liepsnoji, šildai ir švieti.
Nepajunti, kaip jau tavęs nebėr.

Balys Sruoga

Jau prieš dvejus metus mus buvo pasiekusi žinia, kad Lietuvoje mirė žymusis mūsų senos kartos Lietuvos istorikas — profesorius Ignas Jonynas. Kaip buvusi jo mokinė, norėjau iš karto jį pagerbti bent kukliais atsiminimais, bet susilaikiau. Dažnai gandai iš anapus geležinės uždangos ateina klaidingi, nekartą be reikalo kai ką apraudame, ir tik po kiek laiko sužinome, kad tasai asmuo tebėra gyvas . . . Deja, šiuo atveju žinia buvo teisinga: profesorius Ignas Jonynas mirė Kaune 1954 m. liepos mėn. 14 d.

Profesorius Ignas Jonynas — didelis mūsų krašto patriotas, aistringas Lietuvos praeities mylėtojas ir tyrinėtojas, veiklus visuomenininkas, pasireiškęs dar spaudos draudimo metu, vienas iš aktingųjų Nepriklausomos Lietuvos kūrėjų, užsienio reikalų ministerijos bendradarbis, ilgametis jaunimo auklėtojas ir Lietuvos istorijos dėstytojas Vytauto Didžiojo universitete Kaune ir Lietuvos universitete Vilniuje. Tai stambi asmenybė — o taip maža apie jį težinome! Stačiai tragiška, kad apie šį žymų žmogų, su kuriuo teko daugelį metų susitikti, bendrauti, iš esmės nedaug tegalima pasakyti . . . Toksai jis buvo visada: savyje užsivėręs, niekad beveik apie save, savo jaunystę, asmeniškus išgyvenimus bei jausmus nepasakojęs, neišsiliejęs. Taip tyliai jis išėjo į amžinybę, o jo gyvenimo duomenys, ypač čia, tremtyje, kaip pabiros tesurenkamos.

Gimęs profesorius Ignas Jonynas 1884 m. sausio 24 d. Atesnykų kaime, Simno valsčiuje, Alytaus apskrityje.

Profesoriaus tėvas, vardu Zigmas, išėjęs iš 22 ha. šeimos ūkio Daugirdų kaime, Krokialaukio valsč., vedė našlę Auštrevičienę ir su ja turėjo du vaiku — sūnų Igną ir dukterį Mortą. Morta buvo ištekėjusi už Babrauninkų km., Simno vlsč. ūkininko Griškevičiaus (jų vaikai vadinami Griškėnais). Zigmas Jonynas buvo užkurys, radęs savo žmonos pirmojo vyro būrį vaikų — vienas iš jų, sūnus Auštrevičius, senas JAV ateivis, tebegyvena prie Philadelphijos. Ūkį Atesnykų kaime, Simno vlsč. paveldėjo vyriausias Auštrevičių sūnus Petras, o jam mirus — jo sūnus Vladas. Koks to ūkio likimas dabar — žinių nėra.

Profesoriaus Jonyno protėvių būta bajorų, ir jų pavardė buvo *Januškevičiai*. "Kada mirė profesoriaus Igno tėvo tėvas, ir jį reikėjo išbraukti iš metrikų knygų, tai Jonyno pavardės nerado, todėl šaukė vyriausiąjį sūnų (atseit, profesoriaus tėvo vyriausiąjį brolį), kuris pasakė, kad reikia ieškoti Januškevičiaus pavardės — tuomet rado ir išbraukė. Tai buvo apie 1840-50 metų laikotarpį", — pasakojo profesoriaus pusbrolis, žinomas miškininkas, Zigmas Jonynas: "Apie 1906 m. aš pats esu žiūrinėjęs knygą kietais odiniais apdarais, kurios viršelyje auksinėmis raidėmis buvo išspausta "Januszkiewicz" (knyga rašyta lenkų kalba). . . Knygoje buvo išspausdintas medis su šakomis, pavadintomis vyriškais vardais, atžymint giminystės ryšį. Toji knyga buvo saugojama profesoriaus Igno tėvo tėviškėje Daugirdų kaime — ją vėliau pasiėmė prof. Jonynas. Kur ji dabar — nežinia . . . Atsimenu, buvo minimas vardas "Lubicz Wileński" — ar tai herbo pavadinimas, nežinau, tik mano tėvas pasakojo, kad tėvo tėvas turėjęs teisę važinėti ketvertu arklių, kas valstiečiams buvo draudžiama". Profesoriaus sūnus Vytautas tuo klausimu prideda: "Sykį užtikau tėvo stalčiuje kažkokius bajorystės dokumentus. Labai įsigeidžiau pamatyti, kaip atrodo mūsų tariamasis herbas. Bet ar tos bajorystės būta, ar ne — taip ir nesužinojau".

Profesorius Jonynas buvo toks gilus demokratas, kad jam, be abejonės, bajorystės dokumentai buvo įdomūs tik kaip istorikui. Kad jis savo kilme ne tik kad nesididžiavo, bet visai ja nesirūpino, aiškiai matyti iš to, kad jis apie ją net savo vaikams nebuvo nė užsiminęs.

Savo gimtinėje — Dzūkijoje — Atesnykų kaime prie Atesnykų ežero profesorius praleido savo kūdikystės ir ankstyvosios jaunystės dienas.

"Kartą, vaikystėje, rudenį, buvome nuvažiavę į tėvo gimtinę", — pasakojo sūnus Vytautas Jonynas: "Prie sodybos buvo senas, konvulsingai išsiraičiusių obelių sodas. Tos obelys atrodė mirtininkėmis. Motina man tada sakė, kad

jos sodintos tėvo rankomis, kai jo dar būta tylaus, užsidariusio, šviesplaukio . . . Netoli sodybos būta tokio kauburio — milžinkapio. Man, miesčioniukui, buvo viskas keista ir nauja. Tas liūdnas ežeras su besisūpuojančiais narais, tas milžinkapis ir Van Gogiškas sodas. Dabar, kada galvoje pilna klišių apie aplinkos įtaką žmogui, aš gal išvesčiau tėvo pomėgį istorijai iš tos vaikiškos mistikos, gyvenant milžinkapio papėdėje".

Ignas baigė rusų pradžios mokyklą Simne ir įstojo į Marijampolės gimnaziją. Čia jis gyveno bendrabuty ir tėvų buvo paskirtas eiti į kunigus. Tačiau, baigęs 4-rias klases, jis nepanorėjo stoti į Seinų seminariją ir atsisakė būti kunigu. Įvyko konfliktas su tėvais. Tėvas tedavė Ignui 10 rublių ir daugiau jo medžiagiškai nebėremė. Ignas toliau ėjo mokslus, pats versdamasis pamokomis, vasarą gaudamas korepeticijas dvaruose.

Be abejo, jauno mokytojo — Igno — pasaulėžiūrą nemažai bus paveikusi ano meto kultūringa Lietuvos dvarų aplinka, o taip pat ten jis ir bus gavęs lenkų, vokiečių, gal ir prancūzų kalbos pagrindus.

Bene giliausios įtakos jam bus padariusi draugystė su Premezių dvaro savininku Narbutu (juodu vėliau mokėsi drauge Maskvos universitete), istoriko giminaičiu. Čia profesorius turėjo matyti garsiąją "Lietuvos istoriją", kuri turėjo sužadinti jame sąmoningą susidomėjimą mūsų krašto turtinga praeitimi, lygiai kaip ir tos šeimos išlaikytas jos kultas.

Rodosi, kad 1903 m. Ignas baigė Marijampolės gimnaziją — su aukso medaliu — ir įstojo į Maskvos universiteto istorijos filolofijos fakultetą. Čia tuo laiku būta pakilios intelektualinės nuotaikos ir gyvo susidomėjimo studentų tarpe politiniais ir socialiniais klausimais, veikė lietuvių studentų būrelis ir patsai universitetas žibėjo tokiomis garsenybėmis, kaip profesorium V. O. Kliučevskiu (1840-1911 m.).

Universitetinių studijų metu, o gal dar ir gimnazijos laikais, Ignas aktyviai dalyvavo lietuviškame judėjime, slaptuose mokinių susirinkimuose skaitydavo referatus, o platindamas draudžiamąją spaudą, turėjo ryšių su teisininku Mačiu, su Ambraziejumi ir kitais knygnešiais. Lietuviškos knygos buvo gabenamos pas Igno tėvo brolį Juozą Jonyną į Ūdrijos kaimą ir slepiamos ūkininko Gavelio tvarte vidury pievų. Darbas buvo pavojingas, nes visai pašonėje Ūdrijos kaimo mokytoju buvo rusofilas Antanas Užupis.

Artimas Ignui buvo ir studentų socialistų revoliucinis judėjimas. Kai jau minėtas jo pusbrolis Zigmas Jonynas dirbo Rietave, 1911 m., Ignui prašant, jis turėjo padėti kažkokiam revoliucionieriui nelegaliai pereiti sieną į Vokietiją.

Baigęs Maskvos universitetą, Ignas Jonynas įstojo į Grenoblio universitetą, ten įsigydamas prancūzų kalbos ir literatūros diplomą.

Grenoblyje Jonynas "gyveno archaiškoje kolegijoje, Oeuvre de St. Joseph. . . . Kai sėdėdavau kur skvere toje milžiniškoje kalnų griovėje", — rašo sūnus Vytautas, vėliau prof. Jonyno nusiųstas studijuoti į tą patį miestą ir pavestas buvusio savo mokslo draugo globai, — "aš instinktyviai pajutau, kodėl tas laikotarpis nepaliko tėvui gilesnio įspūdžio. Nebent nostalgiją, pasiilgimą savo gimtojo sodo palei Simno ežerus".

Be abejonės, Igno, kaip karšto lietuvio, savimeilė užsieny dažnai būdavo skaudžiai įžeidžiama, kai tekdavo ginčytis su prancūzais dėl tokių sąvokų, kaip "pilietybė" ir "tautybė", kada jis buvo vis vadinamas rusu, o lietuvio vardo niekas nežinojo . . .

Kurį laiką profesorius dirbęs Berlyno ir Karaliaučiaus archyvuose, studijuodamas Lietuvos istorijos klausimus.

1912-13 metais Ignas Jonynas mokytojavo Ukmergėje.

Pirmojo pasaulinio karo metu Jonynas jau Bogorodskio (miestas prie Maskvos) berniukų gimnazijos direktorius, dėstęs istoriją, prancūzų, lotynų ir graikų kalbas.

1917 m. Ignas Jonynas veikliai dalyvavo lietuvių seime Petrapily, kalbėjo ten lietuviškų mokyklų reikalu.

1918 m. bolševizmo jūrai užliejus visą Rusiją, jis grįžo į Lietuvą ir iš karto įsijungė į nepriklausomos Lietuvos kūrybos darbą. Iš pradžių gyveno Vilniuje, talkininkaudamas savo žiniomis Lietuvos Tarybai. 1919-1920 metais jisai — Laikinojo Lietuvos Komiteto sekretorius.

"Profesorius Jonynas, žymiausias mūsų istorikas, yra nusipelnęs gražaus paminėjimo . . . Po to, kai 1920 m. vasarą lenkai gavo nuo raudonosios armijos iš Vilniaus pasitraukti, Lietuvos ministeriui pirmininkui dr. K. Griniui patariau pakviesti Igną Jonyną vyriausiuoju įgaliotiniu, nors tą vietą siūlė man", — prisimena profesorius Mykolas Biržiška, tuo laiku buvęs Laikinojo Lietuvių Komiteto pirmininku: — "Užsienio reikalų ministerijos jam buvo pavesti Vilniaus reikalai ir kiti su tuo susieti, pvz., jis rūpinosi gudiškų vadovėlių leidimu. Man rodosi, kad 1920 m. spalių mėn. 9 d. baigėsi jo vilnietiškas įgaliojimas, bet jis į Vilnių važinėjo su Chardigny bene kaip užsienio reikalų ministerijos įgaliotinis ar tiesiog valdininkas".

Vėl bedirbant su prancūzais, profesoriui teko nemažai karščiuotis, besiaiškinant tautybės ir

P. PUZINAS

UOSTAS

pilietybės sąvokas, ginant nuo lenkams palankaus prancūzo pulkininko lietuvių reikalus . . .

Prof. Jonyno veikla Vilniuje buvo labai įvairi ir plati. Dėl jos jam teko skaudžiai nukentėti. "1919 m. balandžio 20 d. lenkų legionininkai buvo įsiveržę į Vilniaus lietuvių gimnaziją ir ją apiplėšė. Tą pačią dieną I. Jonyną laikė keletą valandų pastatę prie sienos, grasino sušaudysią, spjaudė į veidą ir mušė".*) Prof. M. Biržiškos "Vilniaus Golgotoje" minima, kad lenkai buvo profesorių Jonyną suėmę. Laimei, reikalas buvo išaiškintas, ir profesorius paleistas. 1920 m. liepos 16 d. Ašmenos apskrities gyventojai, Lietuvos vyriausybės įgaliotinį I. Jonyną aplankę, dėkojo už apskrities prijungimą prie Lietuvos ir pabrėžė: "Įkurkite lietuviškas mokyklas, o mes visi grįšime prie savo tėvų kalbos".**)

Geras rusų, prancūzų, vokiečių ir lenkų, o taip pat ir lotynų kalbų mokėjimas ilgam pririšo profesorių prie užsienio reikalų ministerijos, kur jis buvo labai naudingas, ne tik redaguoda-

*) J. Cicėnas, "Vilnius tarp audrų", 53 psl.

**) Ten pat, 64 psl.

mas įvairias notas bei raštus, bet ir kaip Lietuvos istorijos žinovas, ekspertas etnografinių bei istorinių sienų klausimų, labai pareigingas, kruopštus ir mėgęs griežtą tikslumą žmogus.

Po želigovskiados prof. Jonynas persikėlė gyventi į Kauną. Užsienio reikalų ministerijos jis nekartą būdavo siunčiamas į Šveicariją ir kitur atstovauti Lietuvai įvairiose tarptautinėse konferencijose. Kurį laiką Ignas Jonynas buvo vieno užsienio reikalų ministerijos departamento direktorius. Santykiams su augštais svetimtaučiais jis buvo ypač tinkamas, kaip vakarietiškai išauklėtas, gilios erudicijos istorikas. Savo darbą jis dirbo visu atsidėjimu ir su didele meile. Po 1926 m., įsisiautėjus voldemarininkams, Jonynui, kaip liberalinės krypties žmogui, teko iš ministerijos pasitraukti. Atrodo, tai buvo jam skaudus smūgis, bet niekas iš jo negirdėjo dėl to pikto žodžio ar pagiežos. Tylus ir santūrus, jis savo jausmų niekad nerodė.

Svarbiausia prof. I. Jonyno vaga buvo išvaryta Vytauto Didžiojo universitete humanitariniame fakultete, kur jis dėstė Lietuvos istoriją, taip pat Lenkijos, Rusijos ir kt. istorijos kursus. Į universitetą jis pateko ne iš karto ir buvo priimtas tik docentu, kadangi neturėjo mokslinių darbų. Grafofobija per visą gyvenimą buvo šio rimto ir gilaus mokslininko, savo darbui puikiai pasiruošusio istoriko, nelaimė. Ar dėl savo pedantiškumo, ar iš didelės pagarbos Lietuvos istorijai, ar iš asmeniškos ambicijos, greičiausia dėl visų tų priežasčių kartu, jis bijojo raštu skelbti savo istorines žinias. Jis bijojo klaidų, kurių, iš tikrųjų, taip sunku išvengti Lietuvos istorikui, kada mūsų istorija daugiausia buvo svetimųjų rašoma ir savaip interpretuojama. Net savo puikių, metodiškai kruopščiai kasmet naujai paruošiamų paskaitų jis nesiryždavo skelbti spaudoje, keletą kartų tik labai nenoromis leidęs studentams naudoti jų pačių mašinėle spausdintus ir hektografuotus užrašus. Kolegų, vėliau savo vaikų, spiriamas paruošti Lietuvos istorijos kursą, sakydavo: "Kai išeis Lietuviškos Enciklopedijos paskelbtos studijos, tada galima bus sudaryti pilną kursą".

"Vytauto šeima" ("Praeitis") ir "Vytauto Ženklas" ("Vairas")—tai vienintelės jo studijos, išleistos atskirais atspaudais. Šalia to eina keletas labai rimtų straipsnių, kaip apie Jogailą, apie Kęstutį ("Židiny" ir "Lietuvoje"), apie Sofiją Vytautaitę ("Naujojoje Vaidilutėje") ir dar keli kiti, taip pat kapitaliniai straipsniai "Lietuviškoje Enciklopedijoje" — tai visa, ką prof. Jonynas buvo paskelbęs.

Išeinant į paraštę, tenka prisiminti, kokiu sunkumu buvo iš profesoriaus išgaunami straipsniai "Liet. Enciklopedijai"! Vyriausiasis jos redaktorius prof. Vaclovas Biržiška nemažai prisinervino dėl jo straipsnių nudelsimo: jau visa medžiaga spaustuvėje, mašinoje, o prof. Jonyno straipsnių kaip nėra, taip nera . . . Bet užtai kiekviena jo pateiktoji eilutė buvo nepaprastai turininga, žinios tikslios, patikrintos ir semtos iš pirmųjų, dažnai labai retų šaltinių, visos perkoštos per skrupulingo kritiko koštuvą.

Dėl ypatingo nemėgimo rašyti, gal ir dėl to, kad profesorius nepataikavo valdžiai, Ignas Jonynas universitete niekad nepakilo augščiau už ekstraordinarinį profesorių universitetinės hierarchijos pakopose. Iš tikrųjų gi jis buvo viena iš rimčiausių universiteto jėgų.

Tiesa, jo paskaitas nelengva buvo studentams klausyti. Monotoniškas skaitymas užsimerkus, savotiškas balso diskantaso sausas, eliminuojantis heroizmą ir betkokį romantizmą dėstymas, o greta to augštas mokslinis lygis nedaugeliui teprieinamas, studentų nepatraukdavo. Tačiau rimtesni studentai, tvarkingai lankę paskaitas ir vedę užrašus, nekartą ruošdamiesi egzaminams, stačiai nustebdavo, apžvelgę visumą — kaip ji buvo logiškai sukonstruota, kokia įdomi ir plati medžiaga pateikta! Dėl to platumo ir įsigilinimo į tolimos praeities įvykius dažnai profesoriaus kursas nebuvo baigiamas, bet jisai rimtai įvesdavo studentus į atskirų sričių bei epochų studijas. Seminarai, profesoriaus Jonyno vedami, pasižymėjo tikrai vokišku metodiškumu ir dideliais reikalavimais iš dalyvių. Kiekviena proga profesorius stengdavosi kelti iš praeities dulkių mūsų krašto didybę, mūsų žmonių ir įstatymų humaniškumą, tolerantingumą ir pranašumą, palyginus su visais artimais ir tolimais kaimynais. Ypač jis pabrėždavo Lietuvos patirtas skriaudas iš rusų ir lenkų.

Nors studentų ir kolegų profesorių tarpe Ignas Jonynas nebuvo populiarus, laikomas nors ir doru, korektišku, bet ambicingu ir nesocialiu žmogumi, tačiau visų jis buvo gerbiamas. Šiandien, laiko perspektyvoje, galime tvirtinti, kad profesorius nebuvo tinkamai įvertintas mūsų visuomenės. Tiktai tie, kurie jį arčiau pažinojo, turėjo progos įsitikinti dėl augštų jo būdo savybių. Okupacijų metais profesorius Jonynas pasireiškė, kaip vienas iš labiausiai užjaučiančių kolegoms, patekusiems į nelaimę. Kai Balys Sruoga buvo kalinamas vokiečių KZ, prof. Jonynas nepaprastu nuoširdumu dėjo pastangų jam pagelbėti. Ir kaip tada to "šalto" žmogaus akys spindėjo šilta užuojauta! Taip pat nekartą teko patirti, kaip džiaugdavosi profesorius, suradęs kurį gabesnį studentą, susidomėjusį Lietuvos istorija, kaip jis stengdavosi jam padėti toliau tęsti studijas, specializuotis. Visai atsitiktinai teko sužinoti, kad jisai, laikytas perne-

lyg taupiu žmogumi, dosnia ranka materiališkai padėdavo savo gabiems mokiniams, niekados apie tai niekam nesisakęs ir vargu ar besulaukęs kada dėkingumo . . .

Keistas dalykas — prof. Jonynas, nemokėjęs sužadinti entuziazmo Lietuvos praeičiai per savo paskaitas plačiai auditorijai, per privačius pasikalbėjimus su savo klausytojais ar pažįstamais pasireikšdavo kaip karštas jos mylėtojas ir taip vaizdžiai mokėdavo pasakoti, taip taikliai charakterizuoti praeities asmenis, kad bematant išblaškydavo tą nuobodulį, kuriuo kai kam dvelkia vien istorijos vardas . . .

Didžiulė profesoriaus biblioteka, kur buvo surinkti kone visi svarbiausi spausdinti Lietuvos istorijos šaltiniai, turtinga ir sunkiai po visos Europos bibliotekas bei antikvariatus surinkta literatūra, liečianti mūsų praeitį, nemaža archyvinės medžiagos — tai buvo tikras lobynas (tokias turtingas Lietuvos istorijos bibliotekas teturėjo prof. A. Janulaitis, prof. Vaclovas Biržiška, Petras Klimas, J. Šaulys ir gal dar pora asmenų Lietuvoje)! Deja, ji maža kam buvo prieinama, nes profesorius, nusivylęs ne tik studentais, bet ir kolegomis profesoriais, pasiskolinusiais ir negrąžinusiais knygų, vėliau labai retai kam jas iš savo bibliotekos beskolindavo, nors leisdavo ir studentams naudotis reikalinga medžiaga savo kabinete.

Prof. Jonyno informacijomis ir jo biblioteka nekartą naudodavosi Balys Sruoga, rašydamas savo istorines dramas, o parašęs rankraštį, jis turėdavo profesoriaus Jonyno asmeny labai dėkingą kritiką, jautriai vertinusį ne tik istorinę, bet ir meninę kūrinio pusę. "Sausas" prof. Jonynas neslepiamu entuziazmu buvo priėmęs "Kazimierą Sapiegą" — jo žodžiais, ten sukurtoji karaliaus Jono Sobieskio žmonos, Marysienkos, charakteristika esanti taikliausia iš bet kur istorinėj literatūroj esamų jos apibūdinimų.

Lietuvos istorija — buvo didžioji profesoriaus Jonyno aistra. Be jos, jis dar turėjo dvi man žinomas aistras: savo šeimą ir sodą bei gėles.

Jonynų šeima buvo darni, glaudi, gal net patriarchališka. Gyveno savo namuose Žaliajame Kalne, Rūtų gatvėje Nr. 3, kur lengvos profesoriaus rankos užveistas sodelis greit išsikerojo ir žalumu uždengė namuką, o daugybė gėlių nuo ankstyvo pavasario iki vėlybo rudens puošė sodybą. Čia saulėje, laisvėje ir meilėje augo trys vaikai: Birutė, Vytautas ir Kęstutis. "Buvome beprotiškai mylimi, lepinami, glostomi ir toleruojami" — sako sūnus Vytautas. Tačiau santykiai vaikų su tėvais, nors ir buvo labai geri, neturėjo didelio intymumo. Tėvai, kaip sakyta, neturėjo papročio pasakoti vaikams apie savo jaunystę, savo išgyvenimus — jei bent motina kartais apie šį bei tą prasitardavo, kaip apie vaikams misticizmu dvelkiančią, jos kambary kabėjusią bolševikmečiu peršautą ikoną . . .

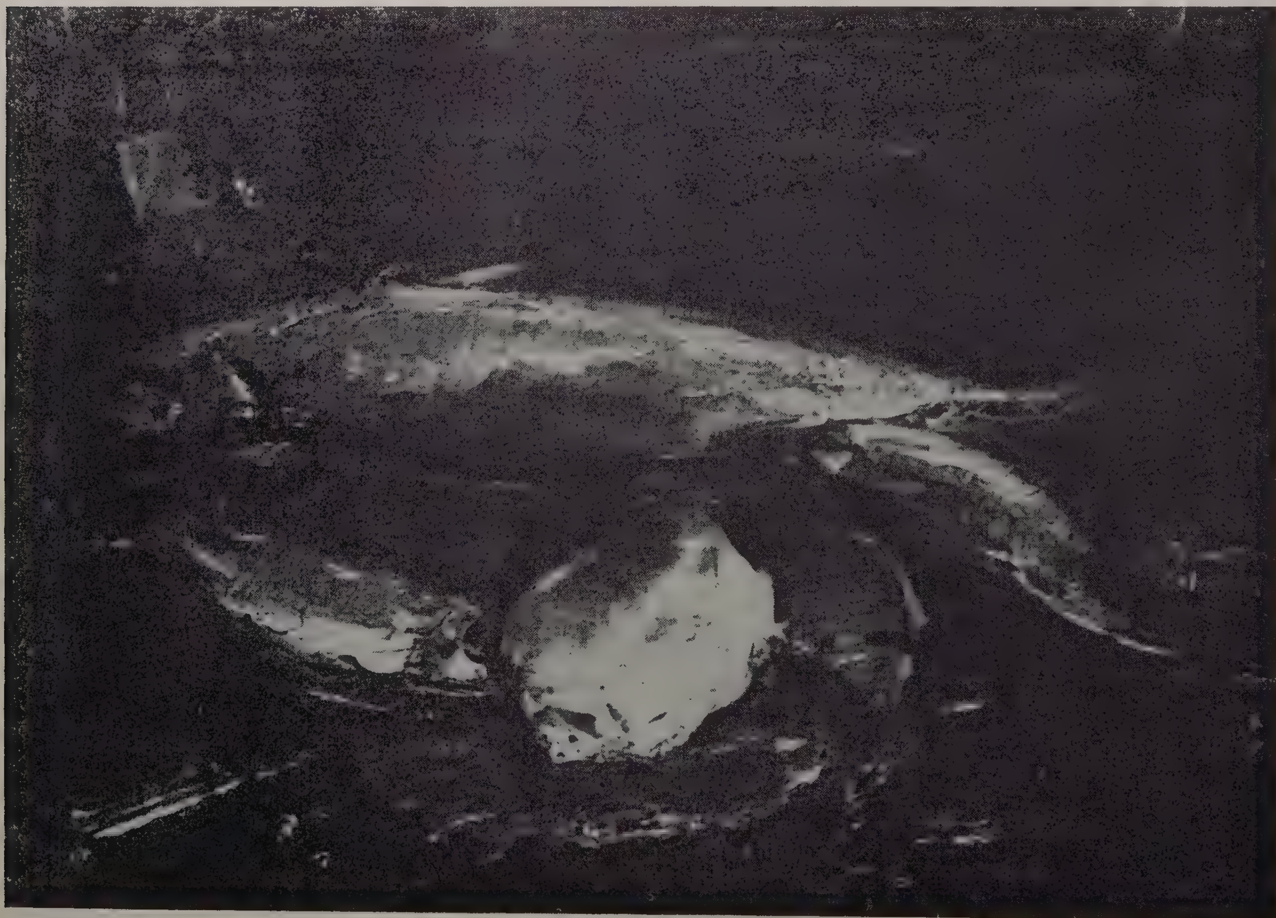
Profesoriaus Jonyno žmona, Elena Ustjanovaitė, buvo reto išsilavinimo ir takto žmogus anuometinėje Lietuvos visuomenėje. Baigusi Maskvos universiteto matematikos fakultetą, pasižymėjusi dideliais gabumais (visai dar jauna ji jau buvo mergaičių gimnazijos direktorė), ji turėjo puikių sąlygų ruoštis profesūrai. Tačiau ji tos karjeros atsisakė dėl savo vyro, nutarusi būti jo gyvenimo draugė jo šalyje, Lietuvoje. Kukli ir nesiafišuojanti, ji tyliai dalyvavo Lietuvos kultūriniame gyvenime. Kurį laiką ji dėstė matematiką gimnazijoje, vėliau per ilgą metų eilę sąžiningai ėjo Augštąjį Mokslą Baigusių Moterų Draugijos iždininkės pareigas — visad supama savo bendradarbių pagarbos ir meilės.

"Savo šeimos židiny profesorius dirbdavo atkakliai iki vėlaus vidurnakčio, ruošdamasis naujoms paskaitoms, kurias jis surašydavo ant siaurų popieriaus juostelių drausminga rašysena, aiškesne už mašinraštį. Niekad nenaudodavo pereitų metų užrašų, bet ir nenorėdavo išleisti nors šapirografuoto kurso", — rašo sūnus Vytautas.

Profesoriaus Jonyno šeima gyveno kukliai, nesirūpindama išorine prabanga, bet daugiau kultūros reikalais, knygomis, vaikų auklėjimu bei mokslinimu. Daugeliui atrodė, kad jų namuose ir svečiai nedažnai tesilankydavo, nes jie turėjo gan uždarą artimų bičiulių ratą. Profesorius Janulaitis ten nuolat užeidavo, prof. Augustaitis ir kiti, su kuriais rišo bendri interesai ir bendri dvasiniai reikalai. Ne tik tolimesni pažįstami, bet ir vaikai kartais manė, kad profesoriui kiti žmonės nebuvo įdomūs. Pastarieji tik užaugę tesuprato, kad "tėvas iš tikrųjų gi visa širdimi buvo arti savo žmonių. Kiek kartų mamai atšaldavo pietūs belaukiant, kol profesorius išsikalbės su prastuoliais darbininkais, pienininkais, policininkais, o ypatingai — sodininkais. Kalbėdavo su visais tiesiai ir atvirai, norėdamas padėti savo patarimu. Stebiuosi, kad tas nuoširdumas jam vėliau nepakenkė. Taip, sakysim, bolševikmety sužinojau, kad mūsų kaimynas Skabas, su kurio vaikais mes drauge augom, pasirodė esąs senas Lietuvos komunistų partijos narys. Tas žmogelis po žmonos mirties buvo atėjęs pas tėvą, klausdamas patarimo — ar jam prašytis įsileidžiamam į Sovietų Sąjungą. Tėvas neabejotinai suprato jo politinius įsitikinimus, bet nuo to žygio atkalbinėjo . . . Jo santykius su žmonėmis visad apspręsdavo gal ir naivus tikėjimas, jog asmenis galima paveikti, apeliuojant

į jo sveiką protą. Man visad liko atminty, kaip sykį pirmosios bolševikų okupacijos metu tėvą buvo iššaukę į NKVD namus. Išėjo mums vaikams nieko neprasitaręs. Tik kai už pusvalandžio mama pasisakė perkalbėjusi jį persirengti švariais baltiniais, mane apėmė nesuvaldoma baimė. Vėliau sužinojau, kad jį tardė apie suimtojo Duš-Dušauskos politinę veiklą. Nežinau, kokie buvo tam gudų veikėjui statomi kaltinimai (kažkaip jo iš karto nelikvidavo ir, vokiečiams atėjus, jis buvo išleistas iš kalėjimo), bet esu tikras, kad tėvas turėjo suimtąjį charakterizuoti kaip sąžiningą inžinierių bei pilietį ir kad jis kalbėjo tik apie tokius dalykus, kurie galėjo nušviesti žmogų palankiausioj šviesoj. Jo naivus pasitikėjimas artimu nesykį būdavo diskutuojamas namuose. Mums, vaikams, kartais atrodė, net anekdotiški jo įsikišimai, sudarant rekomendacijas, bet, matyt, tėvui buvo visai natūralu naudotis savo, kaip profesoriaus, autoritetu, jei tai sudarydavo galimybę kam nors padėti. Daug kartų vėliau jam tekdavo pažinti nuovylį. Sulaukti pašaipos . . . Kažkur tėvo būta užsispyrėlio. Kai sode iššaldavo medeliai ir nudžiūdavo skiepai, jis skiepydavo naujus, o kai kolega studentas suklupdavo ant pagarsėjusios universiteto koridoriuose "Žemės reformos", jis sekantį semestrą, turbūt, dar daugiau laiko skirdavo tam europinio masto įvykiui gvildenti . . ." — vis prisimena sūnus Vytautas.

Kaip daugelis prof. Jonyno būdo bruožų bei poelgių kitų būdavo klaidingai aiškinami, taip kai kam nesuprantamas buvo jo priklausymas TSRS tautų kultūrai pažinti draugijai. Kai bene 1935 m. vasarą humanitarinio fakulteto profesūra buvo gavusi pakvietimą važiuoti su ekskursija į Rusiją ir kai keli profesoriai savo tarpe jį interpretavo, teko girdėti prof. Jonyno samprotavimus. Mes, — sakė jis, — galime bolševikų neapkęsti, galime būti griežtai priešingi jų santvarkai, tačiau neturim pamiršti, kad Rusija — mūsų didžiausias priešas, o priešą mes kaip tik turime pažinti. Tad ragino jis kolegas reta proga pasinaudoti ir savo akimis pamatyti propagandos taip išgarsintus "laimėjimus" tikrovėje. Ekskursijos metu jisai pasireiškė kaip bolševikams labai nepatogus svečias, kuris, apsimetęs neišmanėliu, įkyriai klausinėjo vadovų apie

P. PUZINAS ŽUVYS

tokius dalykus, kurie aiškiai buvo norimi paslėpti, pastebėdavo ypač didelius "kolchozų" netobulumus ir nuolat iškeldavo jų rėžiančius blogumus ir juos diskutuodavo. Grįžęs gi nesivaržydamas pasakojo apie bolševikų melus ir apgavystes. Nuo 1938 m. jis viešai piktindavosi Paleckio, Giros, Cvirkos ir panašių lokajavimu bolševikams.

Toks profesorius liko mano atminime: augštas, liesas, su mandagia šypsena, vis kažkur skubiai ėjęs, vis rūpinęsis kitų reikalais, kaip tipingas mūsų senos kartos atstovas, kuris laikė savo pareigą dirbti kitiems, padėti artimui. Patriotas, bet nemėgęs tuo žodžiu švaistytis, tikras lietuvis, kietas, tvirtas, taurus, kuriam ne asmeniški laimėjimai rūpėjo, bet *principai.*

Atrodo, tikra prieglobstis profesoriui nuo visokių rūpesčių ir nemalonumų buvo jo mėgiamoji sodininkystė bei gėlininkystė. Su kokia meile, su kokiu rūpestingumu jisai sodino, laistė, karpė savo gėles, krūmus, medelius! Įvairiausių rūšių gėlės, o ypač daugybė retų lelijų — baltų, geltonų, margų, kažkokių nematytų, egzotiškų kyšojo sodelio ir knygomis prikrauto buto kampuose. Profesorius — gilus demokratas, nekentęs bet kokios prievartos ir savo nuomonės primetimo kitam, tokiu pat reikšdavosi ir sodininkystėje. Gerbdamas ir gyvenime individybę ir laisvę, jis ir sodininkystėje buvo didelio medžių apkarpymo priešu, leisdamas medeliams kiek galima laisvai augti. Tuo reikalu jis amžinai ginčydavosi su kitu dideliu fakulteto sodininku—profesorium V. Šilkarskiu, kuris kaip tik negailestingai medelius apkarpydavo . . . Ne tiktai sodely prie savo namo, bet ir nemažame sklype Tvirtovės alėjoje profesorius darydavo sodininkiškus eksperimentus. Kaip sodininkas, prof. Jonynas yra labai daug padėjęs Kauno inteligentams naujakuriams, užveisdamas sodus, skiepydamas, formuodamas medelius, o nekartą atminimui pasodinęs ir iš savo sklypo augalėlį.

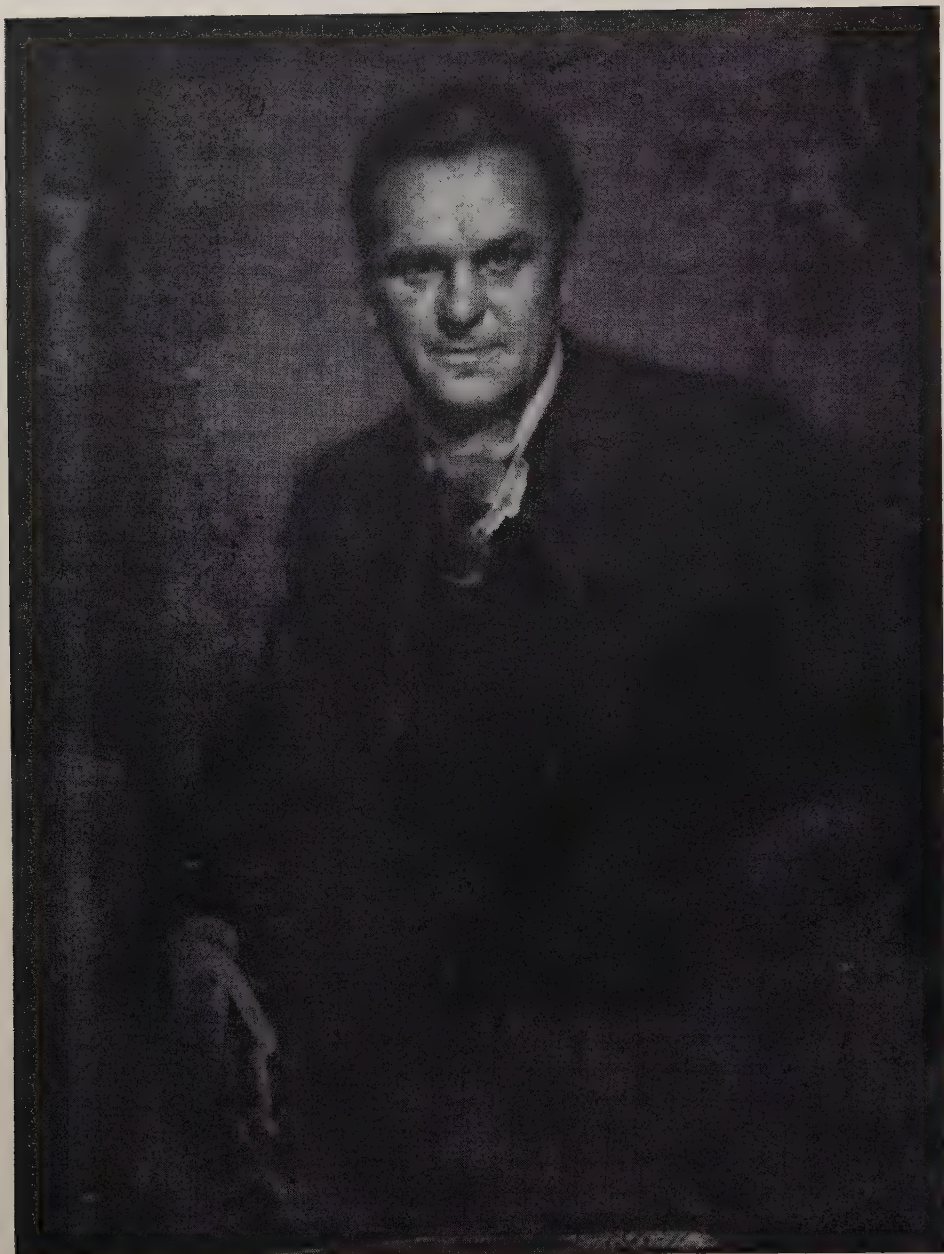
Pirmojo bolševikmečio ir vokiečių okupacijos laikais profesorius dėstė Lietuvos universitete Vilniuje. Vilniaus mylėtojas, jis ir tragiškais mūsų šalies momentais gėrėdavosi sostinės grožiu ir jos istoriniais paminklais, kurie tada nekartą suteikdavo paguodos ir kitiems . . .

Masinių žydų persekiojimų metu prof. Jonynas dėjo nemaža pastangų nelaimingoms aukoms gelbėti. Prancūzų kultūros garbintojas, nemėgęs vokiečių ir vokiečių kalbos (nors ja laisvai kalbėjo), jis mezgė ryšius su vokiečių karininkais antihitlerininkais, ieškodamas jų paramos ir užtarimo patekusiems į Himlerio įstaigas . . .

Antrajam bolševikmečiui užplūdus, profesorius ryžosi palikti savame krašte, prie savo žemės. Kiek yra žinoma, jo laikysena okupanto požiūriu buvo itin garbinga. Jis visą laiką dirbo universitete — iš pradžių Kaune ir Vilniuje, vėliau tiktai Vilniuje, bet Lietuvos istorijos dėstyti bolševikai jam jau nebeleido, palikdami tik bendrą TSRS istoriją ir Lietuvos istorijos "specseminarus". Profesorius su nemažėjančiu kruopštumu tyrinėjo naujus, iki šiol neprieinamus šaltinius, surinkdamas daug labai įdomios ir vertingos medžiagos. Apkraunamas darbu virš jėgų, jis niekad neturėdavo atostogų ir, slėgiamas labai sunkių moralinių sąlygų, norėdavo užsimiršti, pasinerdamas į darbą. Jau kopdamas į 70-tuosius metus, jis realizavo savo seną svajonę: išmoko laisvai skaityti angliškai, prieš miegą būtinai atsiskleisdamas kokią britų grožinės literatūros knygą. O skaudžių išgyvenimų netrūko, kai okupantas reikalavo iš jo parašyti Lietuvos istoriją, kuri rodytų, kad Rusija praeity buvusi didžiausia mūsų geradarė . . . Profesorius Jonynas, su tokiu pasididžiavimu kiekviena proga iškeldavęs Lietuvos pranašumą prieš Rusiją, taip pabrėždavęs visas nuoskaudas, mums praeity Rusijos padarytas, ypač akcentavęs Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo politinę platformą, kad *"visa Rusija turi priklausyti Lietuvai"* (omnis Russia ad litvinos deberet simpliciter pertinere) — profesorius Jonynas negalėjo tapti rusų klapčiuku. Turime tikrų žinių, kad jis nuo bjauraus pasiūlymo atsisakė. Galime suprasti, kaip sunku buvo tokiam pareigingam, sąžiningam žmogui išsilaikyti, kaip tasai "Rede quod debes" turėjo jį kamuoti . . .

Dveji metai prieš mirtį profesorius per 10 dienų važinėjo su studentais sunkvežimiu po istorines Lietuvos vietoves, pasiekęs net Naugardėlį. Vos savaitę prieš mirtį jis buvo grįžęs iš ekskursijos su studentais po Kuršių Neringą.

Mirtis užklupo profesorių staiga. 1954 m. liepos 11 d., sekmadienį, parvažiavęs iš Vilniaus į Kauną, jautėsi blogai (vėliau sužinota, kad, būdamas Vilniuje, jis kreipėsi pas gydytoją, bet šis jam nepasakė jo tikros padėties). Dar pirmadienį lankėsi pas pažįstamus, pasodino jiems medelį, bet jau vakare pasidarė labai blogai, dėl skausmo visą naktį nei miegoti, nei gulėti negalėjo. Antradienį buvo išvežtas į kliniką, ir giminių daugiau pas jį neprileista. Tik kažkokiu būdu jį dar buvo aplankęs prof. P. Galaunė — paskutinis iš pažįstamų, kuris matė profesorių Jonyną gyvą. Paskutinių valandų kančios buvusios nežmoniškos, kraujo spaudimas labai augštas, vargino skausmas ir nuovargis. 1954 m. liepos 14 d. apie 8 val. ryto profesorius Jonynas

P. PUZINAS AUTOPORTRETO ESKIZAS

V. Augustino nuotr.

mirė. Po skrodimo paaiškėjo, kad nuo įvairių išgyvenimų, nervinių sukrėtimų kraujo apytaka buvusi greita, susidarė dideli kraujo krešuliai ir pramušė širdies sieneles.

Daugeliui, kas žino gyvenimo sąlygas nelaimingoje bolševikų okupuotoje Lietuvoje, savaime ateina į galvą mintis: ir jis tapo baisiųjų mūsų priešų auka...

Profesorius Jonynas palaidotas Petrašiūnuose su studentų garbės sargyba. Jo kapą, esantį iškilioje vietoje, jau puošia skoningas paminklas ir mylinčiųjų rankų pasodintos jo taip mėgiamos gėlės. Profesoriaus kapo dešinėje ilsisi prof. Galaunės sūnus Deveinis, miręs džiova, o kitoje pusėje tako — Lietuvos istorikas, teisininkas, politikas, buvęs nepriklausomos Lietuvos ministeris — profesorius Augustinas Janulaitis.

Profesorius Ignas Jonynas rado amžiną poilsį savo tėvynėje, savo taip jam brangioje žemėje. Betgi barbarai okupantai, panaikinę senuosius kapus Kaune, ruošiasi ir Petrašiūnų kapus paversti Kauno jūra... Tačiau jokios Kauno jūros, jokios piktų priešų pastangos neišnaikins mūsų žymaus istoriko darbų, jo giliai įbrėžtų pėdsakų mūsų tautos praeities tyrinėjime, o jo šviesus atminimas gyvens širdyse jo buvusių mokinių ir tų tautiečių, kurie turėjo laimės jį arčiau pažinti.

KŪRYBOS PASAULY

KNYGOS ir ŽURNALAI

NAUJAI PRASKLEISTAS TAUTOSAKOS LOBYNAS

Nepailstantis mūsų tautosakos skelbējas ir tyrinētojas **dr. Jonas Balys** paskutiniu metu skaitančiajai visuomenei pateikė **Lietuvių mitologiškas sakmes,** o prieš porą metų, deja, daugelio mūsiškių visai nepastebėtą, labai svarbų darbą apie **lietuvių balades.** Abu šie leidiniai yra didis įnašas mūsų tautotyrai ir pro juos negirdomis praeiti labai nedera.

Lithuanian Narrative Folksongs. A description of types and bibliography, 1954, 144 psl. in 8°. Autoriaus leidinys.

J. Balys, ilgametis Lietuvių Tautosakos Archyvo direktorius, 1936 m. išspausdino itin svarbų lietuviškųjų pasakų tyrinėtojui pagalbinį darbą —"Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą" ("Tautosakos Darbai" II t.), kur sužymėjo visas spausdintąsias ir tuo metu prieinamas rankraščiuose mūsų pasakas, suskirstydamas jas kiek praplėstu Antti Aarne (1867-1925) pagrindu, kartu pateikiant ir trumpus jų turinius lietuviškai ir angliškai, tuo pačiu jas išvedant į tarptautinį pasakojamosios tautosakos tyrinėjimų lauką. Aptvarkęs pradžiai pasakojamąją tautosaką, J. Balys tuojau prabilo apie nepastebėtas mūsuose **balades** (1938 m. "Židinyje" ir vokiškai — "Litauische Volksballaden"— "Acta Ethnologica" 1939), kur pirmą kartą palietė 45 jų skirtingus tipus. Sekančiais metais atidavė spaudai (1940 V) "Šimtą liaudies baladžių", kurios dėl bolševikinės okupacijos tegalėjo pasirodyti vos tik 1941 m. Šiame, daugiau pasiskaitymui skirtame leidinyje, jis palietė jau 79 baladžių tipus ir nurodė kai kuriuos ryšius su kitų kraštų baladėmis (įvairios pastabos prie metrikos). Šalia visos eilės kitų darbų, J. Balys pradėtosios baladžių klasifikacijos ir registracijos neužmetė, ją tęsė ir tremties kelyje (Freiburge, Bloomingtone). Ir štai po keliolikos metų pasirodė ši nedidelė, tačiau nepaprastai kruopštaus ir didžio darbo knyga, kur aptariama ir palyginama su kaimyninių ir kt. tautų baladėmis apie 340 įvairių Lietuvoje žinomų baladžių tipų, sužymint jas iš mūsų dainynų, periodikos ir net rankraščių. Nesileidžiant į pačios baladės aptarimus ir kitus įvadinius dalykus (jų daininінkus, variacijų kilmę, tautiškumą ir tarptautiškumą, t. y. vienokį ar kitokį ryšį su kaimynais, bei jų mūsąjį, išskirtinį, pobūdį, poetines priemones ir kt.), kurie trumpai išdėstomi su visu tautotyrininko įžvalgumu ir yra įdomūs ne tik tautosakininkams, bet ir kiekvienam liaudies žodine kūryba besidominčiam, noriu pabrėžti ne tik aną didelį darbą, jas sužymint ir su kitų tautų baladėmis palyginant, bet ir šio leidinio reikšmę visai folkloristikai. Tai pirmas toks platus darbas apie baltų kraštų balades, palyginant jas su kaimynais. Bet kai pats darbas pasirodė angliškai ir teduota tik trumpa baladės santrauka, prie kurios dar nurodyta, kur toji baladė spausdinta, kur jos variantai pas kaimynus, tai šio didelio ir reikšmingo mūsų tautosakinio darbo saviškiai visai ir nepastebėjo, nes jis visas jiems visiškai "neįdomus". Tačiau ir šis "nuobodus bei neįdomus" darbas tampa patrauklus, kai rūpestingai jį pasklaidai, pvz. daug kam žinoma daina "Aš padainuosiu dainų dainelių, aš dainų merguželė; aš atdarysiu dainų skrynelę, paleisiu į liustelį..." išspausdinta mūsuose 32 kartus ir jai dar **nesurasta nė vieno svetimo atitikmens,** taigi ji savo kilme neabejotinai **sava,** perdėm lietuviška. Tuo tarpu daugelio dar ir dabar mėgiama ir net svetimiems uždainuojama **sukulto ąsočio** (puodo) baladė, nors ir gausiai išplitusi, deja, slaviškos kilmės. Slaviškos kilmės yra ir visos žiauriosios baladės. Žodžiu, besidomintis savo tautos dvasine kultūra ir jos ryšiais su kaimynais, kiekviename ir šios "nuobodžios" knygos lape gali daug ką išskaityti... Aplamai, tai didelis ir įnašinis darbas, praskleidžiąs daug ir gilių praeities dienų, būtinas kiekvieno mūsų šviesuolio knygų lentynoje ir reikalingas peržvelgti mūsų studentijai.

Lietuvių mitologiškos sakmės, 1956 — Nidos knygų klubo leidinys — Londone, 191 psl. in 12°. Šiame leidinyje sutelkta 238 mūsų sakmės apie Perkūną, kaukus (aitvarus), laumes, raganas ir burtininkus, slogutes, vilkolakius, milžinus, žmogėdras, saulę, vėją ir šaltį bei ugnį. Beveik visos jos spausdinamos pirmą kartą ir aprūpintos gera metrika, o angliškoji dalis ir spausdintųjų šaltinių nuorūdomis (176-191 psl.), kur dažnai pažvelgs ir lietuvis, besidomįs mūsų tautosaka. Ir nors leidinys skirtas šiaip skaitytojui, todėl užrašai išspausdinti bendrine rašto kalba, bet ne tarmiškai, tačiau atitinka ir tautosakininko reikalavimus.

Pagal lietuvių tautosaką rašęs apie Perkūną ("Tautosakos Darbai" III, VI tt.), Gabiją ("Kūryboje" 1944), medžių kultą ("Baum u. Mensch im litauischen Volksglauben",—"Deutsche Volkskunde" 1942), laumes ("Die Sagen von litauischen Feen", — "Die Nachbarn" I, 1948), įvairias kitas dievybes — dvasias ("Gimtajame Krašte", "Vaire", "Že-

mēs Ūkyje" ir kt., tremtyje—"Mintyje", "Pēdsakuose", "Žiburiuose" ir kt.), davęs jų visų trumpą apžvalgą "Lietuvių tautosakos skaitymuose" II, 1948 ir sen. lietuvių mitologijos apžvalgas ("Lithuanian mythology", — Funk and Wagnalls Standard Dictionary or Folklore and Legend II, 1950) ir kt., taip pat ir šias sakmes aprūpino J. Balys trumpu įvadu, kuriame paliečia lietuvių mitologiją ir religijos kilmę apskritai, pabrėždamas, kad "etnologai randa keliariopas pirmykščių religijų kilmēs šaknis, kurių svarbiausios, sprendžiant iš reiškimosi formų, buvę šios: magija arba burtavimai, manizmas arba mirusių senolių gerbimas, animatizmas ir animizmas" (11 p.).

Visi šie religijos kilmēs pradmenys yra grynai materialistiškos - evoliucioniškos sampratos išdava ir etnologijoje bei religijos istorijoje tos prielaidos, atrodo, jau pačios daugiau tinka religijų istorijai, kiek jos kilmēs pradmenims ir priežastims aiškinti. Šiandieną religijos apraiškų nebesistengiama aiškinti taip paprastai, kaip daryta prieš 80-50 metų. Kylančioji evoliucija kultūros apraiškoms jau atgyvenusi savo žydējimą, nes šalia kilimo yra ir kultūros **nuosmūkis** (degeneracija). Ir šis nuosmūkis privertē etnologus kiek kitaip spręsti jau nevieną apraišką. Atsirado šalia anųjų ir **kultūristorinē** srovē, daugiausia pasireiškusi per "Anthropos" žurnalą. Ji nemažiau žinoma už autoriaus suminētąsias, nors pirmosios liaudžiai plačiau žinomos ir ne tiek iš visokių materialistų ar laisvamanių, bet pagrindinai iš marksistų.

Animizmą pagrindinai kritikavo ne tik W. Schmidt ir "Anthropos" mokykla, bet ir visa eilē protestantų, pvz. K. Th. Preuss, N. Soederblom (švedas), o G. van der Leeuw animizmą laiko anglų-prancūzų pozityvizmo išraiška, t. y. filosofine išdava, bet ne iš etnologinių duomenų išplaukusia. Panašiai yra ir su kitomis, iš racionalistinēs filosofijos kilusiomis animatizmo, manizmo ar magijos prielaidomis, patapdintomis religijos grindmeniu.

Pastebējęs autorius, kad magija arba burtavimas bei mirusių gerbimas lietuviams nēra būdinga, jų plačiau ir neliečia. Iš tautosakos išeidamas, autorius animatizmą ir animizmą skaito pagrindiniais lietuvių religijos bruožais (14 p.). Pagal jį, ugnies, žemēs ir kt. gerbimai kilę iš baimēs ("gerbk juos, bijok jų..." 13 p.), o jau visoki "globējai", "sargai", "valdytojai" yra "pažengusi gamtos gerbimo forma". Tačiau tiriant sen. lietuvių religiją, vienos tautosakos neužtenka. Tenka peržvelgti ir istorinius šaltinius ir kalbinius duomenis. Dažnai viena tautosaka daugelio tų apraiškų negali išaiškinti; ji kartais teduoda tik vēlyvesnius dalykus, kartais dar ir svetimųjų poveikyje. Mūsų kalbiniai duomenys bylo ne animatizmą ar animizmą, bet gana ryškų **monoteizmą**. Lietuviai yra indoeuropiečių atplaiša. O indoeuropiečių Vyr. Būtybē "šviesos", arba "Dangaus Tēvo" vardu (plg. indų dyauh pitar, lot. Jupiter ir kt.), yra neabejotina. Vieni senąjį jos vardą išlaikē su senuoju "tēvo" žodžiu ("pitar", "pater"... iš indoeuropiečių **pete/r/**), o kiti su nauju "tēvo" žodžiu, pvz. frygai su "papas". Lietuviai, išlaikę pirmąjį Vyr. Būtybēs vardo žodį "dievas" (jį dangaus skliauto reikšme dar paskolino suomiams — "taivas"), tačiau antrąją jo dalį "tēvas" pasikeitē dar gana anksti kitu savo žodžiu arba jį numetē. "Dievas" buvo perimtas krikščionybēs, o antroji sen. Vyr. Būtybēs vardo dalis "tēvas", vietoje indoeuropietiškojo **"pete/r/"** susidarius savą **tēvas**, galējo būti pakeista kitu **"-patis"**, kuris mūsuose reiškia "valdovą", atseit vyraujantįjį bendruomenēje ir gal šeimoje asmenį. Ir mes dar šalia "viešpats" turime Wolfenbüttelio postilēje ir "vieš-**patni**", kas atliepia indų "ātni" (valdovē, žmona). Mūsų **-patis** išlenda ir ne tik bendr. "viešpatis", bet ir dievų varduose, k. a. **Dimstipatis, Žemēpatis, Laukpatis, Vējopatis.** Su -pati/r/ sudaro ir sen. indai savo dievybių vardus Bramanas-pati, deva-patir, prajá-pati (pradžiapati) ir kt. Etimologiškai ši antroji vardažodžio dalis nēra atskiriama (plg. E. Boisacq, Dictionnaire etymologique de la langue grecque..., 806 p., [4]1950, Walde — Pokorny Wrtb ir kt.) ir nuo lietuvių "pats", "patis". Ir kadangi Vyr. Būtybē aplamai nēra kokis animatizmo ar animizmo padaras, tai tuo pačiu jie negali eiti ir lietuvių sen. religijos pradmeniu arba "šaknimi".

Lietuvio santykį su dievybe autorius nusako grynai praktišku "tu man, tai ir aš tau" (14 p.). Deja, toks žvilgis susipjauna su **baime**, kurią tik kiek anksčiau dējo i lietuvių sen. tikējimo priežastį. Bijodamas žmogus jau nebesidera, jis nebesilygsta su dievybe, tas labai ryšku visais jos atsiprašymo atvejais (aukose, maldose). Praktiškasis "do ut does" nēra pirmykštēs religijos apraiška, bet racionalistų galvosenos padaras. Pagrindiniame žmogaus su dievybe santykyje glūdi vaiko santykis su geru, tegu ir kartais baudžiančiu, tēvu, todēl ir pirmykštēs aukos pagrinde yra **pirmuoniu** ir permaldavimo aukos, bet ne kažkoks prekybinis ar maginis santykis, ką ir pirmykščių žmonių etika taip pat aptaria negeru veiksmu.

Autoriaus pastabos Perkūnui, kad jis galējo būti pasiimtas "karių ir valdovų" savu dievu, patikimos. Bet tolimesnis aiškinimas: "kai lietuvių karingumas atvēso ir jie pasidarē ramūs žemdirbiai, tada daugiau įsigalējo Žemynos gerbimas, kuri duodanti žmonēms derlių" (9 p.), nēra vykęs. Lietuviai, tikriau baltai, jau iš naujojo akmens amžiaus **sēsliai** ir kartu **žemdirbiai,** tegu ir su aiškiais nomadiškais pažymiais ir po XII a. po Kr. (karingumas, imperijos kūrimas ir kt.). O **moteriškos** dievybēs reikia greičiau aiškinti lybių-suomių tautų įsrava. Visos latvių "mate" (motinos) tik svetima įsrava. O ši įsrava, atrodo, bus prieškristinių laikų, kai mes greičiausia suvirpdinome neindoeuropietiškos kilmēs Baltijos pakraščių gyventojus, kuriuos liudija mūsų proistorē. Tuo būdu Žemynos kultas tenka iškelti iš istorinių laikų į priešistorinius, nors dēl visos eilēs priežasčių istoriniuose šaltiniuose jis daug vēliau suminētas nei Perkūnas, kurio kultas XII-XIV a. po Kr. buvo svetimųjų daugiausia pastebētas ir išryškintas.

Ši vieta ir kelia būtiną reikalą susidaryti sen. lietuvių religijos **periodizaciją.** Nebeužtenka A. Brücknerio bendrosios padalos, kuri skyrē sen. mūsų pagonybę nuo apkrikštytosios tautos, jau besideformuojančiosios pagonybēs. Išeidamas iš priešistorinēs laidosenos ir vēlesniųjų šaltinių, sen. lietuvių religiją skirstyčiau šiais tarpsniais:

a) **prabaltiškasis** arba indoeuropietiškasis iki 2000 m. pr. Kr.;

b) **baltiškasis,** apimąs n. akmens amžiaus galą ir žalvario bei prieškristinį geležies amžių, kol dar baltai nebuvo galutinai suskilę;

c) **kiltinis** iki XII a. po Kr., kuris pagal laidoseną reikētų dar atskirai skirstyti į smulkesnius potarpsnius. Šio laikotarpio galui turime jau vieną kitą ir baltams rašytinį šaltinį;

d) **valdovinis,** turētų apimti XII-XIV amžius, kai lietuvių kiltys jungiamos kelių ar vieno valdovo ir kai valdovas pradeda eiti iš dalies ir vyr. aukotojo pareigas (pvz. Kęstučio priesaika). Šiam laikotarpiui turime nemaža šaltininių duomenų;

e) **žyninis** (XV-XVI a.). Valdovams tapus krikščionimis, tauta dar nebuvo apkrikštyta, senajam, tegu ir spaudžiamam, kultui vadovavo senesnieji ar kiti išskirtiniai asmens, kurie ano meto šaltiniuose minimi "sorceries" vardu. Tačiau senasis kultas, netekęs valdovinēs ir kt. paramos, pradējo jau išsigimti. Šiam lai-

RELIGINIS GYVENIMAS

ŠV. ONOS BROLIJA LIETUVOJE

Viena seniausių Lietuvoje įsikūrusių brolijų yra **šv. Onos brolija**. Jos buvimą Vilniuje jau XV a. gale paliudija šių dienų kruopštesnės studijos apie šv. Onos bažnyčios kilmę.[1] Šios Vilniaus brolijos istorija glaudžiai rišasi su Vilniaus vokiečių ir vienuolių bernardinų veikla.

Viduriniųjų amžių gale Vakarų Europoje šv. Onos garbinimas labai išplito ir tapo tiesiog mados reikalu, ypačiai Vokietijoje, kur js beveik sudarė šešėlį Marijos kultui.[2] Jau nuo XIII a. Vokietijoje yra žinomos šv. Onos brolijos "Annenbrueder". Iš karto jos buvo pirklių ir kalnakasių religinės bendruomenės, o vėliau įgavo visas brolijų žymes.[3] Todėl suprantama, kad ir vokiečių kolonistai užsieniuose, susibūrę į savo bendruomenes, rinkosi globėja šv. Oną, steigė jos vardo brolijas, statė jos vardo bažnyčias ir koplyčias bei kitais būdais sekė savo tėvynės pavyzdžiais. Dar XVII a. Lietuvoje ir Lenkijoje šv. Onos brolija laikyta vokiečių brolija.

Iš kitos pusės bernardinų (reformuotų pranciškonų šaka) ordinas taip pat daug prisidėjo prie Marijos motinos, šv. Onos, kulto išplatinimo. Tiek pranciškonų steigėjas šv. Pranciškus, tiek bernardinų šakos pradininkas šv. Bernardinas Sienietis buvo ypatingai pamaldūs į šv. Oną. Pranciškonų ordinuose yra daugybė bažnyčių ir vienuolynų, pavestų šv. Onos globai.

O šv. Onos garbinimas yra glaudžiai susijęs su Marija, ypačiai su jos Nekalto Prasidėjimo tiesa, kurią pranciškonai labai uoliai teigė ir gynė. Marijos Nekalto Prasidėjimo šventė senovėje buvo vadinama "Nekaltu šv. Onos Pradėjimu". Bažnyčioje buvo tikima, kad Marija buvo pradėta be gimtosios nuodėmės, kitaip sakant, Dievo buvo apsaugota nuo pirmųjų tėvų nusikaltimo ir jo pasekmių, o tas įvyko šv. Onos įsčiose. Todėl ir Marijos motinai, savyje pradėjusiai Nekalčiausiąją, yra teikiama ypatinga pagarba. Ikonografijoje viduriniais amžiais šv. Ona buvo vaizduojama ne viena, bet su savo dukrele Marija, o ši su sūneliu Jėzumi. Tokie šv. Onos paveikslai buvo vadinami "Šv. Ona Patitrečia" (lot. Metterica, vok. Selbdritt, lenk. Samotrzecia).[4]

Kai Lietuvon atvyko pirmieji bernardinai, jų tarpe buvo vokiečių ir čekų. Jie, atvykdami į Lietuvą, atsinešė tiek savo tautos, tiek savojo ordino pamaldumą į šv. Oną ir to pamaldumo išorines apraiškas. Be to, bernardinai globojo vokiečius ir aprūpino jų dvasios reikalus, prisidėdami ir prie šv. Onos brolijos veiklos palaikymo.

Vilniuje nuo pat Gedimino laikų buvo stipri vokiečių kolonija. XV a. Vilniaus vokiečiai pasekė pavyzdžiais savo tėvynės, kur tuo laiku šv. Onos garbinimas buvo pasiekęs augščiausią laipsnį ir kur to vardo brolijos, bernardinų globojamos, dažnai šalia vienuolių bažnyčios turėjo pasistatę atskiras brolijos koplyčias: jie Vilniuje, kai tik čia 1469 m. įsikūrė bernardinai, šalia jų bažnyčios pasistatė šv. Onos brolijos koplyčią, kuri vėliau perstatinėta ir papuošta virto šiandienine Vilniaus gražuole — šv. Onos bažnyčia. Vilniškė šv. Onos brolija galėjo būti dar anksčiau įsteigta, nes apie 1500 m. ji jau turėjo daug narių ir turtų.[5] Gal tai bus pati seniausioji šv. Onos brolija ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. Ji galėjo suburti Vilniaus vokiečius dar prieš bernardinų čia įsikūrimą, o šiems Vilniuje pradėjus darbuotis, pateko jų globon, kaip tai buvo kituose kraštuose.

Nuo 1500 m. jau turime tikslesnių žinių apie šv. Onos broliją Vilniuje. Tais metais pirmoji bernardinų bažnyčia (greičiausia medinė) sugriuvo. Tada bernardinai su pamaldoms persikėlė į gretimą šv. Onos koplyčią, dėl ko kilo ginčas su šv. Onos brolija, kuriai priklausė šv. Onos koplyčia. Ginčą turėjo išspręsti Didysis Lietuvos Kunigaikštis Aleksandras, kuris reikalą patvarkė bernardinų naudai, pavesdamas jiems brolijos žemę ir turtus.[6] Taip pati brolija pateko į pilną bernardinų globą. Maždaug apie tą pat laiką (1508 m.) ir Kaune prie bernardinų bažnyčios buvo įsteigta šv. Onos brolija. Ją įsteigęs Lenkijos (ir Lietuvos) generalinis bernardinų vikarijus Rapolas iš Proszowico.

Apie smulkesnę tų brolijų veiklą priešreformaciniame periode neturime tikslesnių žinių. Užėjusi reformacijos banga smarkiai apardė ir pačių bernardinų eiles; ji bus sunaikinusi ir šv. Onos brolijas. Tačiau, reformacijai dar visiškai neužgesus, bernardinai jau vėl ėmėsi atgaivinti šv. Onos brolijas.

---

kotarpiui turime katalikų ir pirmuosius protestantų liudijimus, bet dažnai išplaukiančius iš krikščioniškojo galvojimo ir savaip nuaiškinančius (interpretatio christiana ir i. protestana);

f) **žūtinis** (XVII-XIX a.), prasidėjęs su jėzuitų misijomis ir valdoviniais patvarkymais (protestantiškose valdose, bausmėmis ir kita prievarta lietuvius protestantus ėmęs "krikščioninti", t. y. sukrikščioninti ir nukatalikinti drauge). Šis sen. lietuvių tikėjimo laikotarpis reiškėsi tik senaisiais ir naujai susidariusiais prietarais, o krikščioniškosios minties dar ir XIX a. lietuvis nebuvo pilnai supratęs, todėl ir gavosi savotiškas sinkretizmas. Šis laikotarpis mums prieinamas išlikusia tautosaka ir kt. raštais. Nepadalinant sen. lietuvių tikėjimo atskirais tarpsniais ir kiekvieno jų neapžvelgiant, jo vaizdas nėra aiškus, nes ir jis neliko visą laiką pastovus ir nekintantis. Jis turėjo visą eilę posūkių ir lūžių (kitaip nesuprastume lietuvių proistorėje skirtingų laidosenos tarpsnių), todėl ir tenka juos susekti bei išaiškinti, o kartu įžvelgti ir kaimynines įtakas.

A. Mažiulis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Sonė Tomarienė: SAULĖS VESTUVĖS. Pasakos. Išleido H. Tomaras. Iliustravo **Vlada Stančikaitė.** 126 p.

Bruno Markaitis, S. J.: ŠIRDIES GELMĖ. Išleido Immaculata. 146 p. $2.00.

Petras Sagatas: SAULĖLEIDŽIO SPINDULIUOSE. Eilėraščiai. Iliustracijos Jono Tričio. Spaudė H. Morkūno spaustuvė Čikagoje. 93 p.

Žibintas. Religinės kultūros žurnalas. Leidžia D. Britanijos Lietuvių Kat. par. Bendruomenė. Nr. 1 (13).

• Kun. dr. Juozas Prunskis redaguoja knygą "Mano pasaulėžiūra", kurioje bus žinomesnių asmenų pasisakymai apie religiją, moralę, kultūrą. Medžiagos įteikimas pratęstas iki birželio 1 d.

Šios brolijos atgijimas ir išplitimas įvyko dėka Onos Jogailaitės, karaliaus Stepono Batoro žmonos, kuri buvo labai pamaldi į šv. Oną. Ji rūpinosi išgauti iš Šv. Sosto patvirtinimą brolijai ir atlaidus. Pirmiausia šv. Onos brolija 1578 m. buvo įkurta Lvovo vyskupo Solikowskio Varšuvoje prie šv. Onos (bernardinų) bažnyčios ir tuoj paplito prie kitų bažnyčių Krokuvoje, Lvove ir kitur. Brolijos įstatus patvirtino pop. Grigaliaus XIII legatas Lenkijai kard. A. Bolognetti. Pop. Sikstas V bule "Ex incumbenti Nobis officio" 1589 m. šv. Onos broliją pakėlė į arkibroliją, apdovanojo jos narius atlaidais ir pavedė ją išimtinai bernardinų vadovybei, leisdamas steigti skyrius — filijas tiek prie bernardinų, tiek ir prie kitų bažnyčių. 1581 m. šv. Onos brolija jau buvo atgaivinta Vilniuje ir Kaune.[7]

Lietuvos-Lenkijos valdovas Zigmantas Augustas prieš savo mirtį (†1572.VII.7) rašytame testamente įpareigojo savo seseris, o ypačiai Oną Jogailaitę, vėlesnę karaliaus Stepono Batoro žmoną, užbaigti pagal "naujus planus" jau iki stogo išvestą šv. Onos bažnyčią Vilniuje, kuri turėjo būti jo paties ir abiejų jo žmonų Elzbietos Habsburgaitės ir Barboros Radvilaitės amžino poilsio vieta — karališkas mauzolėjus.[8] Nors Zigmantas Augustas buvo palaidotas Krokuvoje, o jo žmonos ilsėjosi Vilniaus katedroje (jų kapai rasti tenai 1931 m.) ir nors ona Jogailaitė negalėjo pilnai įvykdyti savo brolio testamentą, tačiau ji rūpinosi, kad šv. Onos bažnyčia Vilniuje, jei jau ne kaip karališkasis mauzolėjus, tai bent kai šv. Onos brolijos bažnyčia, būtų užbaigta ir išpuošta. Prie bažnyčios išpuošimo prisidėjo Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila ir kapitula. Bažnyčios pašventnimas ir šv. Onos brolijos įvedimas įvyko 1581.IV.13.

Kaip greitai ši brolija Lietuvoje plito, matyti iš to, kad jau vysk. Merkelio Giedraičio laikais (1574—1609) ji jau yra prie kai kurių Žemaičių vyskupijos bažnyčių, nors ten bernardinų nėra. Praslinkus beveik 50 metų, vysk. Jurgis Tiškevičius, savo pranešime Šv. Sostui apie vyskupijos padėtį 1646 m., sako, kad jo vyskupijoje, šalia kitų brolijų, yra ir šv. Onos brolijos.[9] Dar 1625 m. pop. Urbonas VIII šiai brolijai, esančiai prie Žemaitijos bažnyčių, suteikė atlaidus.[10]

Į šv. Onos broliją rašėsi ne tik eiliniai pamaldūs tikintieji, bet ir didikai, valstybės asmenys, augštoji dvasiškija. Jos nariais buvo: Ona Jogailaitė, kuri, kol buvo gyva, kas antradienis dalyvaudavo Varšuvos bernardinų bažnyčioje iškilmingose brolijos pamaldose, karalius Zigmantas Vaza, didikai Zamoyskis, Radvila Našlaitėlis, Leonas Sapiega, Mikalojus Pacas, Giedraitis, Vanius, vyskupai, kapitulų nariai ir šiaip dvasiškiai. Kai Vilniuje buvo atgaivinta šv. Onos brolija, tai į ją, be augštų asmenų, dvasiškių ir pasauliečių, buvo įrašyti net bernardinų ir šv. Onos bažnyčios elgetos. Suprantama, kad brolija, turėdama savo narių tarpe galingų ir turtingų asmenų, įsigijo reikšmingų užrašų ir dovanojimų.[11]

Iki kokio laipsnio ši brolija prisidėjo prie dvasinio gyvenimo atgaivinimo ir pagilinimo poreformaciniu metu, šiandien sunku pasakyti. Tačiau iš jos įstatų, kuriuos parašė kun. S. Haginowas lenkiškai, o vysk. Solikowskis išvertė į lotynų kalbą,[12] matyti, kad brolijos narių dėmesys kreipiamas į tikėjimo praktikavimą ir gynimą nuo puolimų iš kitataučių ir netikėlių pusės. Tokiu būdu, matyti, ši brolija siekė savo narius apsaugoti nuo klaidų ir sustiprinti tikėjime.

Įstatai siekia pakelti tiek religinį, tiek moralinį narių gyvenimą, pagilinti dvasios šventumą ir tikėjmą. Šio tikslo siekiant, kiekvienas narys turi mokėti ir suprasti poterius: Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu į Dievą Tėvą, 10 Dievo Įsakymų. Nariai, kiek galima, turi kas antradienis dalyvauti bernardinų bažnyčioje šv. Onos mišiose — votivoje ir pamaldžiai apmąstyti V. Jėzaus kančią. Turi dažnai eiti išpažinties, o šv. Onos dieną duoti išmaldų ir teikti kitokią pagalbą vargšams. Nariai privalo dalyvauti brolių laidotuvėse, ir 2 kartu metuose laikomose pamaldose už brolijos mirusius narus. Turi vengti vaidų, apkalbų, o ypačiai girtybės; turi padėti vienas kitam patarimais ir pagalba, guosti nelaimingus, sutaikyti susivaidijusius ir stengtis suvesti juos į vienybę; apie kiekvieną reikia gerai manyti ir kalbėti. Ypatingas narių dėmesys yra kreipiamas į tai, kad jie išlaikytų tkėjimo grynumą. Girdėdami kurį nors kalbant prieš Kristaus įsteigtą vieną, tikrą ir visuotinę Bažnyčią, arba prieš jos mokslą, arba prieš Dievo Sūnų, arba prieš Šventąją Dvasią, arba prieš šventes ar prieš Dievo šventuosius — narys neturi prie tokių kalbų prisidėti ir joms pritarti. Kam Dievas davė mokslo, tas turi tinkamai atsakyti, atremti "ne stultus videatur sibi sapiens" (kad kvailas nesidėtų išmintingas esąs). O kas neturi mokslos, tai turi pareikšti, kad tokios kalbos jam nepatinka, ir tai pareiškęs, jei mato, kad gali kilti vaidai, turi pasišalinti. — Kaip matome, brolijos nariai buvo nuteikti gana aktyviai kovoti prieš klaidingus mokslus kalvinistų, arijonų ir kitokių anų laikų protestantų sektų.

Brolijos susirinkime kasmet renkamas vyresnysis. Kasos tvarkymui parenkamas dar vienas brolis. Vėliau brolijos vadovybė susidėjo iš kelių asmenų. Susirinkimai vykdavo arba bažnyčioje, arba vienuolyno svečių kambaryje. Vadovybė turėjo vesti narių sąrašus ir kasos knygas, kurių yra išlikę iki mūsų laikų (Vilniuje nuo 1580 m.).

Nariai nešiojo brolijos ženklą: pakabinamą apskritą medalį iš aukso, sidabro ar kito metalo, kurio vienoje pusėje buvo šv. Onos su dukrele Marija atvaizdas ir apskritas įrašas: S. Annae Societas (Šv. Onos brolija), o kitoje pusėje įrašas: Fructus caritatis salus (Meilės vaisius — išganymas). Buvo sudėta speciali brolijos malda, kurią nemoką skaityti galėjo pakeisti paprastais poteriais.[13]

Sunku šiandien tiksliai nustatyti, bet greičiausia iš anų laikų, kada kūrėsi ir veikė šv. Onos brolijos, yra lenkiška giesmė a p i e š v. O n ą: "Chwalmy Boga z wysokošči",[14] kuri buvo išversta ir į lietuvių kalbą. Ji randama senose "Kantičkose" ir pavadinta "Giesmė apie szventas Patronkas Žemaiczių ir Lietuvos Kunigaiksztystės, o pirmiausia apie S. Oną, Motiną Panos S.",[15] nors toje giesmėje, kuri prasideda žodžiais: Garbė Dievui ant augštybės" apie kitas "Patronkas" nėra nė žodžio.

J. Vaišnora, M. I. C.

---

1) P. Rėklaitis Die gotische St. Annenkirche in Vilnius (Commentationes Balticae II (1954).
2) B. Kleinschmidt, O. F. M. Die hl. Anna, ihre Verehrung in Geschichte 1930, 138 p.
3) B. Kleinschmidt Anna (Lexicon fuer Theologie und Kirche I (1930), 452-453 p.
4) J. Sauer Selbdritterbilder (Lexicon fuer Theologie und Kirche IX (1937). 439 p.
5) K. Kantak Bernardiny Polscy, I (1933), 157 p.
6) W. Jaeger Die St. Annakirche und die Klosterkirchen von St. Bernhardin und St. Michael in Wilna 1918, 15 p.
7) K. Kantak, op. cit. II, 253 p.
8) M. Balinski Hystorya Miasta Wilna II (1837), 161-162, 175 p.
9) Vatikano Archyvas, Proces. Consistor. 12, f. 108v.
10) Vatikano Archyvas, Secret. Brev. 708, f. 134.
11) K. Kantak, op. cit. II, 256 p.
12) Societas S. Annae, Aviae maternae Christi Servatoris Nostri in Polonia sub rege Stephano et Annae Jegielonia Regina instituta A. D. 1578, Zamosc 1599.
13) K. Kantak, op. cit. II, 254-256 p.
14) J. Surzynski Spiewnik Koscielny 1886, 316-317 p.
15) M. Valančius Kantičkos 1859, 455-458 p.

MENAS

DAILININKAS PAULIUS PUZINAS

Paulius Puzinas gimė Rygoje ir ten baigė mokslus. Į Latvijos meno mokyklą nepriklausomais laikais iš Rusijos buvo susitelkę gerų dėstytojų, kurie atsinešė ir savo tradicijas: tikslų piešinį ir realistinį tikrovės traktavimą. Puzinas pradžioje studijavo pas Tilbergą figūrinę tapybą, paskui perėjo pas Purvitį studijuoti peisažo. Jį baigęs, vėl grįžo prie figūrinės tapybos studijų.

Šios mokyklos tradicijos ir sudarė pagrindą tolimesnei Puzino kūrybai. Valdydamas gerai piešinį, realistiniame plane jį tiksliai komponuodamas, jis turi savitą kūrybos techniką. Pirmiausia teptuku drobėje padaro realistinę studiją. Jei tai yra portretas ar grupinė kompozicija, ją detaliai išanalizuoja, anatomiškai tiksliai pastato figūras. Jei peisažas, jis turi tikslų tikrovės perdavimą. Tokie paveikslai žvelgia į mus lyg iš praeito šimtmečio, iš realistinės epochos. Savame stiliuje jie tikslūs ir geri, bet, kaip pats dailininkas sako, — tai nėra kūryba.

Kūrybinis momentas prasideda tada, kai kompozicija jau baigta realistiniame plane. Tada paveikslą jis sumodernina, įnešdamas labai daug laisvumo, suprastindamas, išryškindamas pagrindines idėjas. Taip paveikslas pasidaro moderni, išlaikyta ir skoninga kūryba.

Kaip studijiniame momente jis dirba teptukais, atsargiai paliesdamas drobę, išgaudamas visus švelnumus, taip kūrybos momente jis vartoja peilius, teptukus ir net pirštais deda dažus. Kaip pirmame momente jis yra nuosaikus ir matematiškas, taip antrame — impulsyvus. Čia atsiranda lygios plokštumos, kurios atrodo sukurtos vienu pabraukimu. Jos plečiasi paveikslo fone, eina per figūros veidus ir drabužius. Plokštumas kerta drąsūs brūkšniai, tamsios dėmės, kurios išryškina pagrindinius piešinio bruožus.

Šis impulsyvus kūrybos momentas atgaivina visą kompozicijos sampratą. Taip jo veidai, pirmiau realistiškai išstudijuoti, dabar keliais pabraukimais gauna savo išraišką. Dažnai juose ištirpsta net būtinos detalės — akys, nosis, o pasidaro tik kontūrai. Drąsiais brūkšniais, plokštumomis naikinamos drabužių klostys ir kitos detalės fone. Ir čia pasilieka tik namo ar gamtovaizdžio užuomina. Taip pagrindinė mintis išryškinama. Kartais, norėdamas temą dar labiau pagilinti, ją prislopina, pvz., paveiksle "Pabėgėlių šeima" trys žmonių figūros ne tik neturi veidų, bet yra vos vos įžiūrimos.

Panašiai jis elgiasi ir su peisažu. Čia drąsūs brūkšniai, plokštumos išveda kompoziciją iš nuobodaus ritmo; taip pat skandinamos detalės, ieškoma bendros nuotaikos.

Antrasis kūrybos momentas jam pravėrė duris į įvairias parodas, sudėjo visą eilę premijų ir medalių, o pirmasis — studijinis — sudarė pragyvenimo šaltinį. Realistiniu ramiu traktavimu jis yra nupiešęs visą eilę religinių užsakymų ir gana daug elegantiškų portretų. Šią savo kūrybą pats dailininkas vadina komerciniu menu. Tačiau šis komercinis menas mums įdomus vienu atžvilgiu. Paveiksluose pabrėžiama formų ištaigumas bei pilnumas, džiaugsmas, o kartais romantinė svajonė. Spalvos išskleistos rudoje, rausvoje gamoje. Tai barokinio paveikslo įspūdis. Barokas dailininkui yra lyg kūrybos šaltinis, kaip daugeliui yra gotikos ar romaninis stilius.

Bet eidamas į kūrybinį momentą, barokiškas jis pasilieka tik savo koloritu. Šis paveikslų pilkumas yra itin būdingas Puzinui. Kai nūdienos dailininkai net su pastangomis ieško spalvinio turtingumo ir žaismo, Puzinas vartoja tik kelias spalvas (rudą, rusvą, pilką su jų pustoniais). Amerikiečiai jį pavadino šiaurės krašto dailininku; krašto, kur ilgi rudenys ir miglos įsiskverbė į menininko pasąmonę. Jis pats sakosi, kad dabartis neturi nieko džiuginančio, tai ir jo spalvos negali džiaugtis. Tačiau jo pilkumas nenuobodus. Jo paveikslai pasižymi turtinga faktūra, šviesos ir šešėlių žaismas.

Siužetų jam pateikia dabartis. Giliausį įspūdį dailininkui padarė karas ir savo krašto netekimas. Su dramatine įtampa vaizduoja "Pabėgėlių šeimą", kuri klajoja tamsumoje ir ieško nakvynės. Matome motiną su kūdikiu ant rankų, susklupusią tarp griuvėsių. Net Madoną jis perkelia į mūsų laikus ir pavadina ją "XX amžiaus Madona". Čia jau visai nebėra barokinio ištaigumo, čia tik liūdesys ir skausmas. Tai vienas iš gražiausių jo darbų, atnešęs bent kelias premijas.

Mėgsta dailininkas pajūrio temas: žvejus ir žuvis. Žvejai jo tvirti ir galingi, įpratę grumtis su jūra. Peisažuose parodo užmirštus didmiesčio kaimus, griuvėsius, pajūrius, į kuriuos įdeda daug romantinio lengvumo.

Puzinas meno mokyklą baigė 1932 metais, o 1933 m. Kaune surengė savo kūrinių parodą. Mokytojavo gimnazijose Panevėžyje, kur išdekoravo katedrą ir dar keletą bažnyčių. 1939 rudens parodoje laimėjo valstybinę premiją.

Atvykęs į Ameriką kurį laiką gyveno Los Angeles, Calif., dabar New Yorke. Vienur ir kitur yra laimėjęs visokiausių premijų, atžymėjimų. Dalyvaudamas amerikiečių dailininkų draugijose, palaiko su jais gyvą kontaktą, yra davęs nemaža piešimo demonstracijų. Šiuo metu meną dėsto Jamaicos meno institute.

P. Jurkus

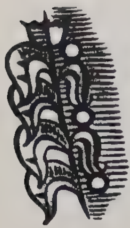
• Adomo Galdiko kūrinių paroda atidaryta kovo 27 Feigl galerijoje Niujorke. Ši paroda jau yra trečioji surengta Niujorko mieste. Dailininkas savo kūryba vis labiau ir labiau įsitvirtina amerikiečių augštojo meno sluogsniuose.

• Petro Kiaulėno tapybos darbų paroda įvyko Paryžiuje, Andre Weil galerijoje, kovo 1-14 d. Iškabinta 21 paveikslas. Parodos proga išleistas katalogas su spalvota reprodukcija ir J. Pichardo straipsniu, labai palankiai apibūdinančiu mirusiojo dailininko kūrybą. Parodos ruošimu rūpinosi žmona, Vasia Kiaulėnienė, kuri tuo reikalu nuvyko į Paryžių.

• Adomo Varno lietuviškų kryžių albuminį rinkinį ruošiasi išleisti J. Karvelis Čikagoje. Tai bus jau antroji laida. Pernai J. Karvelis išleido P. Galaunės knygą "Lietuvių liaudies menas".

• Dail. I. Šlapelio paminklui statyti komitetas prašo siųsti daugiau konkursui projektų. Dailininko dviejų metų mirties sukakčiai paminėti manoma ruošti ir jo darbų parodą.

• Čikagoje įvykusioje parodoje, kurioje dalyvavo 1530 dailininkų su 3000 paveikslų, J. Pautieniaus darbas "Sodas" lankytojų rastas geriausiu ir apdovanotas 300 dol. premija.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KANADOS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ

Svečiuose pas kaimynus.— Bendruomenės Taryba—vienintelis vyriausias organas. — Gyvenimiškas jo sudarymo būdas. — Žvilgsnis į Bendruomenės darbą. — Sunkumai ir rūpesčiai. — Linkėjimai.

Teko būti pakviestam ir dalyvauti Kanados Lietuvių Bendruomenės III Tarybos I sesijoj, įvykusioj 1957 m. sausio 19 ir 20 d. Toronte. Malonu buvo atlankyti artimuosius kaimynus, su kuriais JAV Lietuvių Bendruomenę sieja ne tik tie patys tautiniai siekimai, bet ir užsimezgusio tarpusavio bendradarbaivimo šildanti nuotaika. Dirbdami tą patį lietuvišką darbą, galime taip pat ir vieni kitų patyrimu pasinaudoti. Štai kodėl šio atsilankymo proga norisi pasidalinti vienu kitu įspūdžiu bei pastaba, galinčia būti naudinga ir JAV Liet. Bendruomenės gyvenimui.

JAV-ėse darbas yra dirbamas pasidalinimo pagrindu: Altas yra Lietuvos laisvinimo reikalams, Balfas — užjūrio lietuvių tremtinių šalpai, Lietuvių Bendruomenė — (daugiausia) kultūriniam darbui. Tokio pasidalinimo nėra Kanadoje — ten visi lietuviški reikalai telkiami viename vyriausiajame organe, Lietuvių Bendruomenės Krašto Taryboje. Todėl "Tėviškės Žiburiai", pasitikdami naujai išrinktą Kanados LB Krašto Tarybą, savo vedamajame jos vaidmenį ir reikšmę apibūdina:

"Krašto Taryba renkasi su pilnu autoritetu, su pilnais įgaliojimais kalbėti visos Bendruomenės vardu ir tvarkyti visus jos reikalus. Pagrindinis jos uždavinys patikrinti Bendruomenės organų praeitų metų veiklą, aptarti veiklos metodus, numatyti ateinančių metų uždavinių eilę bei priemones jiems siekti ir išrinkti naujuosius organus. Visos keturios buvusių Tarybų sesijos rodė, kad darbo metodai nusistovi, kad keliai daugeliui atvejų jau surasti, tad ir Krašto Tarybų darbas kiekvienoje sesijoje vyko vis sklandžiau ir sklandžiau" (1957 sausio 17 Nr. 3).

Iš tikrųjų tokiame viename vyriausiajame organe, visų lietuvių pripažintame ir netrukdomame iš šalies, glūdi Kanados Lietuvių Bendruomenės jėga, bet, kaip matysime vėliau, čia pat slypi ir tam tikri pavojai bendruomeniniam vieningumui.

*

Kanados LB Krašto Taryba yra sudaryta ne vienu pagrindu. Didžioji jos narių dalis yra renkama visų lietuvių visuotiniais rinkimais. Toliau Krašto Tarybos nariais yra apylinkių atstovai (po vieną nuo kiekvienos apylinkės). Iš mandatų komisijos pranešimo susidarė vaizdas, kad sprendžiamuoju balsu Krašto Tarybos posėdžiuose taip pat dalyvauja ir Krašto valdybos (centrinės) nariai.

Šitoks Krašto Tarybos sudarymas gal ir nėra nuoseklus formaliniu atžvilgiu (jos nariai nėra "lygūs" pagal jiems pareikštą pasitikėjimą — vieniems tas pasitikėjimas suteiktas visų lietuvių per visuotinius rinkimus, kiti teatstovauja tik sritiniams LB vienetams — savo apylinkėms, Krašto valdybos nariai teturi pasitikėjimą tik Krašto Tarybos, nes yra jos išrinkti), tačiau yra gyvenimiškas: šitaip sudarytoje Krašto Taryboje iškyla ir atsispindi visi gyvieji Bendruomenės reikalai — į posėdžius nariai ateina su asmeninė patirtimi, su patiriamais bei pergyvenamais sunkumais, pagaliau ir su džiaugsmą bei pasiryžimą keliančiais laimėjimais. Šitokia Taryba yra geriausias pačios Bendruomenės aspindys. Taikantis prie gyvenimo reikalavimų, kartais naudinga atsisakyti teisinių formalinių dėsnių, ir Kanados Lietuvių Bendruomenė, mums matos, pasirinko paties gyvenimo rodomą kelią.

Gyvenimiškumą liudijo ir Krašto Tarybos posėdžiai: nariai jiems rodė reikiamo dėmesio. Pvz. iš 30 rinktųjų Krašto Tarybos narių posėdžiuose dalyvavo 27 — pasigėrėtinas pareigingumo pavyzdys! Nuostabu, kad šio pareigingumo daug mažiau teparodė pačios apylinkės: iš 23 sąrašuose turimų apylinkių (trys esančios mirusios) Krašto Tarybos posėdžiuose tebuvo atstovaujamos vos 8. Krašto valdybos nariai dalyvavo, rodos, visi. Ir visas šis sudėtinis vyriausiasis Bendruomenės organas pasirodė esąs veiklus, gyvas ir pajėgus spręsti visus iškilusius klausimus. Kaip teisingai pastebima "Tėviškės Žiburiuose":

"Aptartinų reikalų atsirado vis daugiau ir daugiau. Krašto Taryba, norėdama juos visus pasvarstyti bei įsakmiai išspręsti, turėtų savo sesiją užtęsti bent porą savaičių. Deja, Tarybos nariai tegali užtrukti tik porą dienų. Taryba visdėlto suranda atsakymą į visus klausimus. Jų dalis nebūna suformuluoti, bet yra matomi iškilusių klausimų sprendimuose. Ir šiai KT sesijai būtų buvę ką svarstyti ir daug ilgiau, tačiau esminiai klausimai buvo atsakyti ir per tą trumpą poros dienų sesiją" (1957 sausio 24 Nr. 4).

Pastarasis pasisakymas kiek paryškina ir tas salygas, kokiomis Kanados Lietuvių Bendruomenei (ir visoms bendruomenėms, neturinčioms apmokamų žmonių) tenka dirbti.

*

Apžvalgos rėmai nebeleidžia plačiau dirstelėti į Kanados Lietuvių Bendruomenės darbo plotus, kiek jie atsispindi Krašto Tarybos posėdžiuose. Vaizdui susidaryti tebus leista priminti tik pačius pranešimus. Juos padarė: Krašto valdybos pirm. B. Sakalauskas, ižd. P. Kvedaras, Kultūros Fondo pirm. Iz. Matusevičiūtė, Šalpos Fondo pirm. V. Sonda, Politinio Komiteto vardu J. Kardelis, Garbės Teismo vardu L. Tamašauskas, Vasario 16 gimn. rėmėjų būrelių vedėjas P. Lelis, Tautos Fondo Atstovybės pirm. L. Girinis-Norvaiša, apie politinę Mutual Cooperation League veiklą Aperavičius, apie Pabaltiečių Federaciją J. Simonavičius ir Jurkevičienė, Kontrolės Komisijos aktą perskaitė pirm. K. Andriuškevičius. Atskirų apylinkių veiklą apžvelgė: Montrealio Balzaras, Hamiltono Juozapavičius, Oakvillės Ramanauskas, Ottavos Paškevičius, St. Catherines Lianga, Toronto Simanavičius, Wellando Ulbinas, Fort Williamo Jasevičiūtė (raštu), Windsoro Januška. Taigi darbo plotai platūs, rūpesčiai aiškūs:

"Jei šiandien kas atsuktų mūsų laikrodį šešetą metų atgal", — pastebima 'Tėviškės Žiburiuose' — "pasijustume labai nejaukioje aplinkoje — palaidoje bendruomenėje, be jokių tvarkomųjų organų. Kai šiandieną jau turime ketveris metus gyvavusios bendruomenės organus, mums tai atrodo taip įprasta, taip suprantama, tie organai, atrodo, yra neatskiriama mūsų gyvenimo dalelė, kad mes jų nebepajėgiame net pastebėti" (1957 sausio 17 Nr. 3).

*

Kad šis nusiskundimas ne be pagrindo, rodo Kanados LB Krašto Tarybos rinkimai. Jie praeina be didesnio dėmesio. Ir paskutiniuose Krašto Tarybos rinkimuose tedalyvavo vos 1737 lietuviai. 1951 m. gyventojus surašant, lietuviais Kanadoje teprisipažino 16,224 asmenys. "Nepriklausomosios Lieuvos", kito Kanados lietuvių savaitraščio, red. J. Kardelis lietuvių ten randa daugiau ir dėl balsavimo pasidaro nepalankias išvadas:

"Jeigu Kanadoje yra, kaip spėjama, 22-23,000 lietuvių, tai į Krašto Tarybą tebalsavo tiktai apie 8 procentai visų lietuvių. Tad tautiečių dalyvavimas Krašto Tarybos rinkimuose yra aiškiai nepatenkinamas".

Galima ieškoti įvairių pateisinamų tam priežasčių. "Tėv. Žiburiai" pvz. nurodo (žr. 1957 sausio 17 Nr. 3), kad Kanadoje kai kuriose vietovėse (Port Credit) net savivaldybių rinkimuose tedalyvauja vos apie 3% turinčių teisę balsuoti. Bet šitie nurodymai mus maža tepaguodžia. Atsimenant tai, kad bendruomeniniai visuotiniai rinkimai turi diegti mums visuomeninius įpročius ir pratinti prie demokratinės tvarkos, kanadiečių balsuotojų elgesys negali būti mums pavyzdys: lietuviai turi turėti ir daugiau sąmoningumo, ir rodyti daugiau pareigingumo. Todėl nesidomėjimas viešuoju lietuvišku savo gyvenimu mums yra ne kas kita, kaip pavojinga visuomeninė mūsų liga, kuria reikia visiems susidomėti ir kurią reikia laiku pradėti gydyti.

Mes taip pat negalime pritarti "Naujienoms", kurios nevengia kiekviena proga iš Bendruomenės rinkimų pasišaipyti. Pvz. ir dėl Kanados rinkimų jos rašo:

"Atrodo, labai demokratiška tvarka, bet iš tikrųjų tai yra demokratijos karikatūra... Taigi reikėtų gal pasvarstyti, ar yra tinkama ta organizacijos forma, kuria yra pagrista Bendruomenė" (1956 gr. 7 Nr. 288).

Svarstyti galima, bet tik konkrečius siūlymus. Kol kas „Naujienos" jų nėra pateikusios. Mums gi, susirūpinusiems po lietuvybės vėliava telkti lietuvius, tuo tarpu nežinoma geresnė forma už tą, kuri įgalina aktyviai lietuviškame gyvenime reikštis kiekvieną lietuvį kad ir per visuotinius rinkimus. Ir kodėl toks reiškimosi būdas tėra tik "demokratijos karikatūra"? Tad kas tada ne karikatūra? aklamacija? nominacija? oligarchija? Ar "Naujienoms" tada "demokratijos karikatūra" ir Kanados savivaldybių rinkimai? Ar šitaip išrinkti savivaldybių organai pagal jas turi teisę vykdyti savo uždavinius?

Tačiau ne demokratinę tvarką reikia smerkti, bet rūpintis jai visus lietuvius ugdyti. Nei Kanados savivaldybių, nei Lietuvių Bendruomenės rinkimai nėra "demokratijos karikatūra" — jie terodo tam tikrus negalavimus, kuriuos reikia šalinti. Tuo turėtų rūpintis ir "Naujienos".

*

Buvo sakyta, kad Kanados Lietuvių Bendruomenei tenka rūpintis visais lietuviškais reikalais — ne tik kultūriniais, ne tik šalpos, bet ir politiniais. Ten prie LB veikia ir Tautos Fondo atstovybė. Taigi Kanados Lietuvių Bendruomenėje labiau jaučiami politinio mūsų gyvenimo skersvėjai. Iš vienos pusės Krašto Taryboj buvo pareikšta nusistebėjimo, kad naujas Tautos Fondo įgaliotinis buvo paskirtas be Krašto Valdybos žinios, nors TF statutas numato jos rekomendacijos reikalingumą. Iš kitos pusės kaikurių apylinkių atstovų pranešimuose buvo konstatuota ta skaldymosi bei nesutarimo dvasia, kuri į Bendruomenę ateina iš politinių mūsų sferų. Antai, Montrealio apylinkės atstovas savo pranešime paminėjo atsiradusią krizę, kai Tautinė Sąjunga atšaukusi savo atstova iš apylinkės seimelio ir LAS — iš seimelio rinkiminės komisijos: tai buvęs protestas prieš seimelio daugumos nutarimą Vasario 16 minėjimo pajamas atiduoti Tautos Fondui. Žodžiu, politinės negerovės darosi tomis povandeninėmis uolomis, kurios tampa pavojingos ramiai plaukusiam Kanados LB laivui.

Čia yra didelė bėda, ir Kanados Lietuvių Bendruomenei reikės didelės išminties bei apgalvoto atsargumo pro ją praįsti. Kaikas posėdžiuose dėjo viltis į visą gydantį laiką, kaikas su pasireiškiančiomis negerovėmis siūlė kovoti Bendruomenės ribose. Žiūrėdamas į savo kaimynų padėtį, aš čia džiaugiaus, kad JAV Lietuvių Bendruomenė yra išvesta iš politinių vandenų.

*

Kanados Liet. Bendruomenei yra aktuali ir piniginė problema: reikalų daug ir įvairių, o pajamos nedidelės ir sunkiai tesurenkamos. Ir dar būdingas bruožas: didžioji jos surenkamų lėšų dalis nueina "į šalį", mažoji tepalieka pačios Bendruomenės reikalams. Pvz. Krašto valdyba turėjo tenkintis gavusi $1,432.11, Kult. Fondas — $1,837.22, o Tautos Fondui vien pereitais metais buvo surinkta ir atiduota $4,179.08 (per 9 veiklos metus $33,382.00), Vasario 16 gimnazijai remti per 23 būrelius iš viso surinkta ir išsiųsta jau apie $25,000.00. Tai centrinių organų apyvartos vaizdas. Apylinkės rūpinasi, žinoma, daugiausia vietos reikalais, ir tokia Hamiltono apylinkė vien švietimo reikalams surenka ir išleidžia apie $2,000.00 per metus.

*

Pabaigai prisimenu tuos žodžius, kuriuos sakiau JAV Lietuvių Bendruomenės vardu sveikindamas naujai susirenkančią Kanados LB Krašto Tarybą: Esame kaimynai. Bet to dar maža: turime būti geri kaimynai. Turime mokėti gyventi bendrais džiaugsmais ir bendrais rūpesčiais. Per Dainų Šventę, Kultūros Kongresą, Susiartinimo Šventę prasidėjęs mūsų bendradarbiavimas tesipuošia naujais užsimojimais ir laimėjimais. Džiaugiuos Kanados LB Krašto valdybos nauja iniciatyva pasikviečiant JAV LB reprezentantą į Krašto Tarybos posėdžius. Tai dar vienas sveikintinas žingsnis tarpusavio artėjimo kelyje. Pačiai Krašto Tarybai ko geriausios sėkmės Kanados Lietuvių Bendruomenės siekimus ir uždavinius vykdant!

St. Barzdukas

MARGINALIJA

Kartą garbusis La Mančos hidalgo donas Kichotas, po eilinio nepasisekimo, glostydamas mėlynes ir nuobrazdas, šalia murksančio savo ginklanešio garsiai samprotavo apie senų laikų karžygių sėkmių ir nuolatinių nesėkmių giliausias priežastis: "Kodėl senaisiais laikais galų Amadis galėjo vienu kardo kirčiu nukirsti devynių šimtų tūkstančių saracenų galvas?" Kadangi jojo ištikimasis sankeleivis Sančas Pansa, ar alkio slegiamas, ar kritiškiau sverdamas patį reikalą, nesiteikė to klausimo nugirsti, tai jojo viešpats garsiai pats sau į tą klausimą atsakė: "Turbūt, drauge Sančai, galų Amadžio mylios ilgumo kardas buvo lengvesnis, kaip plunksna, ir aštrus, kaip skustuvas, o tie jojo saracenai retesni už orą ir minkštesni už svajones"...

Kad ta mintis priešo akivaizdoje yra labai žmogiška, įsitikinau skaitydamas "Darbininko" konkursui atsiųstas dvidešimt dvi pjeses. Jų didesnė dalis lietė mūsų laikų saracenus ir turkus — bolševikus. Mane pritrenkė vaizduojamųjų bolševikų bruožai: jie visi, be jokios išimties, į vienas kitą panašūs. Visi iškrypę kriminalistai ir įkūnytos piktybės,

tačiau kvaili, dėl to galutinėje išvadoje visi iškrinta, kaip musės, ir geroji pusė laimi. Jei prie pjesių pridėtum apysakas, tai pastebėtume, kad tasai bruožas užvaldo visą mūsų raštą.

Ar tai literatūrinis, ar visuomeninis klausimas? Literatūrai tokie vieno kaulo veikiantieji asmenys labai nenaudingi. Tai šablonai, tai kalkės, tai schemos. Vienas kraštas gimdo kitą kraštą, kitą vienakaulį didvyrį, kuris jau tuo pačiu yra pasmerktas neoriginalumui ir neįvairumui.

Skaitydami okupantų literatūrą sutinkame tą pačią ydą: ten visus šunis karia ant vadinamųjų buržuazinių nacionalistų, o ant bolševikų krauna kaulus triuškinantį dorybių krūvį. To pasėkoje rašytojas atsistoja prieš bergždumo akligatvį.

Kur to priežastis? Įvykiai per arti. Laisvo pasaulio rašytojui gresia šablonas, o okupuotame ir šablonas, ir bergždžia pastanga melui pateisinti.

Lietuviškoji okupantų spauda paminėjo, kaip "prieš dešimti metų, 1946 m. vasario 3 d., buržuaziniai nacionalistai žvėriškai nužudė ištikimą lietuvių tautos dukrą, karštą tarybinę patriotę, mokytoją Oną Žemaitytę-Sukackienę". Ta "ištikimoji lietuvių tautos dukra" yra palikusi priešmirtinį laišką, rašytą Lazdijų apskrities kompartijos sekretoriui, kuriame, be kita ko, štai kas sakoma:

"Tiek metų klaidžiojau sunkiai apšviestuose labirintuose, ir mano siela himnus kurdavo, kada žiūrėdavau į plevėsuojančią trispalvę. Aš bėgdavau anksti rytą į Karo Muziejaus sodelį, kad nors minutėlę gaučiau atsikvėpti Tėvynės meilėje, keliant vėliavą į stiebą. Man būdavo kilniausias momentas, ir suspausta širdi mi aš verkdavau, klausdama savęs iš besiblaškančios vėliavos: kuo galiui tau dirbti, mano Tėvyne?

Tėvynė buvo nebyli, o jos tautiečiai bebalsiai.

Dabar jau kita plevėsuoja (sic! J. A.) vėliava. Ji smagiau ir stipriau meta savo vilnis, o jų kiekviena muša mano širdin..."

Toliau seka kasdieninė agitpropo (agitatoriaus-propagandininko) buitis ir reikmenė, bet vis grįžta tėvynė, rašoma didele raide, tačiau matoma tik pro vėliavas. Apie ją rašė poemas ne itin talentinga užpernai mirusi poetė, Valerija Valsiūnienė. Apie ją dabar rašomos apybraižos, kurių vieną, pavadintą skambiu "Nebeužtvenksi upės bėgimo" vardu, parašytą kažkokio Antano Bieliausko (Tarybinis Mokytojas, 1956. 2. 2), kurios kiek pacituosime:

"Niekas tą naktį, rodos, nevaikščiojo, niekas ir nuspėti negalėjo, kad miško tankmėje kažkokie išgamos ruošiasi niekšingam žygiui. Mokytoja ilgai tąsyk nemiegojo, ilgai švietė mokyklos žiburys, o kai jis užgeso ir nakties gilus miegas apgaubė apylinkę, kažkur kaimo gale sulojo šunes, palydėdami žmogžudžius...

Vincas (Sukackas, J. A.) gerai atsimena brolienės Onos Sukackienės mirtį Lazdijų ligoninėje. Visi stebėjosi jos stiprybe, jos noru gyventi ir kova su mirtimi. Kai mokytoja paprašė atnešti raudoną vėliavą, visi žinojo, kad tai paskutinis jos prašymas".

Nesmi linkęs neigti nei laiško, nei kitų smulkmenų autentiškumo, nors ir viena ir antra daugiau kvepia scena negu gyvenimu, bet ir pastarajame dažnai daug neįtikimų dalykų nutinka, kurių nepajėgs išgalvoti net neįgudęs rašeiva. Viskas yra įmanoma, net ir brolžudybė, ta didžiausia ir skaudžiausia kiekvienos tautos nelaimė. O ši yra dar tuo skaudesnė, kad ji vyksta mus naikinančio priešo akivaizdoje. Te bent ateity apsaugos mus Viešpats nuo šios baisios nelaimės. Yra nesantaikų ir brolžudybių šeimose, yra jų ir tautose. Ir tokie aktai sunkiausiai bepateisinami net ir paties laiko, bet ir čia yra skirtumas. Savos tautos išdavimas lygia dalia negali būti pateisintas.

Tam reikalui pailiustruoti paimsiu pavyzdį iš senesnių laikų, pacituodamas mažą skyrelį iš Petrus de Dusburg "Cronica terre Prussie" (Scriptores Rerum Prussicarum, I, 173):

"Po to, kažkuriais tarpiniais metais (brolis Volz arba Volradas buvo Ragainės komtura tarp 1307 ir 1315 metų) vienas lietuvis vardu Spudas, Putenicka pilies (tą pilį kryžiuočiai pasiekę plaukdami Jūros upe) didžiūnas, karštas tikėjimo ir tikinčiųjų šalininkas, įtikinėjo augščiau minėtąjį komturą brolį Volz, kad jis su savo kariuomene ateitų, nes jis jam norįs išduoti minimą pilį. Sužinojęs apie tai, pats komturas su visais savo valdiniais atėjo ir, anam slapta atidarius pilies vartus, su savaisiais įžengė ir, vienus išžudžius, gi kitus visus nelaisvėn paėmus, ugnimi pačią pilį su priemiesčiais iki pamatų sunaikino, o minimasis Spudas su tėvu ir broliais bei visa savo šeimyna krikšto malonę priėmė".

Mes nenorime tvirtinti, kad čia minimas Spudas neturėjo teisės į tikėjimą. Jo už tai niekas nei anksčiau, nei dabar nesmerktų, jei jis būtų pasirinkęs dorą, ne išdaviko kelią, jei jis to nebūtų siekęs per savo tautiečių lavonus ir vergiją.

Lygia dalia Ona Sukackienė buvo laisva bučiuoti raudoną vėliavą. Esame tikri, kad už tai niekas jos nebūtų žudęs. Priežastis, atrodo, yra gilesnė. Aprašymuose mes matome tik vieną medalio pusę, tačiau galima spėti, kad priežastis sukasi apie atneštą svetimųjų jungą. Netektų abejoti, kad tie vadinami "žmogžudžiai" ne puolė, o tik, kaip užpjudyti žvėreliai, gynėsi.

Po šių pavyzdžių prašosi išvada. Ji jau minėta: artimi įvykiai visada labai sunkiai sekasi pavaizduoti. Reikėtų itin vengti fantazijos. Rašytojas turi remtis ne tik į realią fabulą (konkretų ir tikrą įvykį), ne tik į realius veikėjus, bet taip ir į realią buitį bei koloritą. Vaizduoti žinomus dalykus, žinomą aplinką ir t.t.

Bet dar geriau būtų imti laiką tik kaip foną, kaip dekoraciją, kur vyksta atskirų žmonių gal ir asmeniška kova arba tragedija.

Iš to niekas neturėtų daryti išvados, kad ta tema ar tasai turinys iš viso būtų neįmanomas. Jos dažnumas, priešingai, rodo, kad ta tema yra gyva, tačiau būtų raštui labai sveika, kad ji netaptų universalinė tema, o ypatingai visomis išgalėmis reikėtų vengti spaudoje ir viešoje opinijoje susidariusiųjų pigių šablonų (teigiamųjų ir neigiamųjų).

Jonas Aistis

PASAULIO LIETUVIŲ ARCHYVAS MINI DEŠIMTMETĮ

Kiekvienam buvo aišku, kad Vokietijoje užviręs kultūrinis mūsų gyvenimas buvo tik laikinis. Kilo mintis griebtis priemonių išsaugoti šios gražios ir kūrybingos veiklos pėdsakus. Tuo tikslu 1946 m. lapkričio 19 d. pradėta rinkti istorinė medžiaga ir siųsti į šv. Kazimiero vienuolyną Čikagoje.

Kai vienuolyne istorinės medžiagos prisirinko didesni kiekiai, reikėjo ją sutvarkyti. Šiam darbui VLIKo vykdomoji taryba (1951. II. 1) direktorium pakvietė iniciatorių, šį darbą pradėjusį dirbti V. Liulevičių. Įstaiga buvo pavadinta Pasaulio Lietuvių Archyvu. Ir po dešimties darbo metų turimoji medžiaga jau netelpa dvidešimt penkiose geležinėse spintose. Ši medžiaga liečia 22 kraštų lietuvių veiklą.

Bibliografinis skyrius turi daugiau kaip 400 pavadinimų lietuviškos periodikos ir keletą tūkstančių egzemp-

liorių knygų. Lietuvių Bibliografinė Tarnyba visą surinktą spaudą nuo 1951 m. perduoda Pasaulio Archyvui. Tuo būdu ta įstaiga žymia dalimi prisideda prie šio skyriaus plėtimo.

Muziejinis skyrius turi antspaudų, organizacijų ženklų, vėliavų ir kt. Čia auga ir Lietuvos atsiminimų skyrelis su šaulių vėliava, audiniais, mezginiais, Maisto fabriko pavyzdžiais, Baltijos pajūrio gintaru, smėliu, akmenukais... net duonos žiauberėle.

PLA veiklą subsidijavo (1948-1955 m.) VLIKas iš ALTo jo reikalams skiriamų pinigų. 1956 m. sušelpė JAV LB centro valdyba.

Kiekvienas dalykėlis, nors ir menkiausias, liečiąs lietuvių gyvenimą ar veiklą, priimamas su dideliu dėkingumu. Renkama ir saugoma be pasaulėžiūrinio skirtumo. Svarbu t'k, kad istorinė medžiaga liestų Lietuvą ar lietuvius.

Medžiagą siųsti ar rašyti šiuo adresu: Pasaulio Lietuvių Archyvas, 2601 West Marquette Road, Chicago 29, Illinois, U. S. A.

LIETUVIŲ MENO PARODA

Praėjusieji metai davė kultūros kongresą ir dainų šventę, o šie metai bus atžymėti būsimu JAV ir Kanados lietuvių tautinių šokių švente, jaunimo kongresu ir lietuvių meno paroda, įvykstančia šių metų birželio 28-liepos 12 dienomis.

Lietuvių Bendruomenės Čikagos apygardos valdyba, lygiai didžiai vertindama šiuos tris mūsų kultūrinio gyvenimo momentus, nori atkreipti ypatingą dėmesį į būsimą meno parodą. Apygardos valdybos mintis yra tąja paroda supažindinti Amerikos visuomenę su Lietuva, jos kultūra, menu ir menininkais. Todėl ir vieta jai numatoma Čikagos miesto centre, vieno geriausių viešbučių patalpose.

Savaime aišku, tokios plataus masto meno parodos surengimas neįmanomas be pačių dailininkų jungtinės pagalbos bei jų lietuviško nuoširdaus bendradarbiavimo. LB Čikagos apygardos valdyba visu nuoširdumu kreipiasi į visus laisvame pasaulyje gyvenančius lietuvius dailininkus ir prašo padėti moraliai ir kūriniais surengti šią parodą.

Dailininkai, kurie nebus gavę asmeniško kvietimo, neturint ju adreso, maloniai prašomi laikyti šį mūsų kreipimąsi kvietimu.

Visais parodos reikalais rūpintis pavesta komitetui, kurį sudaro dailininkų ir L. B. Čikagos apygardos atstovai. Komiteto adresas: Meno parodos komitetas, 5541 So. Paulina St., Chicago 36, Ill.

L. B. Chicagos Apygardos Valdyba

VINCO KRĖVĖS VARDO LITERATŪRINĖ PREMIJA

Lietuvių Akademinis Sambūris Montrealyje (Kanadoje) nutarė 1955 m. įsteigtą Vinco Krėvės vardo literatūrinę premiją $500 sumoje skirti reguliariai kas antri metai. Pirmoji premija buvo įteikta 1955 m. Jonui Aisčiui už 1954 m. pasirodžiusią literatūrinių atsiminimų knygą "Apie laiką ir žmones". Antroji premija bus skiriama 1957 m. gegužės mėn. už 1955-56 m. bet kuriam laisvo pasaulio krašte išleistą ir dar nepremijuotą lietuvių grožinės literatūros (poezijos, prozos, dramos) veikalą.

Premijai skirti sudaroma penkių asmenų Jury komisija, kurios sąstatas šiomis dienomis bus paskelbtas visoje lietuviškosios išeivijos spaudoje.

Visos lietuviškos leidyklos yra kviečiamos atsiųsti 1955-56 m. išleistų lietuviškos grožinės literatūros knygų.

Lietuvių Akademinis Sambūris tikisi susilaukti aukų šiai premijai paremti iš viso pasaulio lietuviškosios visuomenės.

Dėl smulkesnių informacijų ar aukų prašome kreiptis į Lietuvių Akademinio Sambūrio pirmininkę Birutę Ciplijauskaitę, 3472 Hutchison St., Montreal, Que.

Lietuvių Akademinis Sambūris Montrealyje

PRATĘSIAMAS LITERATŪRINIŲ PREMIJŲ LAIKAS

1. KLB Kultūros Fondas 1956 m. buvo paskelbęs tris jaunimo literatūrines premijas:

1. Jaunimo dramos — tinkamos vaidinti — $500;
2. Jaunimo apysakos ar legendos — $300;
3. Vaikų (8-14 m.) literatūros apysakos ar scenos veikalo — $300.

Konkursinių veikalų laikas pratęsiamas iki 1957 m. liepos 1 d.

2. Jaunimo apysakos ar legendos $300 premija panaikinama, negavus iki š. m. sausio 1 d. nei vieno veikalo. Jaunimo dramos gauta 3 veikalai, vaikų literatūros 2 veikalai.

3. Konkurse gali dalyvauti visi lietuviai rašytojai, gyveną įvairiuose pasaulio kraštuose.

4. Rankraščius, mašinėle rašytus ir slapyvardžiu pasirašytus, pridėjus voke savo tikrą pavardę, siųsti KF Literatūrinės Premijos Konkurso Komisijai šiuo adresu: 402 Dovercourt Rd., Toronto, Ont., Canada.

5. Konkursui siunčiamieji veikalai savo turiniu turi būti lietuviškos dvasios ir tinką tautiniam auklėjimui.

6. Jaunimo dramos sceninis veikalas turėtų būti 3 ar 5 veiksmų ir jo vaidinimo laikas apie dvi valandas. Sceninio veikalo žanras nenustatytas: gali būti drama, tragedija ar komedija.

Veikalai gali būti rašomi poetine eiliuotine forma.

Pageidaujama temų iš senovės ar šių laikų didvyriškų lietuvių tautos laisvės kovų.

7. Premijų įteikimo iškilmės įvyks š. m. rugsėjo 29 d. Tėvų Pranciškonų Prisikėlimo parapijos auditorijoje, 1021 College St., Toronto, Ont., Canada.

8. Vaikų literatūrinei premijai jury komisija numatyta sudaryti Toronte, jaunimo dramos Montrealyje. Jury komisijos sąstatai bus paskelbti pradžioje kovo mėn.

KLB Kultūros Fondas

ĮVYKIAI

- Vasario 16 šventė ir šiemet susilaukė gyvo dėmesio Amerikoje. Ji buvo prisiminta Senate, Atstovų Rūmuose, spaudoje. Ir Valstybės sekretorius J. F. Dulles savo rašte pažymėjo Lietuvos vergiją bei jos ryžtą susilaukti laisvės. Vasario 16-toji Atstovų Rūmuose paminėta vasario 14 d. Posėdžiai buvo pradėti malda už Lietuvą, kurią sukalbėjo kun. P. Činikas, M.I.C., iš Čikagos. Po to šventei pritaikytą žodį tarė 48 atstovai, o 25 atsiliepė raštu. Senate tą pačią dieną posėdžiai taip pat buvo atidaryti malda už Lietuvą, kurią sukalbėjo kun. Juozapas Valantiejus iš Waterburio. Po jo apie Lietuvą prabilo 21 senatorius. Tiek Atstovų Rūmuose, tiek Senate kalbėjusieji palietė Lietuvos sunkią dalią ir kėlė protesto balsą prieš komunistų siautėjimą. Jų mintys buvo paskelbtos didžiojoje JAV spaudoje ir per "Amerikos Balso" radiją perduotos į Lietuvą.
- Vasario mėnesį suėjo 15 metų, kai veikia "Amerikos Balso" radi-

jas. Lietuviškas skyrius įsteigtas 1951 m. Šiuo laiku "Amerikos Balso" radijas teikia pasauliui informaciją 43 kalbomis. 15-kos metų sukakties proga šią įstaigą aplankė JAV prezidentas Dwight Eisenhoveris, pasakydamas kalbą pavergtiesiems, kurioje pažymėjo: "Mes norime jūsų draugystės. Mes vertiname ir saugojame tuos santykius, kurie jungė mus praeityje ir mes linkime jums sėkmės jūsų pastangose į laisvę. Mes žinome, kad kokie bebūtų valdžios atstovų užsimojimai, kiekvieno asmens širdyje rusena Dievo duotas troškimas laisvai išspręsti savo paskirtį".

• Valstybės sekretorius J. F. Dulles Vasario 16 proga išleido tokį pareiškimą: "Prieš 39 metus lietuvių, latvių ir estų tautos pasiskelbė nepriklausomos nuo Rusijos. Sovietų Sąjunga pripažino jų nepriklausomybę ir su jomis užmezgė diplomatinius ryšius. Po to Pabaltijo tautos parodė pajėgumą savarankiškai tvarkytis ir valią išlaikyti tautinę nepriklausomybę. Ir nors Sovietų valdžia tas tris valstybes — nepriklausomus Tautų Sąjungos narius — 1940 m. prievarta įjungė į Sovietų Sąjungą, tebėra visiškai aišku, jog Pabaltijo respublikų tautos dar tebetrokšta išsilaisvinti iš svetimųjų valdymo. Sovietų valdžios didelės pastangos atskirti Pabaltijo valstybių tautas nuo laisvojo pasaulio nepadėjo nuslėpti šio fakto. Jų tautinės nepriklausomybės metinėse mes reiškiame pagarbą jų drąsiam ir nuolatiniam pasiryžimui atgauti tautines teises, kurios jiems buvo taip žiauriai ir neteisingai išplėštos".

• Jungtinių Tautų politinėje komisijoje vasario 27 d. buvo atmestas sovietų reikalavimas pasmerkti Amerikos tariamą kišimąsi į rytų Europos pavergtų tautų reikalus. Balsuojant prieš rusų nepagrįstą kaltinimą pasisakė 53 tautų atstovai, 11 susilaikė. Su Rusija ėjo tiktai jos rankose esančios komunistinės valstybės, pačios neturinčios laisvės savarankiškai kalbėti.

• Vasario 16 įspūdingai buvo paminėta visose pasaulio lietuvių bendruomenėse pamaldomis, susirinkimais, kalbomis, menine programa. JAV didesnių miestų lietuvių minėjimuose kalbėjo senatoriai ir kongreso atstovai. Čikagoje lietuviams labai reikšmingą kalbą pasakė sen. Knowlandas. Ypatingo dėmesio vertas Vasario 16 minėjimas Romoje, kuriame pamaldas atlaikė ir pamokslą pasakė kard. Juozapas Pizzardo. Minėjime dalyvavo daug bažnytinės ir Italijos valdžios atstovų. Vatikano radijas ta proga lietuviškai programai skyrė pusvalandį. Kalbėjo vysk. V. Padolskis. Taip pat ir Italijos radijas transliavo senatoriaus R. Ciascos kalbą apie Lietuvą. Susilaukta daug sveikinimų iš žymių asmenų. Šv. Tėvas per Vatikano valstybės sekretoriatą atsiuntė tokią telegramą: "Brangiesiems ir ištikimiesiems lietuviams, broliškai susitelkusiems prieš Dievo altorių, Jo Šventenybė, dėkodamas už pareikštą pagarbą bei prisirišimą, siunčia prašytą apaštališkąjį laiminimą kartu su tėvišku padrąsinimu ir gausiais Dievo pagalbos bei ištvermės linkėjimais".

• Seserys Kazimierietės šiemet mini savo kongregacijos įsteigimo 50 metų sukaktį. Kunigų Vienybės centro valdyba, vertindama šių seserų įnašą į lietuviškas parapijas, ypač vadovaujant mokykloms, klebonus skatina sukaktį tinkamai paminėti pamaldomis bei medžiagine parama.

• Žiniomis iš Lietuvos, prof. Pranas Dovydaitis yra miręs Sibire ir ten palaidotas. Ištrėmime jis slaptai buvęs įšventintas kunigu ir teikęs dvasinius patarnavimus. Ten pat esąs palaidotas ir kun. Iz Tamošaitis.

• Tėv. Augustinas Dirvelė, O. F. M., buvęs pranciškonų provincijolas ir jų gimnazijos įkūrėjas bei rektorius, pirmosios rusų okupacijos laiku suimtas, yra miręs 1943 m. Sibire.

• Philadelphijos arkiv. J. F. O'Hara raštu savo vyskupijos katalikams kovo 3 d. skyrė maldai už Lietuvą.

• Kard. F. Spelmanas įteikė Balfo pirmininkui kan. dr. J. B. Končiui 15,000 dol. lietuvių tremtinių šalpai. Kiek anksčiau iš NCWC įstaigos Balfas yra gavęs 50,000 svarų drabužių, ir 10,000 svarų avalynės.

• Vidurio rytų Europos kilmės amerikiečių organizacijos, vadinamos konferencija, pirmininku perrinktas prel. Jonas Balkūnas. Organizacija veikia antri metai. Jai priklauso Albanijos, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Rumunijos, Ukrainos ir Vengrijos tautų atstovai. Čia jie atstovauja savo tautybių bendrosioms organizacijoms. Lietuviai atstovauja Amerikos Lietuvių Tarybai. Mūsų atstovybėje yra prel. J. Balkūnas, Drake-Dragūnas, V. Barčiauskas, M. Kižytė, Baltus. Kiekviena tautybė turi po 5 atstovus. Organizacijai ir praėjusiais metais vadovavo prel. J. Balkūnas. Ji artimai bendradarbiauja su Pavergtų Tautų bičiulių amerikiečių organizacija ir su Pavergtų Tautų Seimu.

• Ateitininkų sendraugių konferencija šiemet kovo 2 d. įvyko Čikagoje. Dalyvavo 40 atstovų, centro valdybos nariai ir daug svečių.

• Renkama medžiaga apie vysk. T. Matulionį — atsiminimai, faktai, atsitikimai, jo pasisakymai, laiškai, nuotraukos. Dalis medžiagos jau surinkta. Kad ji būtų pilnesnė, visi prašomi siųsti, jeigu ką turi, šiuo adresu: Rev. Pr. Gaida, 941 Dundas St. W., Toronto, Ont., Canada. Medžiaga reikalinga minėto vyskupo ruošiamai monografijai.

• Balfo vajaus metu Niujorke surinkta $10,463.

• Kovo pradžioje Čikagoje posėdžiavo Marijonų šv. Kazimiero provincijos kapitula. Dalyvavo provincinės tarybos nariai, namų viršininkai ir įgaliotiniai. Toks suvažiavimas daromas kas šešti metai. Generalinė kapitula įvyks Romoje birželio mėnesį.

• Lietuvių Fronto bičiulių stipendija (1000 dol.) teko stud. Jonui Šoliūnui. Ji buvo įteikta Čikagoje kovo 1 d. šios organizacijos apygardos susirinkime.

• Sol. Stasys Baranauskas dainavimo studijas sėkmingai tęsia Romoje. Po savo koncerto Mainze, Vokietijoje, jis atkreipė operos vadovybės dėmesį, kuri nori su juo daryti sutartį.

• Sol. J. Liustikaitė, studijuojanti dainavimą Romoje, šį pavasarį koncertams atvyksta į Ameriką.

• Vaikų laikraštėlis "Eglutė", leidžiamas Kultūros Instituto, kuriam vadovauja prel. Juras, su viltimis žvelgia į ateitį. Norint išbristi iš ekonominių sunkumų, nuo kovo 1 d. prenumeratą pakeliama 1 dol. Dabar "Eglutė" metams kainuos 4 dol. Tėvai turėtų labai domėtis šiuo gražiu laikraštėliu ir užsakyti jį vaikams. Adresas: Eglutė, Immaculate Conception Convent, R. F. D. 2, Putnam, Conn.

• Prof. dr. Antanas Maceina dėsto filosofiją Freiburgo universitete.

• V. Laukaitis, buvęs SLA pirmininkas, Alto vicepirmininkas ir gyvai dalyvaująs lietuviškoje veikloje, paskirtas Baltimorės miesto pašto viršininku.

• "Aidų" premijos komisijai atsiųsta 3 rankraščiai ir 3 knygos. Šiemet premija teikiama už mokslo veikalą. Premijos komisiją sudaro: Prof. K. Pakštas, prof. J. Puzinas, A. Vaičiulaitis, P. Jurkus ir Tėv. L. Andriekus, O. F. M.

JAUNIMO DĒMESIUI

Lietuviai pranciškonai praėjusį rudenį Kennebunkporte, Maine, atidarę savo gimnaziją (High School), kviečia į ją stoti pradžios mokyklą baigusius moksleivius. Pradžioje veikia pirmoji klasė. Šį rudenį atidaroma ir antroji. Vietos bendrabutyje yra 30-čiai naujų mokinių.

Mokyklai ir bendrabučiui vadovauja patys lietuviai pranciškonai.

Gimnazijoj išeinamas visas valdžios vidurinėms mokykloms nustatytas kursas su lotynų kalba ir lituanistika.

Už mokslą ir bendrabutį atlyginimas 300 dol. metams. Neturtingi, bet gabūs mokiniai dalinai ar visai nuo mokesčio atleidžiami.

Pirmenybė teikiama norintiems stoti į lietuvių pranciškonų eiles, kur jie vienuolijos lėšomis bus mokomi ir ruošiami kunigais Lietuvai.

Visais gimnazijos reikalais prašoma rašyti rektoriui šiuo adresu:

TĖV. J. GAILIUŠIS, O. F. M.
FRANCISCAN FATHERS
KENNEBUNKPORT, MAINE

"AIDŲ" GARBĖS PRENUMERATORIAI

Dr. V. Šmulkštys, Waterbury, Conn.; E. Masaitienė, Aberdeen, Md.; kun. K. Žvirblis, O.P., Jersey City, N. J.; kun. J. Pragulbickas, Elizabeth, N. J.; J. Lūža, Sheffield, Anglija; Sigutė Zubrickaitė, Toronto, Ont.

"AIDŲ" RĖMĖJAI

Eronē Taujenytē, Chicago, Ill.; Juozas Jusys, Worcester, Mass.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 34 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, N. C.

GEGUŽĖS 5 DIENĄ, 3 VAL. PO PIETŲ

WATERBURY ŠV. JUOZAPO PARAPIJOS MOKYKLOS SALĖJE

į v y k s t a

Kultūros žurnalo A I D Ų metinis

MUZIKOS - LITERATŪROS
V A K A R A S

Muzikinę programos dalį išpildys:

Sol. Vaclovas Verikaitis,
bosas-baritonas.

Šv. Juozapo parapijos choras,
vedamas prof. A. Aleksio.

Solistui akompanuos

A. Mrozinskas

Literatūrinėje programoje dalyvaus rašytojai:

Nelė Mazalaitė
Antanas Vaičiulaitis
Paulius Jurkus

Koncerte bus įteikta kultūros žurnalo "Aidų" 500 dol. premija už mokslo veikalą

RENGIA "AIDŲ" LEIDĖJAI — PRANCIŠKONAI

Visi yra maloniai kviečiami savo atsilankymu paremti kultūros žurnalą

A I D U S